

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΓΕΝΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΙΚΑΙΟΥ

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

Δίκαιο και Ευρωπαϊκή Ενοποίηση

Κατεύθυνση: ποινικό δίκαιο και θεωρία του δικαίου

Διπλωματική Εργασία

«Η παιδαγωγική λειτουργία των ποινικών κυρώσεων»

Αλεξάνδρα Τζαβάρα

Υπεύθυνος Διδάσκων: Αντώνιος Χάνος

Αθήνα

2008

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πίνακας περιεχομένων	Σελ. 1
Πίνακας Συντομογραφιών	Σελ. 4
Εισαγωγή	Σελ. 5
<i>Κεφάλαιο 1^ο</i>	
1. Δίκαιο και κυρώσεις	Σελ. 7
1.1 Γενικά	Σελ. 7
1.2 Οι κυρώσεις	Σελ. 8
1.3 Ποινές και μέτρα ασφαλείας	Σελ. 10
<i>Κεφάλαιο 2^ο</i>	
2. Περί ποινής	Σελ. 12
2.1 Ετυμολογικά και εννοιολογικά	Σελ. 12
2.2 Ιστορική αναδρομή των ποινών	Σελ. 13
2.3 Θεωρίες της ποινής	Σελ. 17
2.3.1 Η ποινή	Σελ. 17
2.3.2 Απόλυτες θεωρίες	Σελ. 17
2.3.3 Σύγχρονες ή Νεοκλασικές θεωρίες	Σελ. 18
2.3.4 Σχετικές θεωρίες	Σελ. 19
2.3.5 Ενωτικές ή Μικτές θεωρίες	Σελ. 21
<i>Κεφάλαιο 3^ο</i>	
3. Απειλή της ποινής	Σελ. 22
3.1 Γενικά	Σελ. 22
3.2 Γενική πρόληψη των εγκλημάτων	Σελ. 23
3.3 Ηθική	Σελ. 26
3.4 Ο κοινωνικός έλεγχος	Σελ. 27
3.5 Το έργο της Αστυνομίας	Σελ. 28

Κεφάλαιο 4^ο

4. Δικαστική επιμέτρηση της ποινής	Σελ. 31
4.1 Γενικά	Σελ. 31
4.2 Ευρωπαϊκές ρυθμίσεις	Σελ. 33
4.3 Παιδαγωγικές διαστάσεις	Σελ. 35
4.3.1 Εγκληματολογική θεώρηση	Σελ. 35
4.3.2 Ψυχολογική θεώρηση	Σελ. 36
4.4 Θανατική ποινή	Σελ. 38
4.4.1 Γενικά	Σελ. 38
4.4.2 Εκφοβιστική και προληπτική λειτουργία	Σελ. 39
4.4.3 Προσβολή της ανθρώπινης προσωπικότητας	Σελ. 41
4.4.4 Το ανεπανόρθωτο και αμετάκλητο της θανατικής ποινής	Σελ. 41
4.4.5 Έχει δικαίωμα το Κράτος να επιβάλει την ποινή του θανάτου;	Σελ. 42
4.4.6 Εξιλέωση και μετάνοια	Σελ. 43
4.4.7 Ευγονική σκοπιμότητα	Σελ. 43
4.4.8 Οικονομική σκοπιμότητα	Σελ. 44
4.4.9 Αποφυγή αντεκδίκησης	Σελ. 44

Κεφάλαιο 5^ο

5. Η αρχή της αναλογικότητας	Σελ. 45
5.1 Γενικά	Σελ. 45
5.2 Αναλογία ποινής και βαρύτητας του εγκλήματος	Σελ. 46
5.3 Αναλογία δικονομικού μέτρου και δημόσιου συμφέροντος	Σελ. 49

Κεφάλαιο 6^ο

6. Έκτιση της ποινής	Σελ. 52
6.1 Γενικά	Σελ. 52
6.2 Σωφρονιστικά καταστήματα	Σελ. 55
6.3 Ειδική πρόληψη των εγκλημάτων	Σελ. 57
6.4 Σωφρονιστικά μέτρα	Σελ. 59
6.4.1 Γενικά	Σελ. 59
6.4.2 Εκπαίδευση και επαγγελματική κατάρτιση των	

κρατουμένων	Σελ. 60
6.4.3 Εργασία και απασχόληση των κρατουμένων	Σελ. 61
6.4.4 Ομαλή επάνοδος των κρατουμένων	Σελ. 62
6.5 Το ψυχολογικό μοντέλο	Σελ. 63
6.6 Απεγκληματοποίηση και αποποινικοποίηση	Σελ. 65
6.7 Μετατροπή της ποινής και εναλλακτικές μορφές έκτισής της	Σελ. 67
Επίλογος	Σελ. 69
Αγγλική περίληψη – summary	Σελ. 71
Βιβλιογραφία	Σελ. 73
Ελληνική	Σελ. 73
Μεταφρασμένη	Σελ. 76
Συνέδρια	Σελ. 76
Διαδικτυακή	Σελ. 77
Ξενόγλωσση	Σελ. 77
A. Αγγλική	Σελ. 77
B. Γαλλική	Σελ. 77
Νομολογία	Σελ. 78

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ

ΑΠ	Άρειος Πάγος
Άρ.	Άρθρο
Βλ.	Βλέπε
Εδ.	Εδάφιο
Εκδ.	Εκδόσεις
Επιμ.	Επιμέλεια
Κ.Π.Δ.	Κώδικας Ποινικής Δικονομίας
Μεταφρ.	Μετάφραση
Ν.	Νόμος
Ν.Π.Δ.Δ.	Νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου
Ν.Π.Ι.Δ.	Νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου
Ο.Α.Ε.Δ.	Οργανισμός απασχόλησης εργατικού δυναμικού
Ολομ.	Ολομέλεια
Ό.π.	Όπως παραπάνω
Ο.Τ.Α.	Οργανισμοί τοπικής αυτοδιοίκησης
Π.Δ.	Προεδρικό διάταγμα
Π.Κ.	Ποινικός Κώδικας
Σ.	Σύνταγμα
Σελ.	Σελίδα
Τομ.	Τόμος

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το Ποινικό Δίκαιο ήταν και εξακολουθεί να είναι ένα ακραιφνώς αυστηρό δίκαιο, το οποίο εδράζεται πάνω στην αρχή «η παράβαση του κανόνα επισύρει τιμωρία», που αποτελεί κοινωνική νόρμα, από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας. Το οπλοστάσιο του ποινικού νομοθέτη έχει διέλθει διάφορα στάδια, από αυτό της άκριτης και υπέρμετρης αυστηρότητας, μέχρι της ελαστικής και ευνοϊκής αντιμετώπισης των δραστών των εγκλημάτων. Ωστόσο, έχοντας πλέον φτάσει στον 21^ο αιώνα, κρίνεται αδιανόητο η τιμωρία αυτή καθαυτή να αποτελεί ζητούμενο του νομοθέτη, και όχι η επιδίωξη των σκοπών της. Η Πολιτεία, συνεπώς, δεν πρέπει να μεριμνά απλώς για τον ποινικό κολασμό των εγκληματιών, αλλά για τη βελτίωση και διαπαιδαγώγησή τους, ώστε να καταγνωσθεί το σφάλμα τους και να αποφευχθεί η επανάληψή του στο μέλλον. Η διαπαιδαγώγηση αυτή θα πρέπει να αποτελεί τον πρώτο και κύριο στόχο, ο οποίος υλοποιείται μέσω του ποινικού κολασμού.

Το ζήτημα που εξετάζεται εν προκειμένω είναι αν οι κυρώσεις του Ποινικού Δικαίου μπορούν να έχουν μια διάσταση παιδαγωγική, λειτουργώντας ευεργετικά, τόσο στους υφιστάμενους των κυρώσεων, δηλαδή τους τελικά ενόχους ενός εγκλήματος, όσο και στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο, μέσω του παραδειγματισμού.

Για να μπορέσουμε, όμως, να εξετάσουμε επαρκώς το εν λόγω ζήτημα, κρίθηκε σκόπιμο να διερευνήσουμε ιστορικά και συγκριτικά την πορεία και εξέλιξη τόσο των κυρώσεων, όσο και των θεωριών της ποινής, από την αρχαιότητα έως και σήμερα. Περαιτέρω, βάσει των ισχυουσών ρυθμίσεων του Ποινικού Δικαίου, εξετάζεται η ίδια η ποινική κύρωση στα επιμέρους στάδιά της, αυτό της απειλής της στο νόμο, αυτό της επιμέτρησής της από τον ποινικό δικαστή και αυτό της έκτισής της. Παράλληλα με κάθε στάδιο διερευνώνται και άλλοι κρίσιμοι παράγοντες, όπως οι κρατούσες ηθικές αντιλήψεις, ο κοινωνικός έλεγχος, το έργο της Αστυνομίας, προτάσεις από την πλευρά της Ψυχολογίας κ.ά., που όλοι μαζί χαράσσουν το πλαίσιο της ακολουθούμενης αντεγκληματικής πολιτικής. Συνεπώς, καθίσταται απόλυτα κατανοητό ότι για να διαπιστωθεί εάν οι ποινικές κυρώσεις έχουν χαρακτήρα παιδαγωγικό, θα

πρέπει να εξεταστούν όλα εκείνα τα μέτρα που έρχονται να εφαρμοστούν από τη στιγμή που εγκληματοποιείται και ποινικοποιείται μια συμπεριφορά, μέχρι την κατάγνωση του αδίκου και της ενοχής και, τελικώς, την έκτιση της επιβαλλόμενης ποινής. Η αρχή της αναλογικότητας αποτελεί μέτρο στο οποίο θα επικεντρωθούμε.

Μεγάλη έμφαση δίνεται και στην ακολουθούμενη σωφρονιστική πολιτική, ο ρόλος της οποίας είναι πολύ σημαντικός για την επιβεβαίωση και υλοποίηση του παιδαγωγικού χαρακτήρα των ποινικών κυρώσεων. Επομένως, για την κατάγνωση της παιδαγωγικής διάστασής τους, κρίθηκε σκόπιμο να εξετάσουμε το κατά πόσον υλοποιούνται οι στόχοι του σωφρονιστικού συστήματος – ως προς τους ίδιους τους κρατούμενους - δηλαδή η βελτίωση και η ομαλή επάνοδός τους στο κοινωνικό σύστημα.

1. Δίκαιο και κυρώσεις

1.1 Γενικά

Όπως είναι γνωστό, ο ρόλος του δικαίου σε μια κοινωνία είναι θεμελιώδης. Για να μπορέσει να συνυπάρξει μια κοινωνική ομάδα είναι αναγκαίο να θεσπίσει κανόνες που θα διέπουν τη συμπεριφορά των μελών της μεταξύ τους. Οι κανόνες αυτοί θα είναι άλλοι αποτρεπτικοί και άλλοι επιτρεπτικοί. Μεγάλη έμφαση δίνεται στους κανόνες του ποινικού δικαίου, γιατί αυτοί ρυθμίζουν κατ' εξοχήν τις συμπεριφορές που πρέπει να ακολουθεί ένας κοινωνός, ώστε να μπορέσει να συμβιώσει ειρηνικά με τους συνανθρώπους του.

Για να λειτουργήσει, λοιπόν, εύρυθμα η κοινωνία πρέπει να ληφθούν μέτρα που θα ισχύουν για όλους τους κοινωνούς και θα συμβάλλουν στην ομαλή συμβίωσή τους. Αυτά τα μέτρα έχουν ενσωματωθεί σε κανόνες δικαιοκούς, εξωδικαιοκούς και προδικαιοκούς, με άλλα λόγια σε κοινωνικούς κανόνες¹. Οι δικαιοκοί κανόνες αποτελούν το θετικό δίκαιο. Επειδή κάθε κοινωνικό σύστημα είναι διαφορετικό, κάθε κοινωνικός σχηματισμός έχει θεσμοθετήσει τους δικούς του κανόνες. Ωστόσο, κάποιες αξίες είναι κοινές σε όλους τους ανθρώπους, σε όλες τις εποχές. Οι αξίες αυτές προστατεύονται σε όλα τα δικαιοκά συστήματα. Πρόκειται για αξίες, όπως η ζωή, που τυγχάνουν προστασίας γιατί θεωρούνται ύψιστης σημασίας έννομα αγαθά.

Η παραγωγή των κανόνων γίνεται μέσω της διαδικασίας της θεσμοθέτησης, η οποία Συντελεί στην κοινωνική γενίκευση μέσω της δημιουργίας, της σχηματοποίησης και της εδραίωσης προσδοκιών ή αλλιώς προσδοκώμενης συμπεριφοράς². Οι δικαιοκοί κανόνες – κυρίως οι ποινικοί κανόνες - που παράγονται είναι κανόνες με υποχρεωτικό χαρακτήρα, ενσωματώνουν προσδοκίες για επίδειξη συγκεκριμένης συμπεριφοράς και η

¹ Ως κοινωνικοί κανόνες εννοούνται οι υποχρεωτικοί κανόνες και οι προσδοκίες για την επίδειξη συγκεκριμένης συμπεριφοράς, η ισχύς των οποίων διατηρείται ακόμη και στην περίπτωση παραβιάσεώς τους. Οι κοινωνικοί κανόνες διαφέρουν από τις απλές ομοιομορφίες της συμπεριφοράς και τις κοινωνικές συνήθειες, διότι δεν μεταβάλλονται εάν κάποιος δεν τις ακολουθούν και διότι διαθέτουν ισχυρούς μηχανισμούς ελέγχου για τη διατήρηση του προτύπου συμπεριφοράς που επιδιώκουν. Βλ. Λαμπροπούλου Ε., *Κοινωνικός έλεγχος του εγκλήματος*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1994

² Βλ. Λαμπροπούλου Ε., ό.π..

ισχύς τους διατηρείται ακόμα και στην περίπτωση παραβιάσεώς τους. Διακρίνονται από τους άλλους κανόνες ως προς τη γραπτή διατύπωση, τη θεσμοθέτησή τους μέσω μιας τυπικής διαδικασίας και τη γενική δεσμευτικότητά τους. Αποτελούν, όπως όλοι οι κοινωνικοί κανόνες, σταθερά σημεία αναφοράς, ως προς τα οποία αξιολογείται ανθρώπινη συμπεριφορά ως συμβατική ή αποκλίνουσα, σύννομη ή παράνομη. Το δίκαιο, για να επιτύχει τη λειτουργία του, πρέπει να επιλέξει εκείνες τις προσδοκίες που μπορούν να γενικευθούν χρονικά, κοινωνικά και θεματικά³.

Στη διαδικασία δημιουργίας και επιβολής του δικαίου συμμετέχουν ποικίλες κοινωνικές ομάδες. Έτσι διακρίνουμε: α) τις ομάδες που θέτουν τους κανόνες, β) τους αποστολείς του κανόνα και τους επωφελούμενους από τον κανόνα (άτομα που έχουν συμφέρον με τη ρύθμιση), γ) τους προστάτες του κανόνα (Αστυνομία, δικαιοσύνη, σωφρονιστικά καταστήματα κλπ) και δ) τους αποδέκτες του κανόνα (άτομα προς τα οποία απευθύνεται ο κανόνας)⁴.

1.2 Οι κυρώσεις

Όλοι οι κανόνες συνοδεύονται από κυρώσεις που ενισχύουν τη συμμόρφωση και προφυλάσσουν από την απείθεια⁵. Ο ποινικός κανόνας αποτελείται από δύο μέρη, το περιγραφικό και το κυρωτικό⁶. Το πρώτο περιλαμβάνει τη νομοτυπική μορφή του εγκλήματος, με άλλα λόγια την αποδοκιμαζόμενη συμπεριφορά. Το δεύτερο μέρος περιέχει τις προβλεπόμενες από το νόμο ποινικές κυρώσεις, που πρέπει να υποστεί εκείνος, ο οποίος έπραξε όσα προβλέπει το περιγραφικό μέρος του κανόνα.

³ Βλ. Λαμπροπούλου Ε., ό.π., σελ. 52, «πρέπει το δίκαιο να καθορίσει μια σχέση ανάμεσα στην παραβίαση του κανόνα (θεματική γενίκευση), και στην κύρωση (χρονική γενίκευση), δηλαδή στη σχέση που μπορεί να έχει η απάτη με την ποινή φυλάκισης ή η ανθρωποκτονία με την κάθειρξη. Πρέπει να επιλέξει από τις προσδοκίες που συνδέονται με ένα πρόσωπο (π.χ. σύζυγο, μητέρα, γιατρό, μέλος πολιτικού κόμματος), όσες μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο μιας διαδικασίας (κοινωνική γενίκευση), η οποία θα καθορίσει την ενίσχυσή τους με κυρώσεις (χρονική γενίκευση)».

⁴ Πολλές φορές στους αποστολείς του κανόνα εντάσσονται και οι επωφελούμενοι από τον κανόνα π.χ. στο άρ. 281 Π.Κ., επωφελούνται οι καταναλωτές, αποδέκτες είναι οι παραγωγοί, οι οποίοι είναι όμως και αυτοί καταναλωτές, άρα και επωφελούμενοι.

⁵ Βλ. Giddens A., *Κοινωνιολογία*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 2002, Κεφάλαιο 8^ο: παρέκκλιση και έγκλημα, σελ. 251

⁶ Αναλυτικά βλ. Κωστάρα Αλ., *Έννοιες και θεσμοί του Ποινικού Δικαίου*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 2001, σελ. 75 επ.

Η κύρωση, επομένως, αποτελεί την αντίδραση της κοινωνίας προς τη συμπεριφορά ενός ατόμου ή μιας ομάδας με σκοπό να εξασφαλίσει την υπακοή του ατόμου ή της ομάδας σε ένα δεδομένο κανόνα⁷.

Η επιβολή των κυρώσεων στα σύγχρονα κράτη γίνεται μόνο μέσω του ίδιου του κρατικού μηχανισμού, μέσω, δηλαδή, μιας διαδικασίας τυπικής και προβλεπόμενης στο νόμο⁸. Μέσω της επιβολής των κυρώσεων το Κράτος αξιώνει νόμιμο φυσικό εξαναγκασμό στους πολίτες. Σύμφωνα με τη χαρακτηριστική έκφραση του Max Weber, «το Κράτος έχει το μονοπώλιο της νόμιμης βίας»⁹. Η βία αποτελεί την *ultima ratio* για την επιβολή της κρατικής βούλησης και τη συνέχιση του θεσμού του. Επομένως, βία ασκεί ο κρατικός μηχανισμός για την εφαρμογή των κυρώσεων και όχι για την αξιακή εφαρμογή. Για την αξία των κανόνων, εννοούμενης ως αξίας των εννόμων αγαθών που προστατεύονται, πρέπει να φροντίσει το ίδιο το κράτος. Η βία και ο καταναγκασμός, συνεπώς, αποτελούν το επιστέγασμα της επιβολής της κρατικής εξουσίας¹⁰. Η παραδοχή αυτή είχε γίνει κατανοητή ήδη από τα χρόνια του Διαφωτισμού, όπου ο J. J. Rousseau στο «Κοινωνικό Συμβόλαιο» έγραφε «το να κατοικείς μέσα στα όρια του κράτους σημαίνει ότι υποτάσσεσαι στην κυριαρχία του»¹¹.

Η κύρωση, επομένως, αποτελεί μέσο εξασφάλισης κύρους. Φορέας του εξασφαλιζόμενου κύρους είναι η νομική διάταξη, χάριν της οποίας θεσπίζεται η κύρωση. Η επιδιωκόμενη εξασφάλιση συνίσταται στην τήρηση της περιεχόμενης στη νομική διάταξη ρύθμισης, δηλαδή στην επίτευξη πράξεων σύμφωνων προς τη ρύθμιση αυτή. Η κύρωση, συνεπώς, αποτελεί τρόπο παρεμβάσεως στα ελατήρια των πράξεων, δηλαδή, παρέμβαση στα ελατήρια που ωθούν στη συμμόρφωση στο δίκαιο. Ο Kant, άλλωστε, δεχόταν ότι μόνο κίνητρο της σύμφωνης προς το δίκαιο πράξης συνιστά ο «εξωτερικός

⁷ Βλ. Giddens A., ό.π.

⁸ Άρ. 1 Π.Κ. «ποινή δεν επιβάλλεται παρά μόνο για τις πράξεις εκείνες για τις οποίες ο νόμος την είχε ρητά ορίσει πριν από την τέλεσή τους», αρ. 7 § 1 Σ. «έγκλημα δεν υπάρχει ούτε ποινή επιβάλλεται χωρίς νόμο που να ισχύει πριν από την τέλεση της πράξεως και να ορίζει τα στοιχεία της. Ποτέ δεν επιβάλλεται ποινή βαρύτερη από εκείνη που προβλεπόταν κατά την τέλεση της πράξεως» (αξίωμα ουδεμία ποινή άνευ νόμου - *nullum crimen nulla poena sine lege*).

⁹ Τσαούσης Δ., *Η κοινωνία μας*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 2000, σελ. 213

¹⁰ Τσίρος Ν., *Η ανάδυση του πολιτικού στο έργο του Max Weber*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 2001, σελ. 91 – 94.

¹¹ Ευαγγέλου Ι., *Το πρόβλημα της θανατικής ποινής*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1999, σελ. 34

καταναγκασμός», δηλαδή η ψυχική βία, η οποία δημιουργείται στον πράττοντα κατ' ακολουθία της επαπειλήσεως εξαναγκαστικών μέτρων εκ μέρους της κρατικής εξουσίας για την περίπτωση της παραβάσεως των εξαγγελόμενων κανόνων της¹².

1.3 Ποινές και μέτρα ασφαλείας

Όπως προαναφέρθηκε, η ποινή (κύρωση) είναι κρατικό μέσο προστασίας των εννόμων αγαθών και διασφάλισης της έννομης τάξης. Είναι δεινό, που επιβάλλεται από το κράτος κατά του δράστη συγκεκριμένου εγκλήματος, δηλαδή πράξης άδικης και καταλογιστής στον πράξαντα¹³. Με άλλα λόγια, η ποινή αποτελεί τη ρυθμισμένη αντίδραση του κράτους στο έγκλημα με προσβολή αγαθών του δράστη¹⁴.

Η ποινή έχει μια εγγυητική λειτουργία για τον πολίτη καθώς ο τελευταίος εξασφαλίζεται από την κρατική αυθαιρεσία. Ταυτόχρονα, όμως, αποτελεί σημαντικό παράγοντα απώθησης των πολιτών από το έγκλημα χάρη στη σταθεροποίηση της συνείδησής τους μακριά από αυτό, καθώς και στον εκφοβισμό τους¹⁵. Κατεξοχήν, λοιπόν, η ποινή έχει και μια λειτουργία παιδαγωγική.

Ο ελληνικός Π.Κ. διαθέτει στο οπλοστάσιό του δύο είδη κυρώσεων για τους παραβάτες του ποινικού νόμου. Από τη μια μεριά υπάρχουν *οι ποινές*, ενώ από την άλλη *τα μέτρα ασφαλείας*, τα οποία έχουν είτε συμπληρωματικό είτε αναπληρωματικό χαρακτήρα έναντι της ποινής, επιβάλλονται δηλαδή, είτε για να αυξήσουν την έντασή της, είτε για να αναπληρώσουν τη λειτουργία της σε ορισμένες περιπτώσεις¹⁶.

Η *ποινή* ορίζεται επιστημονικά ως «ένα κακό, που απειλείται από το νόμο και επιβάλλεται από τον ποινικό Δικαστή στο πλαίσιο μιας

¹² Στράγγας Ι., *Η έννοια της κυρώσεως ως θεμελιώδης δικαιοική έννοια, σε Είδη κυρώσεων και δικαιοικοί κλάδοι*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1999, σελ. 6 – 7

¹³ Γαρδικας Κ., *Εγκληματολογία*, Τόμος Γ' - Σωφρονιστική, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 2001 (επανεκδοση της τρίτης έκδοσης του 1965 εκδ. οίκου Αδελφών Τζακά), σελ. 90 - 92

¹⁴ Μαργαρίτης Λ., *Θεωρία της ποινής*, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1984, σελ. 37

¹⁵ Μαργαρίτης Λ., *ό.π.*, σελ. 38

¹⁶ Κωστάρας Αλ., *Έννοιες και Θεσμοί του Ποινικού Δικαίου*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 2001, σελ. 194

δικαιοκρατούμενης διαδικασίας με σκοπό να εκφρασθεί δια του τρόπου αυτού η ιδιαίτερη κοινωνικοηθική αποδοκιμασία της έννομης τάξης προς το πρόσωπο εκείνου, ο οποίος κηρύχθηκε ένοχος για τη διάπραξη ορισμένης, άδικης, καταλογιστής και τελικά αξιόποινης πράξης»^{17/18}. Η ποινή έχει χαρακτήρα επώδυνο, εξουθενωτικό και στιγματικό. Απειλείται στο νόμο στο πλαίσιο της αρχής *ne in peius* (αρ. 7 § 1 Σ)¹⁹ και έχει ορισμένο σκοπό. Συνιστά αποδοκιμασία της έννομης τάξης απέναντι στο δράστη μιας αξιόποινης πράξης, γι' αυτό και επιβάλλεται μόνο κατά του αποδεδειγμένα ενόχου.

Ως *μέτρο ασφαλείας* χαρακτηρίζεται το είδος εκείνο της κυρώσεως του Ποινικού Δικαίου, που προβλέπεται από τον ποινικό νόμο και επιβάλλεται από τον ποινικό Δικαστή με απώτερο σκοπό την προστασία της κοινωνίας από τους κινδύνους, που εγκυμονεί είτε η προσωπικότητα του δράστη, είτε η ύπαρξη ορισμένων αντικειμένων, τα οποία σχετίζονται με τη διάπραξη του εγκλήματος²⁰. Το μέτρο ασφαλείας έχει χαρακτήρα εξασφαλιστικό και όχι κολαστικό. Όπως προαναφέρθηκε, έχει συμπληρωματική λειτουργία έναντι της ποινής και είναι προσανατολισμένο αποκλειστικά στο σκοπό της ειδικής πρόληψης.

¹⁷ Κωστάρας Αλ., ό.π..

¹⁸ Χαρακτηριστικός είναι ο ορισμός του Χωραφά για την ποινή: « η ποινή είναι κακόν υπό νόμου τινός απειλούμενον και υπό του ποινικού δικαστού καταγιγνωσκόμενον κατά του δράστου ωρισμένης αδικοπραγίας ως εκδήλωσις ιδιαίτερας αποδοκιμασίας αυτού υπό της εννόμου τάξεως» Χωραφάς Ν., *Ποινικόν Δίκαιον*, Α' τομ., εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα, 1978, σελ. 83 - 84

¹⁹ Βλ. υποσημείωση 8

²⁰ Κωστάρας Αλ., ό.π., σελ. 195

2. Περί ποινής

2.1 Ετυμολογικά και εννοιολογικά

Η λέξη κύρωση αποτελεί παράγωγο του αρχαιοελληνικού ρήματος «κυρώ > κυρώ»²¹. Αντίστοιχα, η λέξη ποινή του αρχαιοελληνικού ρήματος «ποινάω > ποινώ».

Κύρωση, ουσιαστικά, σημαίνει πρόσδοση κύρους σε κάτι, το να κυρώνεται κάτι. Στη νεοελληνική, χρησιμοποιείται για την υποδήλωση του μέσου, δια του οποίου προσδίδεται κύρος, κατ' απόδοση του όρου *sanctio*²². Ήδη από την αρχαιότητα, η κύρωση ήταν συνώνυμη της ποινής, της τιμωρίας²³. Το ρήμα *κυρώ* δήλωνε το γεγονός της πρόσδοσης ισχύος, κυρίως νομικής, σε μια πράξη νομοθετική ή ατομική, ή και συμβατικής φύσεως, από αυτόν που έχει τη σχετική εξουσία²⁴. Διεθνώς, η κύρωση αντιστοιχεί σε κάθε μέσο καταναγκασμού (στρατιωτικού, οικονομικού ή πολιτικού χαρακτήρα), το οποίο επιβάλλεται από τη διεθνή κοινότητα σε κρατικό μηχανισμό, όταν διαπιστώνεται παράβαση των διεθνών νομίμων και συνθηκών²⁵.

Ποινή σημαίνει την τιμωρία για κολάσιμη πράξη. Διακρίνεται σε δικαστική (επιβάλλεται από το δικαστήριο), πειθαρχική (επιβάλλεται από διοικητική αρχή σε δημόσιο υπάλληλο) και χρηματική (συνίσταται σε καταβολή χρηματικού ποσού)²⁶. Νομικά, σημαίνει τιμωρία που επιβάλλεται σε κάποιον κατόπιν δικαστικής αποφάσεως και έγκειται στη στέρηση της προσωπικής του ελευθερίας ή στην καταβολή χρημάτων²⁷. Στην αρχαιότητα, ωστόσο, η λέξη ποινή είχε άλλη σημασία: σήμαινε χρηματική ικανοποίηση για χυθέν αίμα, με άλλα λόγια, το πρόστιμο που πλήρωνε ο δολοφόνος στους συγγενείς του φονευθέντος, το οποίο τον απάλλαξε για πάντα από την καταδίκωξη. Τα χρήματα αυτά δίνονταν, επομένως, για ικανοποίηση και για

²¹ Στράγγας Ι., *Η έννοια της κυρώσεως ως θεμελιώδης δικαιοκή έννοια, σε Είδη κυρώσεων και δικαιοκοί κλάδοι*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1999, σελ. 4

²² Στράγγας Ι., ό.π.

²³ Κριαράς Εμ., *Νέο Ελληνικό Λεξικό, Λεξικό της νέας Ελληνικής δημοτικής γλώσσας*, εκδ. Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1995

²⁴ Κατζούρος Φ., *Η έννοια της κυρώσεως και η Ιστορία, σε: Είδη κυρώσεων και δικαιοκοί κλάδοι*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1999, σελ. 43

²⁵ Μπαμπινιώτης Γ., *Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας*, Β' έκδοση, Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα, 2002, σελ. 977, λήμμα κύρωση.

²⁶ Κριαράς Εμ., ό.π.

²⁷ Μπαμπινιώτης Γ., ό.π., σελ. 1436, λήμμα: ποινή.

ανταπόδοση ώστε να επέλθει η λύτρωση και η άφεση για την πράξη που έχει διαπραχθεί. Η πολιτεία δεν παρενέβαινε στην τιμώρηση του φόνου, αφού αυτός αποτελούσε «ιδιωτική διαφορά»^{28/29}. Η Ποινή στην αρχαία Ελλάδα, αλλά και στην αρχαία Ρώμη (Poena³⁰), αποτελούσε προσωποποίηση της θεότητας της εκδίκησεως που κατείχε την ίδια τάξη με τη Δίκη και την Ερινύν^{31/32}.

2.2 Ιστορική αναδρομή των ποινών

Μια προσπάθεια για αναζήτηση της πρώτης εμφάνισης της ποινής στην ιστορία θα ήταν καθαρή ματαιοπονία. Η ιστορία δεν μας δίνει ασφαλείς πληροφορίες για τη γένεση της ποινής. Κάποια αντίδραση στις βλαπτικές ανθρώπινες πράξεις, κάποια υλική καταστολή ανιχνεύεται σ' όλες τις ανταγωνιστικές κοινωνίες, είτε αυτή ονομαζόταν ποινή ή τιμωρία, εξιλασμός ή εκδίκηση³³. Η ποινή, επομένως, σε όλες τις πρωταρχικές κοινωνίες στηρίζεται κατά κανόνα σε κάποια εξωποινική βάση είτε κοινωνιολογική, είτε βιολογική, είτε θεολογική κλπ.

Στην αρχαία Ελλάδα, όπως προαναφέρθηκε, η ποινή είχε ως στόχο την επίτευξη κάποιου κοινωνικού οφέλους³⁴. Εξυπηρετούνταν η συνοχή και η αυτοσυντήρηση της κυρίαρχης ομάδας. Οι ποινικοί κανόνες δικαιολογούσαν την άνιση μεταχείριση, ανάγοντας το άδικο στην προσβολή αξιών, στις οποίες μετείχαν τα μέλη των κυρίαρχων ομάδων. Θεωρητικό επιστέγασμα των ποινών εμφανίζεται η θεϊκή επιταγή ή η υποθήκη των προγόνων³⁵. Εξάλλου,

²⁸ Μαραβέλιας Χ., *Περί ποινής γλωσσολογικά*, Ποινικά Χρονικά Ν/2000, σελ. 775

²⁹ Και στο Βυζαντινό Δίκαιο η ποινή περιοριζόταν στο χώρο του ιδιωτικού δικαίου, καθόσον η συμμετοχή των ιδιωτών στην ποινική καταστολή ήταν σημαντική. Τρσιανός Σπ., *Κεφάλαια Βυζαντινού Ποινικού Δικαίου*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1996, σελ. 18

³⁰ «Poenae (ποιναί) ήταν για τους Ρωμαίους ένα άλλο όνομα για τις Ερινύες, τις ειδεχθείς και ανοικτίρμονες διώκτριες του εγκλήματος, που εμφανίζονται και ως Fugiae», Μαραβέλιας Χ., *ό.π.*, σελ. 779

³¹ Liddell H. – Scott R. – Κωνσταντινίδης Α., *Μέγα Λεξικό της Ελληνικής Γλώσσας*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1940

³² «Η Ποινή τιμωρεί τις ψυχές στον Άδη. Παριστάνεται ως νεαρή κόρη με φίδι στο κεφάλι, φοράει μαύρο επενδύτη και μακρύ χιτώνα, κρατάει δαυλούς, ενώ ενίοτε παριστάνεται με φτερά και κρατάει σπαθί, όπως η Δίκη», Μαραβέλιας Χ., *ό.π.*, σελ. 777

³³ Μαργαρίτης Λ., *Θεωρία της ποινής*, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1984, σελ. 18

³⁴ Φαρσεδάκης Ι., *Η εγκληματολογική σκέψη απ' την αρχαιότητα ως τις μέρες μας*, Τεύχος Α', εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1990, σελ. 18

³⁵ «Θεμέλια της αρχαιοελληνικής ηθικής υπήρξαν η Αιδώς (=σεβασμός) και η Δίκη (=ανταποδοτική δικαιοσύνη), που αποσκοπούσαν στην κοινωνική συνοχή και αρμονία»,

σε όλες τις αρχαίες τραγωδίες συναντούμε τη σχέση Ύβρις (αλαζονεία, υπερβολή, κακότητα) – Τίσις (ανταπόδοση, ποινή). Εφαρμόζεται, λοιπόν, ο κανόνας της ίσης ανταπόδοσης³⁶, ενώ γενικό χαρακτηριστικό των ποινών της εποχής είναι η σκληρότητα.

Κατά τη Ρωμαϊκή και Βυζαντινή περίοδο, η ανταπόδοση κατέχει, επίσης, τον πρωταρχικό ρόλο. Η αξία της ποινής ως μέσου γενικής και ειδικής πρόληψης αναγνωρίζεται με έμμεσο τρόπο στη νομοθεσία του Ιουστινιανού. Η ποινή του θανάτου και οι σωματικές ποινές³⁷ κυριαρχούν. Η απώλεια της ελευθερίας σπάνια προβλέπεται ως ποινή. Η φυλάκιση των εγκληματιών αποσκοπούσε στη φύλαξή τους και όχι στον κολασμό τους³⁸. Όσον αφορά στις περιουσιακές ποινές, αυτές δεν επιβάλλονταν μόνο κατά του δράστη, αλλά και κατά ολόκληρης της οικογένειάς του. Παρατηρείται, λοιπόν, ότι η αρχή της ενοχής και του καταλογισμού δεν ίσχυαν με τη σημερινή τους μορφή. Σημαντική είναι και η ηθική μείωση που υφίστατο ο καταδικασθείς. Χαρακτηριστική ήταν η απαγόρευση ταφής του καταδικασμένου σε θάνατο, η οποία καταργήθηκε με την επίδραση της χριστιανικής διδασκαλίας³⁹. Ιδιαίτερη, ωστόσο, σημασία δίνεται στην εποχή αυτή και στον περιορισμό των αυθαιρεσιών και στην αρχή της αναλογικότητας ποινής – αξιόποινης πράξης (όπως αυτή είναι κατανοητή σήμερα), κυρίως μέσω νομοθετημάτων όπως ο Πανδέκτης, του ρωμαϊκού δικαίου και η Εκλογή, της νομοθεσίας των Ισαύρων⁴⁰.

Η πνευματική κίνηση στην Ευρώπη, κατά την Αναγέννηση και το Διαφωτισμό, επέφερε σημαντικές αλλαγές τόσο στο ζήτημα των ποινικών κυρώσεων, όσο και σε επιμέρους ζητήματα αντεγκληματικής πολιτικής και αντιμετώπισης του εγκληματία. Ο Διαφωτισμός έστρεψε το ποινικό δίκαιο σε μια κατεύθυνση ανθρωποκεντρική, το ενέταξε στο κοινωνικό γίγνεσθαι και

Ευαγγέλου Ι., *Το πρόβλημα της θανατικής ποινής*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1999, σελ. 14

³⁶ Δρακόντειοι νόμοι

³⁷ ακρωτηριασμός και σωματικός κολασμός, κούρεμα κ.ά.

³⁸ Υποκατάστατο της ποινής φυλακίσεως αποτέλεσε από την πρώιμη εποχή ο εγκλεισμός των δραστών ορισμένων εγκλημάτων σε μοναστήρια. Βλ. Τρωιανός Σπ., *Κεφάλαια Βυζαντινού Ποινικού Δικαίου*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1996, σελ.34 – 35.

³⁹ Τρωιανός Σπ., ό.π., σελ. 38

⁴⁰ Τρωιανός Σπ., ό.π., σελ. 40 - 41

προώθησε δίπλα στην τιμωρητική και την προληπτική του διάσταση⁴¹. Δεν πρέπει να παραβλέψουμε το γεγονός ότι η ανθρωποκεντρική αντίληψη του Διαφωτισμού ανήγαγε τον άνθρωπο – εγκληματία σε υποκείμενο⁴². Είναι επομένως αδιανόητη η παραδοχή από μέρους των Διαφωτιστών της χρήσης βασανιστηρίων, δηλαδή της μεταχείρισης του υποκειμένου ως αντικειμένου βάνουσης μεταχείρισης. Πέραν της εξάλειψης των απάνθρωπων ποινών, αυτό το οποίο έχει μεγάλη σημασία είναι η απομάκρυνση από το θεοκρατικό σύστημα και η μετάβαση στο φυσιοκρατικό. Έτσι, το ποινικό δίκαιο ανάγεται στη φύση των ανθρώπων και στη μεταξύ τους συμφωνία για την εγκαθίδρυση της κρατικής ποινικής εξουσίας. Ως βασικό μέγεθος διαμορφώνεται η κοινωνική βλάβη και η κοινωνική απαξία του εγκλήματος και όχι το αμάρτημα και η ανυπακοή προς τους νόμους καθαυτή⁴³. Το έγκλημα είναι πράξη που τιμωρείται μόνο από το νόμο, περιορίζοντας έτσι την μέχρι τότε κρατική αυθαιρεσία. Η ποινή που επιβάλλεται στο δράστη του εγκλήματος έχει σκοπό το σωφρονισμό του και την πρόληψη τέλεσης άλλων αδικημάτων. Η αναγκαία προληπτική διάσταση της ποινής τονίστηκε ιδιαίτερα από τους Διαφωτιστές, οι οποίοι έδωσαν μεγάλη βάση τόσο στη γενική, όσο και στην ειδική πρόληψη.

Κατά την περίοδο του Θετικισμού (Positivismus)⁴⁴, φιλοσοφικές αξιολογήσεις, ψυχολογικές διαγνώσεις και κοινωνιολογικά γεγονότα έπρεπε να αποκλεισθούν από τη δικαιοκή δογματική. Ο Θετικισμός ανταποκρίνεται σε μια άκρως φιλελεύθερη πολιτειακή αντίληψη που αποσκοπεί στη μεγαλύτερη δυνατή προστασία των ατομικών ελευθεριών από την πολιτική αυθαιρεσία⁴⁵. Κατά την περίοδο αυτή, οικοδομείται η έννοια του εγκλήματος, λαμβάνοντας τις βάσεις στις οποίες εδράζεται η σύγχρονη έννοιά του. Οι ποινές δεν διαφοροποιούνται ιδιαίτερα, σε σχέση με την περίοδο του Διαφωτισμού.

⁴¹ Κιούπης Δ., *Η επίδραση του Διαφωτισμού στο Ποινικό Δίκαιο*, Ποινικά Χρονικά, ΝΑ/2001, σελ. 583

⁴² Κιούπης Δ., ό.π., σελ. 582

⁴³ Κιούπης Δ., ό.π., σελ. 580

⁴⁴ Γενικότερη πνευματική κίνηση των μέσων του 19^{ου} αιώνα, κυρίως υπό την επίδραση του Auguste Comte, του Jeremy Bentham και του Stuart Mill. Αυτό που χαρακτηρίζει την πνευματική αυτή κίνηση είναι «η τάση για εξοβελισμό από την επιστημονική σκέψη κάθε μεταφυσικού, αξιολογικού ή κανονιστικού στοιχείου και αυστηρό περιορισμό αυτής σε μόνα τα πραγματικά περιστατικά και τους νόμους, που διέπουν την εμπειρικά διαπιστούμενη αιτιώδη διαδρομή τους», Κοτσαλής Λ., *Κλασική και νεοκλασική δόμηση του εγκλήματος*, Ποινικά Χρονικά ΝΑ/2001, σελ. 871, υποσημείωση 79

⁴⁵ Κοτσαλής Λ., ό.π., σελ. 872, υποσημείωση 83

Παρατηρείται, ωστόσο, μια προσπάθεια μετριασμού του συστήματος των σωματικών ποινών.

Στη σύγχρονη, πλέον, εποχή, έχει γίνει απολύτως κατανοητό ότι μέσω της ποινής εξυπηρετούνται διάφοροι σκοποί του Κράτους. Ο ποινικός νομοθέτης έχει στήσει ένα ολόκληρο οπλοστάσιο για την επίτευξη της τήρησης του γράμματος του νόμου. Η ποινή, ως μέσο αντιμετώπισης του εγκλήματος, αλλά και πρόληψης του τελευταίου, αποτελεί κατ' εξοχήν την έκφραση της εξουσίας του Κράτους έναντι της προστασίας των πολιτών του και εν τέλει της αυτοπροστασίας του. Σκοποί της ποινής είναι η αποτροπή και η καταστολή των παραβατικών συμπεριφορών, μέσω της τιμωρίας, αλλά και του παραδειγματισμού των άλλων. Τελικός στόχος, δηλαδή, είναι η – έμμεση – διαπαιδαγώγηση των κοινωνιών περί του επιτρεπτού και του δικαίου. Ασφαλώς, υπό την επίδραση του Διαφωτισμού⁴⁶, το σύστημα των ποινών «εξανθρωπίστηκε»: οι σωματικές ποινές δεν γίνονται δεκτές ως μέσα σωφρονισμού και οι επιβαλλόμενες πλέον ποινές στηρίζονται στη στέρηση της ελευθερίας και στην καταβολή χρηματικών προστίμων. Η θανατική ποινή έχει καταργηθεί στις περισσότερες, τουλάχιστον, χώρες του σύγχρονου κόσμου. Αυτό σημαίνει ότι έχει γίνει ευρέως κατανοητό ότι ζητούμενο είναι η προστασία των εννόμων αγαθών του κοινωνικού συνόλου, με την ταυτόχρονη γενική και ειδική πρόληψη του εγκλήματος. Σήμερα, η ποινή διέρχεται τρεις φάσεις: την απειλή (άρ. 14 Π.Κ. – αξίωμα ηρσι), την επιβολή (αρ. 79 επ. Π.Κ.) και, τέλος, την έκτισή της (546 επ. ΚΠΔ, Σωφρονιστικός Κώδικας). Η απειλή της ποινής εξυπηρετεί βασικά τη γενική πρόληψη, η επιμέτρησή της έχει ανταποδοτικό χαρακτήρα και η έκτισή της εξυπηρετεί τις ανάγκες της ειδικής πρόληψης⁴⁷.

⁴⁶ Ο οποίος σύμφωνα με τον ορισμό του Kant είναι «η έξοδος του ανθρώπου από την ανωριμότητα στην οποία βρισκόταν με δική του ευθύνη», Κιούπης Δ., ό.π., σελ. 577

⁴⁷ Θεωρία του Ι. Μανωλεδάκη σε: Μαργαρίτη Λ., *Θεωρία της ποινής*, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1984, σελ. 179

2.3 Θεωρίες της ποινής

2.3.1 Η ποινή

Η ποινή, όπως έχει ήδη τονισθεί, είναι μέτρο κρατικό για την προστασία των εννόμων αγαθών και για τη διασφάλιση της έννομης τάξης. Είναι δεινό, που επιβάλλεται από το κράτος στο δράστη του εγκλήματος, δηλαδή πράξης άδικης και καταλογιστής στον πράξαντα⁴⁸. Με άλλα λόγια, η ποινή ορίζεται ως ένα κακό, που απειλείται από το νόμο και επιβάλλεται από τον Ποινικό Δικαστή στο πλαίσιο μιας δικαιοκρατούμενης διαδικασίας με σκοπό να εκφραστεί δια του τρόπου αυτού η ιδιαίτερη κοινωνικοηθική αποδοκιμασία της έννομης τάξης προς το πρόσωπο εκείνου, ο οποίος κηρύχθηκε ένοχος για τη διάπραξη ορισμένης άδικης, καταλογιστής και τελικά αξιόποινης πράξης⁴⁹.

Οι θεωρίες περί ποινής που έχουν διατυπωθεί διακρίνονται ανάλογα με το αν προσεγγίζουν τη φύση ή το σκοπό της ποινής, ή και τη φύση και το σκοπό της ταυτόχρονα.

2.3.2 Απόλυτες θεωρίες

Οι απόλυτες θεωρίες δίνουν βάση στον ανταποδοτικό χαρακτήρα της ποινής. Σκοπός της ποινής είναι η *αντιτιμωρία*, δηλαδή η ανταπόδοση του κακού που έχει διαπράξει ο δράστης. Μόνο μέσω της ανταπόδοσης του κακού μπορεί το Κράτος να θεμελιώσει και να διατηρήσει την εξουσία του. Οι κλασικοί αρνούνται ότι η ποινή μπορεί να χρησιμοποιηθεί για πρόληψη των εγκλημάτων. Κύριοι εκπρόσωποι των θεωριών αυτών είναι ο Kant και ο Hegel. Σύμφωνα με τον πρώτο, αποκλειστικό θεμέλιο της ποινής είναι η κατηγορική προσταγή του Νόμου. Η ποινή δε μπορεί επομένως να υποβιβαστεί σε μέσο για την επίτευξη κάποιου σκοπού. Το είδος και η ένταση της τιμωρίας συνάγονται από τον κανόνα της ίσης ανταπόδοσης. Σύμφωνα με τον δεύτερο, το δίκαιο εκφράζει τη γενική βούληση, ενώ το έγκλημα αποτελεί άρνηση και προσβολή του δικαίου. Λογική αποκατάσταση της διατάραξης του

⁴⁸ Κωστήρας Αλ., *Έννοιες και θεσμοί του ποινικού δικαίου*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 2001, σελ. 194

⁴⁹

δικαίου αποτελεί η εξουδετέρωση του εγκλήματος, μέσω της ποινής. Άλλοι οπαδοί αυτών των θεωριών είναι ο Stooss, ο Merkel, ο Liepmann, ο Frank κ.ά.⁵⁰.

Αντιτιμωρία σημαίνει ανταπόδοση του γινόμενου κακού με άλλο κακό. Η ποινή έχει ηθικό χαρακτήρα, είναι εξαγνισμός του τελεσθέντος εγκλήματος. Κατ' ακολουθία είναι ανάλογη προς τη βαρύτητα της τελεσθείσας πράξεως. Πέρα, λοιπόν, από την υλική δεινοπάθεια, επιβάλλεται και ανάλογη ηθική και κοινωνική μείωση του δράστη⁵¹.

Κατά τους κλασικούς τιμωρούμε “quia peccatum est”, χάριν της αρχής του δικαίου. Η απόδοση κακού στον εγκληματία είναι ο κύριος και αυτοτελής σκοπός της ποινής. Οι κλασικοί αρνούνται ότι η ποινή μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την πρόληψη του εγκλήματος. Γι' αυτούς, η ποινή αποτελεί την πραγμάτωση της δικαιοσύνης, την κάθαρση ή την εξιλέωση. Η ανταπόδοση έχει εμπειρική λειτουργία. Χάριν της βελτιώσεως του εγκληματία δεν επιτρέπουν τη μεταβολή του τιμωρητικού χαρακτήρα, ούτε του μέτρου της δίκαιας ποινής. Δηλαδή, δε μπορούμε να αντικαταστήσουμε τη φυλάκιση με εισαγωγή σε θεραπευτικό κατάστημα, διότι η θεραπευτική αγωγή δεν είναι δεινό, τιμωρία⁵².

2.3.3 Σύγχρονες ή Νεοκλασικές θεωρίες

Οι σύγχρονες θεωρίες της ανταπόδοσης τονίζουν την αναλογία σε σχέση με το άδικο της πράξης και την και την εξατομικευμένη ενοχή του δράστη για την πράξη του (αρχή της ενοχής)⁵³. Κύριοι εκπρόσωποι των θεωριών αυτών στην Ελλάδα είναι ο Ν. Ι. Σαρίπολος, ο Κ. Κωστής και ο Χ. Τζωρτζόπουλος.

⁵⁰ Αναλυτικά για τις απόλυτες θεωρίες βλ. Μαργαρίτη Λ. – Παρασκευόπουλου Ν., *Ποινολογία*, 1999, σελ. 18-19

⁵¹ *poena debet commensurari delicto*

⁵² Γαρδίκας Κ., ό.π., σελ. 93

⁵³ Μομφή που εκφέρει η έννομη τάξη κατά του δράστη ορισμένης τελικά άδικης πράξης, ο οποίος κρίθηκε ένοχος για τη διάπραξη αυτής. Η ουσία του καταλογισμού (ή της αρχής της ενοχής) ευρίσκεται στην αποδοκιμασία του δράστη όχι για την προσωπικότητά του, αλλά για την προσωπική του επιλογή, που είναι αντίθετη προς τις αξιολογήσεις της έννομης τάξης. Το τυπικό περιεχόμενο του καταλογισμού, λοιπόν, συνίσταται στην εμπράκτως εκδηλούμενη ανυπακοή του δράστη προς τα κελεύσματα ορισμένου επιτακτικού ή απαγορευτικού κανόνα δικαίου. Αναλυτικά βλ. Κωστάρα Αλ., *Έννοιες και θεσμοί του ποινικού δικαίου*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 2001, σελ. 442 – 446

Η αντιτιμωρία είναι ο χαρακτήρας και η φύση, όχι όμως και ο σκοπός της ποινής. Έτσι, η αντιτιμωρία αποτελεί το μέσο προς της επίτευξη του σκοπού που είναι η προστασία της εννόμου τάξεως. Με άλλα λόγια, επιδιώκεται η ποινή να έχει το χαρακτήρα του δεινού, αλλά ρυθμιζόμενη σύμφωνα με τις απαιτήσεις του σκοπού της προστασίας της εννόμου τάξεως. Δεχόμαστε, λοιπόν, ότι ο νομοθέτης και ο δικαστής πρέπει να καθορίζουν την ποινή με τέτοιο τρόπο ώστε να γίνεται αισθητή από το κοινωνικό σύνολο ως δίκαιη τιμωρία, ως ορθή μεταχείριση του εγκληματία, δηλαδή ως ανάλογη προς την ευθύνη – τη σχέση εγκληματικής πράξης και της προσωπικότητας του δράστη. Η ποινή κατά τη φύση της είναι δεινό, το οποίο ο εγκληματίας πρέπει να υποφέρει, εξαιτίας του εγκλήματος που έχει διαπράξει. Αυτή την αρχή αντανακλά σε μεγάλο βαθμό το ποινικό μας δίκαιο, καθώς διακρίνεται με αυτόν τον τρόπο η αξία και η απαξία των ανθρώπινων πράξεων και της ανθρώπινης διαγωγής (αναλογία αδικήματος και ποινικής μεταχείρισης)⁵⁴.

2.3.4 Σχετικές θεωρίες

Οι οπαδοί των θεωριών αυτών δέχονται ότι το Κράτος επιδιώκει με την επιβολή της ποινής κάποιους σκοπούς, ο βασικότερος των οποίων είναι η καταπολέμηση του εγκλήματος. Επίσης, δέχονται κάποια λειτουργία της ποινής, όπως η διαπαιδαγώγηση – βελτίωση του εγκληματία, η πρόληψη των μελλοντικών εγκλημάτων μέσω του εκφοβιστικού στοιχείου της ποινής κ.ά. Έχει ασκηθεί κριτική στις θεωρίες αυτές, καθώς η ποινή δεν έχει μόνο μια λειτουργία, αλλά πολλές ταυτόχρονα.

Οι θεωρίες αυτές είναι μονομερείς – κάθε μια (θεωρία) τείνει προς την επίτευξη ενός μόνο σκοπού, ενώ η λειτουργία της ποινής εξυπηρετεί περισσότερους σκοπούς. Η θεωρία της βελτίωσης επιδιώκει δια της ποινής την ηθική αναμόρφωση και βελτίωση του εγκληματία. Η θεωρία του εκφοβισμού αφορά στην πρόληψη μελλοντικών εγκλημάτων μέσω της εκφοβίσεως των υποπιπτόντων στο έγκλημα και όσων ρέπουν προς αυτό. Στις θεωρίες αυτές γίνεται λόγος για την πρόληψη του εγκλήματος, τη γενική και την ειδική.

⁵⁴ Γαρδικας Κ., ό.π., σελ. 94

Η θεωρία του Feurebach στη Γερμανία, αφορά στη γενική πρόληψη και επικαλείται τον ψυχολογικό εξαναγκασμό. Η απειλή της ποινή ασκεί ψυχολογικό καταναγκασμό στους πολίτες για να μην εγκληματούν (εκφοβιστικός ρόλος της ποινής). Σήμερα, γίνεται δεκτό ότι η διαπαιδαγώγηση του πολίτη ώστε να συνηθίζει να επιλέγει νόμιμες μορφές συμπεριφοράς, συμβάλλει μαζί με την απειλή της ποινής στην πρόληψη του εγκλήματος (θετική γενική πρόληψη).

Η θεωρία του Lombroso επιδιώκει ο εγκληματίας να κρατείται σε φυσική προς το έγκλημα αδυναμία προς την προστασία της κοινωνίας, εφόσον είναι επικίνδυνος. Οι θιασώτες των σχετικών θεωριών τιμωρούν χάριν του μέλλοντος, *punitur ne recsetur*. Καταργούν την αναλογία βαρύτητας του εγκλήματος και ποινής και προσαρμόζουν την τελευταία στον επιδιωκόμενο σκοπό τους⁵⁵.

Η ειδική πρόληψη, από την άλλη, αποβλέπει στην ανάγκη να αποτραπεί ο δράστης του εγκλήματος από την τέλεση άλλων εγκλημάτων στο μέλλον. Η λειτουργία της γενικής πρόληψης έχει πλέον αποτύχει. Η ανθρώπινη βούληση δεν είναι ελεύθερη αλλά καθορίζεται από παράγοντες είτε ενδογενείς είτε εξωγενείς. Το ρόλο ενός τέτοιου παράγοντα διεκδικεί και η ποινή, η οποία ως στόχο έχει να αποτρέψει το σύνολο της κοινωνίας, με τον παιδαγωγικό σκοπό της⁵⁶.

Οι σχετικές θεωρίες αλλιώς αποκαλούνται και *θετικές* θεωρίες, γιατί στράφηκαν στην παρατήρηση εμπειριών (βιολογικών, ψυχολογικών, κοινωνικών) και στην εξαγωγή συμπερασμάτων βάσει των δεδομένων της παρατήρησης. Κύριοι εκπρόσωποι των θεωριών αυτών είναι ο Ferri, ο Lizst, ο Aschaffenburg, ο Hamel, ο Prins, ο Radbruch κ.ά. Στην Ελλάδα, οι κύριοι θιασώτες είναι ο Τ. Ηλιόπουλος, ο Κ. Γαρδίκας, ο Ι. Παπακυριακόπουλος, ο Ν. Χωραφάς, ο Γ. Μαγκάκης, ο Α. Κατσαντώνης κ.ά.

Στο πλαίσιο των θεωριών αυτών ιδρύθηκαν οι Σχολές της Κοινωνικής Άμυνας και της Νέας Κοινωνικής Άμυνας (Γαλλία)⁵⁷. Βασική ιδέα των Σχολών αυτών αποτελεί η παραδοχή ότι το άτομο, λόγω της ζωής του μέσα στην κοινωνία, έχει κοινωνική ευθύνη και πρέπει να συμμορφώνεται προς τους κοινωνικούς

⁵⁵ Γαρδίκας Κ., ό.π., σελ. 95

⁵⁶ Φαρσεδάκης Ι., *Στοιχεία εγκληματολογίας*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2005, σελ. 83

⁵⁷ Αναλυτικά για τις σχετικές θεωρίες βλ. Μαργαρίτη Λ. - Παρασκευόπουλου Ν., *Ποινολογία*, 1999, σελ. 20-26

κανόνες που διέπουν αυτή τη ζωή. Η κοινωνία για να επιβιώσει έχει το δικαίωμα να αμύνεται, πράγμα που αποτελεί και ζωτική κοινωνική ανάγκη⁵⁸.

2.3.5 Ενωτικές ή Μικτές θεωρίες

Σήμερα, οι θεωρίες που επικρατούν βρίσκονται μεταξύ των σύγχρονων και των σχετικών. Η ανταπόδοση, η γενική και η ειδική πρόληψη θεωρούνται καθοριστικοί παράγοντες για την απειλή, την επιβολή και την εκτέλεση της ποινής. Η απειλή της ποινής εξυπηρετεί τη γενική πρόληψη. Η κατάγνωσή της λειτουργεί ως ανταπόδοση στο δράστη του κοινωνικού κακού που προκάλεσε. Η έκτισή της επιδιώκει την ειδική πρόληψη⁵⁹. Ζητούμενο, επομένως, είναι η ποινή να έχει επανορθωτική για το δράστη λειτουργία, παραδειγματική για τους άλλους ανθρώπους, να προστατεύεται η έννομη τάξη και να προλαμβάνεται η τέλεση νέων εγκλημάτων. Για το λόγο αυτό, η θεωρία της ποινής πρέπει να εξετάζεται πάντα με την ευρύτερη αντεγκληματική πολιτική. Τα μέτρα για την πρόληψη και την αντιμετώπιση του εγκλήματος, πέραν της ποινής, οφείλουν να επιτυγχάνουν τους στόχους που – σε περίπτωση αποτυχίας – εν τέλει αποδίδονται στην ποινή. Μόνο η ανάλογη με την ενοχή (ανταποδοτική) ποινή μπορεί να αναπτύξει μια παιδαγωγική λειτουργία.

⁵⁸ Φαρσεδάκης Ι., ό.π., σελ. 88

⁵⁹ Αναλυτικά για τις ενωτικές θεωρίες βλ. Μαργαρίτη Λ. – Παρασκευόπουλου Ν., *Ποινολογία*, 1999, σελ. 26-27

3. Απειλή της ποινής

3.1 Γενικά

Η επίδραση του Διαφωτισμού στην ποινική επιστήμη έθεσε τις βάσεις για τη θεμελίωση του αξιώματος *nrsi*. Πράγματι, οι θεωρητικοί του Διαφωτισμού θεωρούσαν ως έγκλημα κάθε πράξη που τιμωρείται από το νόμο, αποκλείοντας επομένως κάθε κρατική εξουσία. Σύμφωνα με τον Thomasius μάλιστα, «πρέπει να τιμωρούνται μόνο οι πράξεις που βλάπτουν το κράτος και των οποίων η τιμώρηση μπορεί να οδηγήσει σε βελτίωση»⁶⁰. Κατά τον Beccaria η απειλή της ποινής βοηθά στη συνέχιση του θεσμού του Κράτους, δηλαδή της οργανωμένης κοινωνίας⁶¹. Ωστόσο, η πρόληψη του εγκλήματος, μέσω της απειλής της ποινής, διαφάνηκε ως πρωταρχική ανάγκη. Χαρακτηριστική είναι η φράση του Beccaria «είναι πιο χρήσιμο να προλαμβάνουμε τα εγκλήματα παρά να τα τιμωρούμε»⁶².

Η σύγχρονη κοινωνιολογία αναγνωρίζει τη χρησιμότητα των ποινών. Οι τελευταίες αποτελούν αρνητικές κυρώσεις του κοινωνικού ελέγχου που επιδιώκεται μέσω του κράτους. Μέσω, δηλαδή, της ποινής επιτάσσεται η συμμόρφωση του ατόμου προς ορισμένες θεσμικές επιταγές, πρότυπα συμπεριφοράς και αξιολογικά σχήματα μιας κοινωνικής ομάδας⁶³. Στην ίδια κατεύθυνση κινείται και η δικαστική ψυχολογία, η οποία βλέπει την απειλή της ποινής σαν μέσο ισχυροποίησης της αποδοκιμαζόμενης συμπεριφοράς⁶⁴.

Λέγοντας «απειλή της ποινής» αναφερόμαστε στο κυρωτικό μέρος ενός ποινικού κανόνα. Η απειλή της ποινής στο νόμο συναντάται με τη γενική και αφηρημένη μορφή της. Η ποινή απειλεί όλα τα εγκλήματα στη βασική τους μορφή και εξυπηρετεί τη γενική πρόληψη. Αποτελεί σημαντικό παράγοντα

⁶⁰ Κιούπης Δ., *Η επίδραση του Διαφωτισμού στο Ποινικό Δίκαιο*, Ποινικά Χρονικά, ΝΑ/2001, σελ. 580

⁶¹ Φαρσεδάκης Ι., *Η εγκληματολογική σκέψη από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1990, σελ. 157 επ.

⁶² Αλεξιάδης Στ., *Εγκληματολογία*, έκδοση Τρίτη, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, σελ. 407

⁶³ Σπινέλλη, Η γενική πρόληψη των εγκλημάτων, σελ. 62

⁶⁴ Αναλυτικά βλ. Φωτάκη Ν., *Ποινή, τροποποίηση της συμπεριφοράς και κοινωνική αναπροσαρμογή*, Ποινικά, Νο 5, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1980, σελ. 30-31

απώθησης των πολιτών από το έγκλημα χάρη στη σταθεροποίηση της συνείδησής τους μακριά από αυτό (παιδαγωγική λειτουργία)⁶⁵.

Στο στάδιο της απειλής, δηλαδή όπως η ποινή περιγράφεται στον ποινικό κανόνα, διαγράφονται τα όρια της, κυρίως η ανώτερη ποινή που μπορεί να επιβληθεί. Προσδιορίζεται, λοιπόν, κατ' αρχήν επί τη βάση του γενικού και αφηρημένου, δηλαδή, του δυνάμενου να επιβληθεί στο δράστη της εκάστοτε τιμωρούμενης πράξης. Δεν υπάρχει, επομένως, εξατομίκευση, αλλά αναφέρεται στο κοινωνικό σύνολο.

3.2 Γενική πρόληψη των εγκλημάτων

Στο επίπεδο της πρόληψης των εγκλημάτων, νοούμενης ως ένα ευρύ φάσμα παρεμβατικών, αμυντικών και τιμωρητικών μηχανισμών που αποβλέπουν στην αποτροπή από το έγκλημα και στον περιορισμό της εγκληματικότητας⁶⁶, η απειλή της ποινής έχει να κάνει σαφώς με τη γενική πρόληψη. Η τελευταία βασίζεται στην αρχή σύμφωνα με την οποία οι ποινικές κυρώσεις αποτρέπουν τα άτομα από διάφορες μορφές αποκλίνουσας συμπεριφοράς. Αυτό πιστεύεται ότι επιτυγχάνεται μέσω των εκφοβιστικών και κοινωνικοποιητικών διαδικασιών. Οι διαδικασίες αυτές κινητοποιούνται προφανώς με την απειλή της ποινής, ή με την, σε κάποιο στάδιο, επιβολή της σε κάποιον και έτσι καταλήγουν συνήθως στη συμμόρφωση των κοινωνιών, δηλαδή στη συγκράτησή τους από το έγκλημα⁶⁷. Σύμφωνα με τον Beccaria, άλλωστε, «είναι πιο χρήσιμο να προλαμβάνουμε τα εγκλήματα παρά να τα τιμωρούμε»⁶⁸.

Η γενική πρόληψη επιτυγχάνεται μέσω μιας ποινής δίκαιης. Τα στοιχεία της είναι, αφ' ενός, ο χαρακτήρας της ως δεινού, και, αφ' ετέρου, η αναλογία μεταξύ ποινής και βαρύτητας του εγκλήματος⁶⁹. Η αντιτιμωρία του δράστη δεν αποτελεί σκοπό της ποινής. Αντίθετα, η ποινή που ασκεί γενική πρόληψη του

⁶⁵ Μαργαρίτης Λ., *Θεωρία της ποινής*, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1984, σελ. 38

⁶⁶ Σπινέλλη Κ., *Η γενική πρόληψη των εγκλημάτων*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1982, σελ. 57

⁶⁷ Σπινέλλη Κ., *ό.π.*, σελ. 26

⁶⁸ Αλεξιάδης Στ., *Εγκληματολογία*, Τρίτη έκδοση, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1989, σελ. 407

⁶⁹ Γαρδίκας Κ., *Εγκληματολογία*, τόμος Γ' - Σωφρονιστική, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 2001 (επανέκδοση της τρίτης έκδοσης του 1965 εκδ. οίκου Αδελφών Τζακά), σελ. 98

εγκλήματος είναι εκείνη που ικανοποιεί, αφ' ενός, τον παθόντα, στο μέτρο που του δημιουργεί οδύνη και αποκαθιστά την ψυχική του ισορροπία, καθιστώντας τον ικανό να αντιληφθεί την εσφαλμένη και αποκλίνουσα συμπεριφορά του και να συμμορφωθεί, και, αφ' ετέρου, το κοινωνικό σύνολο, ώστε να αποφευχθεί η αυτοδικία.

Η απειλή της ποινής από το νόμο και η ενδεχόμενη πραγμάτωσή της (επιβολή), επιδρά ως αντίθετο και αντίρροπο αίτιο στους ρέποντες προς το έγκλημα και αποτρέπει κατ' αυτόν τον τρόπο την τέλεσή του. Είναι αναμφισβήτητο ότι πολλοί δεν εγκληματούν λόγω του δέους που τους προκαλεί η ποινή⁷⁰. Η πίστη, επομένως, στον εκφοβιστικό χαρακτήρα της ποινής διαφαίνεται από την κατά καιρούς επαύξηση του αξιοποίνου και την εγκληματοποίηση / ποινικοποίηση μορφών συμπεριφοράς από πλευράς του ποινικού νομοθέτη στην προσπάθειά του να καταπολεμήσει την εγκληματικότητα⁷¹.

Ωστόσο, η σπουδαιότερη ενέργεια της γενικής πρόληψης είναι η αγωγή του κοινωνικού συνόλου. Η ποινή συνδέει την ηθική με το δίκαιο μέσω της επιδοκίμασias ή αποδοκίμασias όσων τηρούν το νόμο και όσων τον παραβαίνουν αντίστοιχα. Αναπτύσσεται, λοιπόν, σεβασμός προς τα αλλότρια αγαθά και διαπαιδαγωγούνται οι κοινωνοί προς τις κοινωφελείς πράξεις. Η ποινή διδάσκει το μέτρο της ηθικής απαξίας των ανθρώπινων πράξεων⁷².

Στο ποινικό δίκαιο – κοινωνικός – στόχος είναι η διατήρηση της σταθερότητας των κοινωνικών κανόνων και η αποφυγή της κοινωνικής αναταραχής μέσω της στρατηγικής ελέγχου του εγκλήματος. Γενική πρόληψη, επομένως, σημαίνει πρώτον ότι οι επαπειλούμενες αρνητικές συνέπειες της ποινής θα αποτρέψουν τα άτομα από παράνομες πράξεις⁷³ και δεύτερον ότι η επιβολή της ποινής θα παραδειγματίσει το κοινωνικό σύνολο και θα ενισχύσει την εμπιστοσύνη του στην απονομή της δικαιοσύνης. Εφ' όσον η πράξη αποδοκιμάζεται και ο δράστης τιμωρείται, εμποδίζεται η νομιμοποίηση του εγκλήματος στη συνείδηση του κοινωνικού συνόλου και καταπολεμείται η διάβρωση των κοινωνικών κανόνων⁷⁴. Η γενική πρόληψη προϋποθέτει ένα

⁷⁰ Γαρδίκας Κ., ό.π., σελ. 100

⁷¹ Σπινέλλη Κ., ό.π., σελ. 37

⁷² Γαρδίκας Κ., ό.π., σελ. 101

⁷³ Αρνητική γενική πρόληψη: εκφοβισμός

⁷⁴ Θετική γενική πρόληψη: έμμεση διαπαιδαγώγηση

homo oeconomicus, ο οποίος, αφού μετρήσει τα υπέρ και τα κατά της σχεδιαζόμενης τέλεσης της πράξης του, αποφασίζει αναλόγως⁷⁵.

Η αρνητική γενική πρόληψη συνίσταται στον εκφοβισμό μέσω της ποινής και στη θεώρηση ότι ο φόβος της τιμωρίας θα αποτρέψει τους δυνητικούς εγκληματίες από παράνομες πράξεις αν οι αρνητικές συνέπειες της ποινής είναι μεγαλύτερες από τα οφέλη του εγκλήματος. Ο εκφοβισμός λειτουργεί ως εξής: Πρωτίστως απαιτείται γνώση του κανόνα, δηλαδή πληροφόρηση για την ύπαρξη και το περιεχόμενο των κανόνων δικαίου. Η γνώση των κανόνων θεωρείται η ελάχιστη προϋπόθεση της τήρησής τους. Ωστόσο, οι γενικοί κανόνες συμπεριφοράς, που έχουν σχέση με την προσβολή των εννόμων αγαθών άλλων ατόμων, μαθαίνονται κατά τη διαδικασία κοινωνικοποίησης και όχι ως κανόνες δικαίου. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το γεγονός ότι κάποιος μαθαίνει από μικρή ηλικία ότι δεν πρέπει να κλέβει, να σκοτώνει, να ασκεί βία σε άλλους κ.ά. Απαιτείται, επιπλέον, παρακίνηση προς μια σύννομη συμπεριφορά, δηλαδή επιδοκιμασία του κανόνα, που αφορά το κατά πόσον ο αποδέκτης του θεωρεί ότι η συμπεριφορά που απαιτείται από το νόμο είναι ορθή, ή καλύτερα άξια επιδοκιμασίας, καθώς και πληροφόρηση σχετικά με την επαπειλούμενη κύρωση σε περίπτωση παράβασης του κανόνα. Τελικό στάδιο είναι αυτό της αναμονής των αρνητικών συνεπειών. Η γνώση του κανόνα και η παρακίνηση προς μια σύννομη συμπεριφορά συνδέονται άμεσα με την αναμονή επέλευσης αρνητικών συνεπειών σε περίπτωση παραβίασής τους^{76/77} (αντίδραση στον κανόνα).

Η θετική πρόληψη δε στοχεύει στον εκφοβισμό, αλλά στη σταθεροποίηση του δικαιοτικού (ποινικού) κανόνα. Σκοπός της ποινής είναι, επομένως, η ενίσχυση του κανόνα και η διατήρησή του ως προτύπου προσανατολισμού της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Η ποινή καλλιεργεί την εμπιστοσύνη προς τον κανόνα και ταυτόχρονα εξασκεί στην αποδοχή του. Τελικός στόχος της είναι η ανταπόκριση του δράστη ξανά στις απαιτήσεις του κανόνα, αναλαμβάνοντας το κόστος της παραβίασής του^{78/79}.

⁷⁵ Λαμπροπούλου Ε., *Κοινωνικός έλεγχος του εγκλήματος*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1994

⁷⁶ Λαμπροπούλου Ε., ό.π., σελ. 125 επ.

⁷⁷ Ο εκφοβισμός για πρώτη φορά, ως μορφή γενικής πρόληψης, διατυπώθηκε το 18^ο αιώνα από τους C. Beccaria (1738 – 1794) και J. Bentham (1748 – 1832).

⁷⁸ Συστημική ερμηνεία της θετικής γενικής πρόληψης

⁷⁹ Λαμπροπούλου Ε., ό.π.

3.3 Ηθική

Η πρόληψη του εγκλήματος, μέσω του εκφοβισμού, δεν επιτυγχάνεται μόνο μέσω της ποινής. Σημαντικό είναι και το σύστημα αξιών της κοινωνίας, το οποίο, μαζί με την ποινή, αποτρέπει την τέλεση αξιόποινων πράξεων. Ο ηθικός κανόνας συνυπάρχει με τον νομικό – θετό – κανόνα⁸⁰. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ηθικού κανόνα αποτελούν οι Δέκα Εντολές (ηθικό κείμενο), που όπως και στον Ποινικό Κώδικα (νομικό κείμενο) ορίζουν την απαγόρευση της ανθρωποκτονίας (ου φονεύσεις – αρ. 299 Π.Κ.: όποιος με πρόθεση σκότωσε άλλον τιμωρείται με την ποινή του θανάτου ή με ισόβια κάθειρξη).

Ωστόσο, η ηθική και το δίκαιο δε συμβαδίζουν υποχρεωτικά. Υπάρχουν ηθικά κείμενα που δεν έχουν νομικές προεκτάσεις, όπως και νομικά κείμενα που δε βασίζονται σε νομικές αρχές⁸¹. Υπάρχουν, επίσης, περιπτώσεις όπου η ηθική συγκρούεται με αυτό που θεωρείται δίκαιο, τους θεσπισμένους, δηλαδή, ποινικούς κανόνες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι νόμοι της Ναζιστικής Γερμανίας.

Μπορεί να ειπωθεί ότι η ηθική είναι αυστηρότερη από το ποινικό δίκαιο, καθώς δεν τιμωρεί μόνο την πράξη, αλλά και την προδιάθεση. Με άλλα λόγια, ο ηθικός νόμος καταδικάζει κάποιον ακόμα κι αν έχει την πρόθεση να πράξει κάτι άδικο, όχι μόνο αν προβεί στην άδικη πράξη, σε αντίθεση με το δίκαιο^{82/83}.

Το καίριο σημείο, όσον αφορά το ηθικό μέρος της απειλής της ποινής είναι η αποκατάσταση της ηθικής τάξης⁸⁴, η οποία θα επέλθει με την τιμώρηση του δράστη, σε περίπτωση διασάλευσής της. Η απειλή της ποινής στο νόμο, επομένως διαφυλάσσει και προφυλάσσει, εκτός των άλλων, και το σύστημα των ηθικών αξιών της κοινωνίας. Επομένως, σε ατομικό επίπεδο, η απειλή της ποινής επικαλείται τις ηθικές αναστολές του ατόμου και τα στοιχεία της

⁸⁰ Συνύπαρξη χώρο - χρονική

⁸¹ "The moral institution of life is distinct from the legal institution", σε: Spurgeon Hall R., *The ethical foundations of criminal justice*, CRC Press, 2000, σελ 9

⁸² Οι προθέσεις, όπως και ο προγενόμενος δόλος, δεν τιμωρούνται από το ποινικό δίκαιο. Βλ. Χαραλαμπάκη Α., *Διάγραμμα ποινικού δικαίου*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1999, σελ. 129

⁸³ "The moral law applies not only to our overt action, but equally to our inner dispositions and motives. It is not enough merely to refrain from doing a bad thing, but we must not even want or intend to do it", σε: Spurgeon Hall R., ό.π., σελ. 10 επ.

⁸⁴ Livingston J., *Crime and criminology*, second edition, Montclair State University, 1996, σελ. 476

προσωπικότητάς του, τα οποία θα το κάνουν να απέσχει από την εγκληματική πράξη⁸⁵.

3.4 Ο κοινωνικός έλεγχος

Οι σύγχρονοι εγκληματολόγοι συνδέουν τη γενική πρόληψη του εγκλήματος με τον κοινωνικό έλεγχο. Ο τελευταίος, όμως, είναι όρος ευρύτερος από τη γενική πρόληψη των εγκλημάτων. Με τον όρο αυτό υποδηλώνεται πρώτα το σύνολο των κοινωνικών μηχανισμών μέσω των οποίων εδραιώνεται, ματαιώνεται ή μεταβάλλεται μια ανθρώπινη συμπεριφορά. Ως «κοινωνικός έλεγχος» θεωρούνται και οι διαδικασίες που οδηγούν στην καθοδήγηση, στον περιορισμό ή στην εξάρτηση των πράξεων ενός ατόμου από άλλα άτομα. Ακόμη, κοινωνικός έλεγχος είναι και το τελικό αποτέλεσμα, δηλαδή η ρύθμιση της συμπεριφοράς ενός ατόμου ή η συμμόρφωσή του προς ορισμένες θεσμικές επιταγές, πρότυπα συμπεριφοράς και αξιολογικά σχήματα μιας κοινωνικής ομάδας⁸⁶. Με τον κοινωνικό έλεγχο, επομένως, συνδέονται τα έθιμα, το δίκαιο, η ηθική⁸⁷, η εκπαίδευση, η εργασία και η οικογένεια.

Η ποινή αποτελεί το κύριο μέσο του κοινωνικού ελέγχου. Ωστόσο, δεν παύει να είναι το έσχατο μέσο του κράτους, το οποίο καλείται στην περίπτωση που τα υπόλοιπα μέσα, όπως το σχολείο, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης ή ακόμη και οι αστικές και διοικητικές κυρώσεις, αποδεικνύονται ανεπαρκή⁸⁸.

Στο πλαίσιο του κοινωνικού ελέγχου, έχουν διατυπωθεί διάφορες θεωρίες. Χαρακτηριστικές είναι αυτή του «καθολικού πολέμου» και η «καταργητική θεωρία».

Σύμφωνα με την πρώτη, ο κοινωνικός έλεγχος θεωρείται αναγκαίος μέσα στην κοινωνία. Η συμβολή του είναι σημαντική, τόσο για την ευταξία, όσο και για την επίτευξη της συνοχής της. Ωστόσο, οι οπαδοί της θεωρίας αυτής ενστερνίζονται την άποψη ότι ο κοινωνικός έλεγχος, για διάφορους λόγους,

⁸⁵ Σπινέλλη Κ., *Η γενική πρόληψη των εγκλημάτων*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1982, σελ. 26 επ.

⁸⁶ Σπινέλλη Κ., .ό.π., σελ. 61 - 62

⁸⁷ Μορφές του κοινωνικού ελέγχου νομιμοποιούνται κατ' εξοχήν μέσω των κανόνων της ηθικής, Λαμπροπούλου Ε., *Εσωτερική ασφάλεια και κοινωνία του ελέγχου*, εκδ. Κριτική, Αθήνα, 2001, σελ. 67

⁸⁸ Μαργαρίτης Λ., *Θεωρία της ποινής*, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1984, σελ. 41

αποδυναμώθηκε με το πέρασμα του χρόνου και η ποινή έχασε τον αποτρεπτικό της ρόλο. Βασικό παράγοντα αποτελεί η επιείκεια, με την οποία αντιμετωπίζεται τόσο από τις δικτικές αρχές, όσο και από το δικαστή ο δράστης⁸⁹.

Βάση της δεύτερης θεωρίας αποτελεί η αποζημίωση και όχι η ανταπόδοση ως στόχος της ποινής. Η τιμωρία, και κατά συνεκδοχή, η ποινή αποτελεί λύση που δε μπορεί να γίνει αποδεκτή από τους οπαδούς της. Το εγκληματικό φαινόμενο είναι ένα φαινόμενο πολύ περίπλοκο, με πολλές διαστάσεις. Ως παθολογία της κοινωνίας, λοιπόν, το έγκλημα δε μπορεί να καταπολεμηθεί μέσω της ποινής. Ζητούμενο είναι να γίνει αντιληπτή η αιτία της παθολογίας αυτής. Έως τότε, η μόνη λύση που μπορεί να δοθεί στο έγκλημα είναι η αποζημίωση του θιγομένου από αυτό⁹⁰.

Αυτό που κάνει τον κοινωνικό έλεγχο αποτελεσματικό, ιδιαίτερα στην αποτρεπτική του μορφή (γενική πρόληψη), δεν είναι τόσο η ίδια η απειλή της ποινής, όσο η επιβολή της κύρωσης και η χρήση βίας. Χωρίς τη δυνατότητα πραγμάτωσής της, η απειλή θα ήταν ανίσχυρη να ρυθμίσει τη συμπεριφορά των ατόμων. Ως ουσιαστικοί ρυθμιστές της συμπεριφοράς οι φορείς του κοινωνικού ελέγχου είναι ταυτόχρονα και φορείς δύναμης και εξουσίας⁹¹.

Η σημερινή εκδοχή του κοινωνικού ελέγχου είναι προσανατολισμένη στην ασφάλεια και αμφισβητεί την ελευθερία επιλογής. Οι σύγχρονες μορφές του κοινωνικού ελέγχου δεν αφορούν τόσο την άμεση επιρροή της συμπεριφοράς, όσο την υποκίνησή της. Ωστόσο, όποια μορφή και να λάβει ο κοινωνικός έλεγχος, είναι γενικά αποδεκτό ότι όσο τέλειος και αποτελεσματικός κι αν είναι, η ανθρώπινη συμπεριφορά δε μπορεί να προβλεφθεί ούτε να καθοδηγηθεί πλήρως⁹².

3.5 Το έργο της Αστυνομίας

Αποστολή της Αστυνομίας, σε κάθε δικαιοκρατούμενη κοινωνία, που διέπεται από τις δημοκρατικές αρχές του λεγόμενου δυτικού φιλελευθερισμού,

⁸⁹ Μαγγανάς Α., Οι δύο όψεις του κοινωνικού ελέγχου, καταστολή και εναλλακτικά μέτρα, σε: Τσήτσουρα Α., *Αντεγκληματική πολιτική και δικαιώματα του ανθρώπου*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1997, σελ. 122

⁹⁰ Μαγγανάς Α., ό.π., σελ. 129

⁹¹ Τσαούσης Δ., *Η κοινωνία μας*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 2000, σελ. 213 - 214

⁹² Λαμπροπούλου Ε., ό.π., σελ. 67 – 68 - 69

είναι η δίωξη του εγκλήματος και η παγίωση της κοινωνικής ειρήνης, μέσω του ποινικού ελέγχου του εγκληματικού φαινομένου⁹³. Η δίωξη του εγκλήματος αποτελεί το θετικό περιεχόμενο της αντεγκληματικής δράσης της Αστυνομίας, με την έννοια ότι και τα όργανα της Αστυνομίας επιχειρούν το δραστικό περιορισμό της έκτασης του εγκληματικού φαινομένου. Η παγίωση της κοινωνικής ειρήνης αποδίδει το αρνητικό περιεχόμενο αυτής της δράσης, με την έννοια ότι, καταπολεμώντας το έγκλημα, η Αστυνομία αποκαθιστά την κοινωνική ευταξία και νομιμότητα.

Η αστυνομική πρόληψη αποτελεί αναπόσπαστο μέρος των δραστηριοτήτων της Αστυνομίας, οι οποίες, μέσα σε πνεύμα βοήθειας και επιβλέψεως αποσκοπούν στο να εμποδίσουν, αφ' ενός ορισμένα άτομα να γίνουν ή να παραμείνουν εγκληματίες και, αφ' ετέρου, άλλα να γίνουν θύματα⁹⁴. Κατά το έργο του, λοιπόν, ο αστυνομικός οφείλει να σέβεται την αξία του ανθρώπου και να μεριμνά για την προστασία των δικαιωμάτων του ως ατόμου και ως μέλους του κοινωνικού συνόλου, αλλά και να ενεργεί πάντοτε με σκοπό την εξασφάλιση της δημόσιας τάξης και ασφάλειας, την εξυπηρέτηση του δημόσιου συμφέροντος και τη διαφύλαξη των νομίμων συμφερόντων των πολιτών^{95/96}.

Η πρόληψη του εγκλήματος, επομένως, αποτελεί κύριο στόχο της Αστυνομίας. Για το λόγο αυτό, πρέπει να λαμβάνονται μέτρα, τόσο για την επέμβαση και καταστολή του, όσο και για την εμπέδωση του αισθήματος ασφάλειας στους πολίτες. Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ότι η αύξηση της αστυνομικής δύναμης δε συνεπάγεται αυτόματα και μείωση της εγκληματικότητας. Η σχέση μεταξύ αστυνομικής δύναμης και εγκληματικότητας δεν είναι ούτε αυτονόητη, ούτε διαπιστώνεται εύκολα. Κάθε αύξηση της αστυνομικής δύναμης δε συνοδεύεται από αντίστοιχη μείωση της

⁹³ Δημόπουλος Χ., *Η Αστυνομία και ο Αστυνομικός*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 2000, σελ. 63

⁹⁴ Ορισμός αστυνομικής πρόληψης που δόθηκε στην Τρίτη Εγκληματολογική Συνάντηση (Colloque) που έγινε το 1977 στο πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης.

⁹⁵ Αρ. 1 εδ. β', γ' Π.Δ. 254/2004 (ΦΕΚ Α 238) – Κώδικας Δεοντολογίας του Αστυνομικού

⁹⁶ Σύμφωνα με τη Διακήρυξη για την Αστυνομία (Σύσταση R(690) του Συμβουλίου της Ευρώπης), «οι αστυνομικές δυνάμεις ορίζονται ως δημόσια υπηρεσία εγκαθιδρυμένη από το νόμο και επιφορτισμένη με τη διατήρηση της τάξης και της εφαρμογή των νόμων».

εγκληματικότητας, ενώ συχνά επιφέρει τα αντίθετα αποτελέσματα, δηλαδή την αύξησή της⁹⁷.

Για να μπορέσει να λειτουργήσει η παρουσία της Αστυνομίας πραγματικά ως ανασταλτικός παράγοντας του εγκλήματος, οφείλει να τηρηθεί μια σειρά προϋποθέσεων. Αφ' ενός, λοιπόν, επιβάλλεται η ταχεία, ακώλυτη και χωρίς ταλαιπωρία εξυπηρέτηση των πολιτών και η βελτίωση των σχέσεων Αστυνομίας – πολίτη. Αφ' ετέρου, χρειάζεται να εξετασθεί από άλλη οπτική γωνία η θέση και ο ρόλος του Αστυνομικού, ο οποίος καλείται να είναι επιβοηθητικός και όχι αντιτιθέμενος τόσο προς τους πολίτες, όσο και ως προς τους κρατούμενους. Τα μέλη της αστυνομικής δύναμης, βάσει της Σύστασης R (690) του Συμβουλίου της Ευρώπης, ανήκουν κατά προτεραιότητα στην υπηρεσία της κοινωνίας παρά στην υπηρεσία της κυβέρνησης ή της κρατικής μηχανής⁹⁸. Άλλωστε, στο μοντέλο Κράτος – φιλελεύθερη κοινωνία, η Αστυνομία είναι βοηθητική του ποινικού συστήματος.

⁹⁷ Αναλυτικά βλ. Σπινέλλη Κ., *Η γενική πρόληψη των εγκλημάτων*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1982, σελ. 111

⁹⁸ Delmas – Marty M., *Πρότυπα και τάσεις αντεγκληματικής πολιτικής*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1991, σελ. 114

4. Δικαστική επιμέτρηση της ποινής

4.1 Γενικά

Η δεύτερη φάση της ποινής, η επιμέτρησή της, είναι εκείνη που αντιστοιχεί στο συγκεκριμένο πια έγκλημα που τελέστηκε και στην ενοχή του δράστη, η επιμέτρησή της. Πρόκειται για ένα πλαίσιο στενότερο από αυτό της απειλής της ποινής, που περιέχει τις συγκεκριμένες «τιμές ποινής», τις δυνάμενες να επιβληθούν από το δικαστήριο στο δράστη ορισμένου εγκλήματος με βάση τις αντικειμενικές και τις υποκειμενικές (για το δράστη) συνθήκες⁹⁹.

Σύμφωνα με το άρ. 79 Π.Κ., κατά την επιμέτρηση της ποινής στα όρια που διαγράφει ο νόμος, το δικαστήριο λαμβάνει υπόψη, αφ' ενός, τη βαρύτητα του εγκλήματος και, αφ' ετέρου, την προσωπικότητα του εγκληματία. Για την εκτίμηση της βαρύτητας του εγκλήματος, το δικαστήριο αποβλέπει στη βλάβη που προξένησε το έγκλημα ή τον κίνδυνο που προκάλεσε, στη φύση, στο είδος και το αντικείμενο του εγκλήματος, σε όλες τις περιστάσεις χρόνου, τόπου, μέσων και τρόπου που συνόδευαν την προπαρασκευή ή την εκτέλεσή του, καθώς, επίσης, και στην ένταση του δόλου ή στο βαθμό της αμέλειας του υπαιτίου.

Ως «φύση του εγκλήματος» νοείται η ιδιάζουσα μορφή της εγκληματικής πράξεως. Ως «είδος του εγκλήματος», η κατηγορία στην οποία ανήκει το έγκλημα, δηλαδή αν πρόκειται για κακούργημα, πλημμέλημα ή πταίσμα, για βασικό έγκλημα ή για παραλλαγή του κλπ. Ως «αντικείμενο του εγκλήματος» νοείται τόσο το νομικό αντικείμενο, δηλαδή το έννομο αγαθό, όσο και το υλικό αντικείμενο, δηλαδή το πρόσωπο ή το πράγμα που προσβάλλεται. Για τις περιστάσεις της προπαρασκευής ή της τέλεσης του εγκλήματος ο νόμος μας παραπέμπει σ αυτό που υπαγορεύει η κοινή λογική.

Υπό συνήθεις συνθήκες κοινωνικής δράσης, οι διάφορες περιστάσεις χρόνου, τόπου ή τρόπου που πλαισιώνουν τη συμπεριφορά μας, διαμορφώνουν ορισμένα κριτήρια, κάποιες σταθερές¹⁰⁰, από τις οποίες παρατηρείται μερικές φορές κάποια απόκλιση, είτε προς τα πάνω, είτε προς

⁹⁹ Μαργαρίτης Λ., *Θεωρία της ποινής*, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1984, σελ. 44

¹⁰⁰ Standards

τα κάτω. Η προς τα πάνω απόκλιση αποδίδει στη συμπεριφορά μας μεγαλύτερη απαξιολογική βαρύτητα, ενώ η προς τα κάτω απόκλιση παρουσιάζει μια συγκριτικά μικρότερη απαξία. Επομένως, όλες αυτές οι προς τα πάνω ή προς τα κάτω αποκλίσεις που διαφοροποιούν τη βαρύτητα της κοινωνικής συμπεριφοράς πρέπει να καταγράφονται από το Δικαστή και να αποτιμώνται κατά την επιμέτρηση της ποινής¹⁰¹.

Κατά την εκτίμηση της προσωπικότητας του εγκληματία, το δικαστήριο σταθμίζει ιδίως το βαθμό της εγκληματικής διάθεσης που εκδήλωσε ο υπαίτιος κατά την πράξη. Για να τον διαγνώσει με ακρίβεια εξετάζει: α) τα αίτια που τον ώθησαν στην εκτέλεση του εγκλήματος, την αφορμή που του δόθηκε και το σκοπό που επεδίωξε, β) το χαρακτήρα του και το βαθμό της ανάπτυξής του, γ) τις ατομικές και κοινωνικές περιστάσεις και την προηγούμενη ζωή του, δ) τη διαγωγή του κατά τη διάρκεια της πράξης και μετά την πράξη, ιδίως τη μετάνοια που επέδειξε και την προθυμία του να επανορθώσει τις συνέπειες της πράξης του.

Εκείνο που λαμβάνεται υπόψη ιδιαίτερα κατά την αξιολόγηση της προσωπικότητας του δράστη και που επηρεάζει περισσότερο ή λιγότερο αρνητικά τη βαρύτητα του εγκλήματος είναι ο βαθμός της εγκληματικής διάθεσης, δηλαδή ο βαθμός της επικινδυνότητας που εξεδήλωσε με την πράξη του ο εγκληματίας¹⁰². Η ποινή, ωστόσο, παρουσιάζει μια ευνοϊκή για τον πολίτη λειτουργία, η οποία εκδηλώνεται στις περιπτώσεις του πλήρους εγκλήματος, για το οποίο ο δράστης απειλείται κατ' αρχήν και τελικά με ποινή, αλλά ο δικαστής έχει τη δυνατότητα να μην την επιβάλει (δικαστική άφεση της ποινής)¹⁰³.

Η αξιολόγηση του δικαστή έχει σε κάθε περίπτωση τον καθοριστικό ρόλο για την τελική επιμέτρηση της ποινής. Η απειλούμενη από το νόμο ποινή αποτελεί κατά κανόνα ένα ευρύ πλαίσιο, που περικλείει πολλές αριθμητικές δυνατότητες συγκεκριμενοποίησης, πολύ διαφορετικές στη βαρύτητά τους. Η γενική αυτή όψη της ποινής παρέχει στο δικαστή δυνατότητα επιλογής

¹⁰¹ Κωστάρας Αλ., *Έννοιες και θεσμοί του ποινικού δικαίου*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 2001, σελ. 216 - 217

¹⁰² Κωστάρας Αλ., *ό.π.*, σελ. 217

¹⁰³ Μαργαρίτης Λ., *ό.π.*, σελ. 46

διαφορετικών «τιμών ποινής» που περιέχονται μέσα σε ευρύτερα πλαίσια. Το χαρακτηριστικό αυτό ονομάζεται «ελαστικότητα» της ποινής¹⁰⁴.

Στην απόφαση του δικαστηρίου πρέπει να αναφέρονται ρητά οι λόγοι που δικαιολογούν την κρίση του δικαστηρίου για την ποινή που επέβαλε. Αυτό κρίνεται απαραίτητο, ιδίως όταν πρόκειται για ποινή που οδηγεί το δράστη σε εγκλεισμό ή αποκλίνει ουσιωδώς από τα πλαίσια των συνήθων ποινών. Γενικότερα, ενδείκνυται η αιτιολόγηση περί ποινής να είναι τόσο περισσότερο εμπειριστατωμένη και πλήρης, όσο ανώτερος είναι ο βαθμός δικαιοδοσίας του Δικαστηρίου και όσο σοβαρότερο το υπό κρίση αδίκημα¹⁰⁵. Η αιτιολόγηση αυτή πρέπει να υπόκειται σε ουσιαστικό έλεγχο από τον Άρειο Πάγο, βάσει των άρ. 79 § 4 Π.Κ. και 93 § 3 Σ. Η υποχρέωση για αιτιολόγηση, όμως, ταυτίζεται με την απλή αναγραφή των στοιχείων του νόμου, πρακτική στην οποία συμβάλλει και η χρησιμοποίηση εντύπων αποφάσεων όπου είναι τυπωμένα συλλήβδην τα κριτήρια του άρ. 79 Π.Κ.. Προς την κατεύθυνση αυτή κινείται και η νομολογία του Αρείου Πάγου^{106/107}. Ωστόσο, πρέπει να γίνεται ουσιαστική αναφορά στην ένταση του δόλου ή διεξοδική εκτίμηση του βαθμού αμέλειας του δράστη¹⁰⁸. Άλλωστε, «μόνη η επανάληψη της διατύπωσης του νόμου δεν αρκεί για την αιτιολογία»¹⁰⁹.

4.2 Ευρωπαϊκές ρυθμίσεις

Αξιοσημείωτη είναι η προσπάθεια του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου να δώσει κατευθυντήριες οδηγίες προς τα κράτη – μέλη πάνω στο θέμα της επιμέτρησης της ποινής. Το θέμα αυτό συζητήθηκε κατά την 8^η Εγκληματολογική Συνάντηση (Colloquium) το 1987, ενώ το 1992 εκδόθηκε η Σύσταση R (92) της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης.

¹⁰⁴ Μαργαρίτης Λ., ό.π., σελ. 176

¹⁰⁵ Κουράκης Ν., *Επιμέτρηση της ποινής και αντεγκληματική πολιτική*, Ποινικά Χρονικά ΝΖ/2007, σελ. 294

¹⁰⁶ Βλ. ΑΠ 1021/1998, ΑΠ 124/1994 ΑΠ 489/2003

¹⁰⁷ Βλ. Ανδρέου Φ., *Ποινικός Κώδικας, κατ' άρθρο ερμηνεία – νομολογία – βιβλιογραφία*, 4^η έκδοση, 2005, σελ. 335 – 336

¹⁰⁸ Παπαδαμάκης Α., *Ποινικό δίκαιο και κράτος δικαίου – επίκαιροι προβληματισμοί*, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1998, σελ. 89 – 90 (αναφορά στην υπ' αριθμ. 124/1994 απόφαση του Αρείου Πάγου)

¹⁰⁹ Αρ. 2 § 5 Ν. 2408/1996

Η Σύσταση αυτή έχει ως θέμα τη «σταθερότητα κατά τον προσδιορισμό των ποινών» και βασίστηκε στα πορίσματα της προαναφερθείσας Εγκληματολογικής Συνάντησης¹¹⁰. Η Σύσταση επιμένει ιδιαίτερα, ήδη εξ αρχής, στην ανάγκη να είναι ο προσδιορισμός και η αιτιολόγηση των ποινών σε συμφωνία «με τη σύγχρονη και ανθρωπιστική αντεγκληματική πολιτική, ιδιαίτερα σε σχέση με τον περιορισμό της χρήσης της φυλάκισης, την επέκταση της χρήσης κυρώσεων και μέτρων που εκτίονται στην κοινότητα (π.χ. κοινωφελής εργασία), την επιδίωξη πολιτικής απεγκληματοποίησης, τη χρήση μέτρων παράκαμψης της δικαιοσύνης όπως είναι η συνδιαλλαγή, και με την εξασφάλιση της αποζημίωσης του θύματος». Υπογραμμίζει, ακόμα, τη σημασία να λαμβάνεται υπόψη κατά τον προσδιορισμό της ποινής η πιθανή επίδρασή της στο συγκεκριμένο δράστη, ώστε να αποφεύγεται η ασυνήθιστη σκληρότητα και η παρεμπόδιση της κοινωνικής του επανένταξης. Μάλιστα, επισημαίνεται ότι ελάχιστες ποινές δεν πρέπει να εμποδίζουν το δικαστήριο να λαμβάνει υπόψη τις ιδιαίτερες περιστάσεις κάθε ατομικής υπόθεσης¹¹¹.

Οι βασικές κατευθύνσεις που δίνει η Σύσταση προς τα κράτη – μέλη προσανατολίζονται στην υιοθέτηση τεχνικών για την ενίσχυση της σταθερότητας στον προσδιορισμό (επιμέτρηση) των ποινών. Έτσι, προτείνει την υιοθέτηση πινάκων κλιμάκωσης των ποινών, για τις παραλλαγές ενός εγκλήματος ανάλογα με τις εκάστοτε ιδιαίτερες περιστάσεις, ελαφρυντικές ή επιβαρυντικές. Επιπλέον, προτείνει την εισαγωγή των «ποινών – αφετηριών», οι οποίες προσδιορίζουν μια βασική ποινή για ένα έγκλημα και παρέχουν στο δικαστή τη δυνατότητα να παραλλάσσει αυτή τη βασική ποινή προς τα επάνω ή προς τα κάτω, ανάλογα και πάλι με τις εκάστοτε ιδιαίτερες περιστάσεις.

Βάσει της Σύστασης, η κλιμάκωση των ποινών θα πρέπει να γίνει όχι μόνο για όσες πρόκειται να εκτιθούν σε σωφρονιστικό κατάστημα, αλλά και για τις εξω-ιδρυματικές ποινές. Κατά τον τρόπο αυτό, στοχεύεται ο περιορισμός των ανισοτήτων και των ανομοιομορφιών στην επιβολή τους.

Σημαντική είναι η αναφορά στην ανάγκη πλήρους αιτιολόγησης των δικαστικών αποφάσεων όταν επιβάλλεται ποινή εγκλεισμού ή όταν η

¹¹⁰ Κουράκης Ν., ό.π., σελ. 292

¹¹¹ Κουράκης Ν., ό.π., σελ. 292

επιβαλλόμενη ποινή βρίσκεται έξω από την προσδιοριζόμενη κλίμακα ποινών, ανάγκη η οποία έχει υπογραμμιστεί έντονα και στη χώρα μας^{112/113}.

4.3 Παιδαγωγικές διαστάσεις

4.3.1 Εγκληματολογική θεώρηση

Οι ποινές, σήμερα, διακρίνονται σε στερητικές της ελευθερίας (κάθειρξη, φυλάκιση, κράτηση) και σε χρηματικές (πρόστιμο). Σε άλλες χώρες, όπως οι Η.Π.Α., ως ποινή λογίζεται και η θανατική ποινή, με άλλα λόγια η «στέριση της ζωής». Τα είδη αυτά των ποινών έχουν, θα λέγαμε, σαφώς μια λειτουργία παιδαγωγική, καθώς κύριος σκοπός τους είναι η διαπαιδαγώγηση είτε του ίδιου του δράστη – όσον αφορά στις δύο πρώτες – είτε των τρίτων, μέσω του παραδειγματισμού και του εκφοβισμού – αναφορικά με την τελευταία.

Η ανάγκη τιμώρησης των εγκληματιών, με άλλα λόγια της επιβολής των ποινών, αποτελεί πρωταρχική ανάγκη, προκειμένου να διαφυλαχθεί το Κράτος και συνεκδοχικά ο ίδιος ο νόμος. Η παιδαγωγική διάσταση των ποινών διαφαίνεται μέσω των στόχων του ποινικού νομοθέτη: της αποκατάστασης (rehabilitation), της αποτροπής (deterrence) και της αχρήστευσης (incapacitation) των επικίνδυνων για την κοινωνία εγκληματιών¹¹⁴.

Πολλοί εγκληματολόγοι πιστεύουν ότι βασικό αίτιο της εγκληματογένεσης αποτελούν τα λάθη και οι ατέλειες στη διαδικασία της αγωγής. Η «ατροφικότητα του περιβάλλοντος», οι ανισότητες που η ίδια η κοινωνία δημιουργεί και ενισχύει, καθώς και η αδυναμία του κράτους και των μηχανισμών του να δημιουργήσουν τις σωστές βάσεις για μια υλοποιήσιμη αντεγκληματική πολιτική αποτελούν παράγοντες της εγκληματικότητας¹¹⁵.

¹¹² βλ. κεφάλαιο 4.1

¹¹³ Αναλυτικά σε: Κουράκη Ν., ό.π., σελ. 293: «... η απόφαση οφείλει να είναι όσο το δυνατόν περισσότερη αιτιολογημένη, χωρίς δηλαδή να αρκεί επ' ουδενί τρόπο η αναφορά σε γενικόλογες παραδοχές ή στη στερεότυπη διατύπωση του άρ. 79 Π.Κ., όπως συμβαίνει σήμερα».

¹¹⁴ Livingston J., *Crime and Criminology*, second edition, Montclair State University, 1996, σελ. 474 – 475 - 476

¹¹⁵ Γαρδίκας Κ., *Εγκληματολογία*, Τόμος Γ', Σωφρονιστική, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 2002, σελ. 102

Η ποινή αποτελεί σημαντικό παράγοντα απώθησης των πολιτών από το έγκλημα χάρη στη σταθεροποίηση της συνείδησής τους μακριά από αυτό (παιδαγωγική δράση)¹¹⁶. Οι ποινές, επομένως, αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της κοινωνικής ζωής των ανθρώπων. Έχουν χαρακτήρα παιδαγωγικό στο βαθμό που επιδρούν στον ψυχικό κόσμο των ανθρώπων¹¹⁷. Άλλωστε, «η ποινή πρέπει να είναι αγωγή. Διαφορετικά δεν έχει λόγο ύπαρξης»¹¹⁸.

Η ποινή κρίνεται ως δίκαιη και αναγκαία μέσα σε ένα κοινωνικό σύνολο. Για να λειτουργήσει παιδαγωγικά η ποινή πρέπει να αναγνωριστεί, όμως, από μέρους του δράστη η ευθύνη του. Επομένως, η παιδαγωγική δράση της ποινής συνίσταται στην αντίληψη της ευθύνης. Συνεπώς, μπορούμε να ελπίζουμε στη βελτίωση, αφού προηγουμένως καταστεί δυνατή η αλλαγή της στάσης του δράστη ως προς το κοινωνικό πλέγμα θεσμών και αξιών, ενάντια στο οποίο είναι τοποθετημένος. Τα κίνητρα που θα οδηγήσουν το δράστη σε μια τέτοιου είδους αναθεώρηση και ανάληψη ευθύνης (αντικειμενική τοποθέτηση απέναντι στην έννομη τάξη πραγμάτων, στην κοινωνία, αλλά και στο «εγώ» του), είναι η διεύρυνση των παραστάσεων του και η συναίσθηση της ενοχής του. Προφανώς, λοιπόν, απαιτείται κατάλληλος χειρισμός εκ μέρους των οργάνων αντεγκληματικής πολιτικής και πρόληψης του εγκλήματος, αλλά και αυτών που είναι επιφορτισμένα με την επιβολή και την εκτέλεση της ποινής¹¹⁹.

4.3.2 Ψυχολογική θεώρηση

Οι δικαστικοί ψυχολόγοι ασκούν κριτική κατά της ποινικής δικαιοσύνης. Θεωρούν ότι σκοπός της τελευταίας αποτελεί η αποδοκιμασία και η κρίση και ελάχιστα η σκέψη για βοήθεια, σε αντίθεση με την ψυχανάλυση, η οποία κατανοεί την ψυχική διαταραχή, παραδέχεται και αντιμετωπίζει τον

¹¹⁶ Μαργαρίτης Λ., *Θεωρία της ποινής*, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1984, σελ. 38

¹¹⁷ Bentham J., *An introduction to the principles of morals and legislation*, Methuen, London, 1982 σελ. 158

¹¹⁸ Vincenzo Lanza, σε: Γαρδίκια Κ., ό.π., σελ. 102

¹¹⁹ Βασιλοπούλου Β., Έννοια και είδη κυρώσεων εις την Παιδαγωγική, σε: *Είδη κυρώσεων και δικαιοκρίσι κλάδοι*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1991, σελ. 111 – 112.

εμφανίζοντα εκτροπή της συμπεριφοράς ως άρρωστο και είναι σε ετοιμότητα για βοήθεια¹²⁰.

Ωστόσο και οι δικαστικοί ψυχολόγοι πιστεύουν ότι η ποινή επιβάλλεται να διατηρηθεί σαν θεσμός. Κατ' αυτούς, η ποινή αποτελεί εξατομίκευση της μεταχείρισης του εγκληματία και τη βασική προϋπόθεση για τη βελτίωσή του. Η ανάπτυξη της συναισθήσεως της ευθύνης διαδραματίζει σπουδαίο ρόλο. Κάθε άνθρωπος πρέπει να είναι υπεύθυνος για τις πράξεις του. Συνεπώς, «η ηθική αρχή της ευθύνης είναι εντελώς απαραίτητη για την κοινωνία»¹²¹. Με άλλα λόγια, ο άνθρωπος είναι ικανός να επιλέγει τις πράξεις του και να αποφασίζει. Η ικανότητα αυτή του ανθρώπου συνυφαίνεται με την ευθύνη για τις ενέργειές του, με φυσικό επακόλουθο, όταν η ενέργεια αποδοκιμάζεται, την ποινή.

Επομένως, η επιλεγμένη από το υποκείμενο συμπεριφορά πρέπει να αποδοκιμάζεται και να εφαρμόζονται μέθοδοι κατά την έκτιση της ποινής, που έχουν ως σκοπό την τροποποίηση της στάσεως και της συμπεριφοράς του δράστη. Παρατηρείται, λοιπόν, η ανάγκη κατεύθυνσης του ανθρώπου προς μια υπεύθυνη συμπεριφορά, ώστε κατά κύριο λόγο να γίνει κατάγνωση της ευθύνης του και να αναπροσαρμοστεί η συμπεριφορά του και η όλη εν γένει στάση του¹²².

Στην ίδια κατεύθυνση κινείται και η ανθρωπολογική ψυχολογία. Οι αξίες που θέτει η κοινωνία έχουν ως σκοπό τον έλεγχο – και περιορισμό – του υποκειμένου^{123/124}. Ο άνθρωπος κατευθύνει τον εαυτό του και κατευθύνεται¹²⁵. Η ανθρωπολογική ψυχολογία, επομένως, δέχεται την ευθύνη, όπως αναλύθηκε ανωτέρω, αλλά μιλά για «βαθμούς ελευθερίας» του ανθρώπου, που αυξάνονται ή ελαττώνονται ανάλογα με τις ιδιότητες της

¹²⁰ Φωτάκης Ν., *Ποινή, τροποποίηση της συμπεριφοράς και κοινωνική αναπροσαρμογή*, Ποινικά, Νο 5, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1980, σελ. 12

¹²¹ Franz Alexander, *Psychoanalyse und Justiz*, Frankfurt, 1974, σε: Φωτάκη Ν., ό.π., σελ. 11

¹²² Kelly A., (1963) *The psychology of personal constructs*, New York, και (1955) *A theory of personality*, New York, σε: Φωτάκη Ν., ό.π., σελ. 17 - 19

¹²³ Απόψεις των Pongratz, Ford και Urban, σε: Φωτάκη Ν., ό.π., σελ. 20 – 23

¹²⁴ Αναλυτικά βλ. Λαμπροπούλου Ε., *Εσωτερική ασφάλεια και κοινωνία του ελέγχου*, εκδ. Κριτική

¹²⁵ He not only responds “unconsciously” but also controls and directs himself in accord with situational demands, Ford και Urban, (1967) *Systems of Psychotherapy*, σε: Φωτάκη Ν., ό.π., σελ. 21

προσωπικότητας, τις ψυχικές καταστάσεις και άλλους παράγοντες που χαρακτηρίζουν τον άνθρωπο ως ελεύθερο ον.

Κατά την ψυχολογία της μαθήσεως, η ποινή αποτελεί ένα κατ' εξοχήν δραστικό παράγοντα για την κατεύθυνση της μαθήσεως και της διαμορφώσεως της συμπεριφοράς. Όμως, η ποινή μπορεί να κατευθύνει μόνο αρνητικά, καθ' όσον δε μπορεί να πληροφορήσει το υποκείμενο για το τι πρέπει να κάνει, αλλά για το τι δεν πρέπει να κάνει¹²⁶. Με άλλα λόγια, αποτρέπει χωρίς να προτρέπει. Ωστόσο, δέχεται την αναγκαιότητα της ποινής. Χαρακτηριστικά αναφέρει ο Forppa: «το παιδί μπορεί να μάθει να σέβεται τους από την κοινωνία θεσπισμένους κανόνες μόνο τότε, όταν η υπέρβασή τους τιμωρείται»¹²⁷.

Παρατηρείται, λοιπόν, και από την πλευρά της ψυχολογίας η άποψη ότι η ποινή έχει παιδευτικό και βελτιωτικό χαρακτήρα. Όμως, τονίζεται με ιδιαίτερη σημασία από τους δικαστικούς ψυχολόγους ότι για να προκύψει αυτός ο χαρακτήρας πρέπει να συνδυαστεί η ποινή με μεθόδους κοινωνιοθεραπείας¹²⁸. Μόνο τότε μπορεί να επιτευχθούν η ανάπτυξη και η σταθεροποίηση επιθυμητών ψυχικών τάσεων συμπεριφοράς του ατόμου και η κατάγνωση της ευθύνης και η τροποποίηση της στάσης και συμπεριφοράς του προς ωφέλιμες κατευθύνσεις.

4.4 Θανατική ποινή

4.4.1 Γενικά

Ποινή με ιδιάζουσα, θα λέγαμε, σημασία αποτελεί η θανατική ποινή. Στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες, η τελευταία έχει καταργηθεί. Στην Ελλάδα, η τελευταία θανατική εκτέλεση έγινε το 1973. Στα χαρτιά παρέμεινε μέχρι το 1993, οπότε και καταργήθηκε. Ωστόσο, υπάρχουν πολλές χώρες, οι οποίες εξακολουθούν να επιβάλουν και να εκτελούν τη θανατική ποινή.

¹²⁶ Forppa K., (1972) *Lernen. Gedächtnis. Verhalten – Ergebnisse und Probleme der Lernpsychologie*, Köln, 8^η έκδοση, σε: Φωτάκης Ν., ό.π., σελ. 24

¹²⁷ Φωτάκης Ν., ό.π., σελ. 25

¹²⁸ Για την κοινωνιοθεραπεία γίνεται λόγος παρακάτω, στο κεφάλαιο 6.5

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι ΗΠΑ (ορισμένες πολιτείες) και η Κίνα.

Επιστημονικές έρευνες έχουν κατ' επανάληψη αποτύχει να βρουν αξιόπιστα στοιχεία που να αποδεικνύουν ότι η θανατική ποινή αποτρέπει το έγκλημα πιο αποτελεσματικά από τις άλλες μορφές τιμωρίας. Η πιο πρόσφατη επισκόπηση των ευρημάτων της έρευνας ως προς τη σχέση μεταξύ της θανατικής ποινής και των δεικτών ανθρωποκτονιών, που πραγματοποιήθηκε για λογαριασμό του Ο.Η.Ε. το 1988 και ενημερώθηκε το 2002, κατέληγε: «.δεν είναι συνετό να γίνει αποδεκτή η υπόθεση ότι η εσχάτη των ποινών αποτρέπει το φόνο σε στατιστικά σημαντικό βαθμό από ότι η απειλή και εφαρμογή των καθ' υπόθεση μικρότερου βαθμού τιμωριών της ισόβιας φυλάκισης»¹²⁹.

Ήδη από την εποχή του Διαφωτισμού υποστηριζόταν η κατάργηση της θανατικής ποινής. Έτσι, κατά τον Rousseau, «η συχνή επιβολή της θανατικής ποινής μαρτυρεί αδυναμία και πλαδαρότητα του καθεστώτος», ενώ κατά τον Beccaria «η θανατική ποινή δεν αποτελεί δικαίωμα, αλλά πόλεμο του κράτους κατά του πολίτη»^{130/131}.

Το ζήτημα της θανατικής ποινής έχει απασχολήσει σε μεγάλο βαθμό τη θεωρία, και μάλιστα γύρω από διάφορες σκοπιμότητες και εκφάνσεις της. Οι βασικότερες:

4.4.2 Εκφοβιστική και προληπτική λειτουργία

Δεν είναι λίγοι στη θεωρία αυτοί που πιστεύουν ότι η θανατική ποινή έχει εκφοβιστική λειτουργία. Η διατήρησή της στους Στρατιωτικούς Π.Κ. αποτελεί το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα. Μάλιστα, σε περιπτώσεις επιβολής στρατιωτικού νόμου, όπου δηλαδή η θανατική ποινή και επιβάλλεται και εκτελείται, ο δείκτης της εγκληματικότητας πέφτει κατακόρυφα. Συνεκδοχικά, στις χώρες όπου η ποινή του θανάτου καταργήθηκε, όπως η Ν. Ζηλανδία, παρατηρήθηκε αύξηση της βαριάς εγκληματικότητας. Τέλος, υποστηρίζεται ότι από πλευράς της Πολιτείας πρέπει να λαμβάνονται μέτρα για την προστασία

¹²⁹ Hood R., *The death penalty: a world – wide perspective*, Oxford, Clarendon Press, third edition, σελ. 230

¹³⁰ Una Guerra della nazione con un cittadino

¹³¹ Κιούπης Δ., *Η επίδραση του Διαφωτισμού στο Ποινικό Δίκαιο*, Ποινικά Χρονικά ΝΑ/2001, σελ. 581

του θύματος. Η θανάτωση του θύτη – δράστη αποτελεί σύμβολο ασφάλειας για τους πολίτες¹³².

Από την άλλη πλευρά, υποστηρίζεται ότι ο επίδοξος εγκληματίας δεν πτοείται από την απειλή της ποινής του θανάτου, ούτε επηρεάζεται από τη θέα της θανατικής εκτέλεσης. Αυτό που τον ενδιαφέρει είναι να αποφύγει τη σύλληψη. Επομένως, η ποινή του θανάτου δεν προλαμβάνει την τέλεση εγκλημάτων^{133/134}. Την άποψη αυτή επισφραγίζουν και οι στατιστικές της Σουηδίας, του Βελγίου, της Νορβηγίας, της Δανίας, της Ολλανδίας, της Αυστρίας, της Ελβετίας, της Ιταλίας και άλλων χωρών, οι οποίες έδειξαν ότι τα κακουργήματα δεν αυξήθηκαν μετά την κατάργηση της θανατικής ποινής και συνεπώς η τελευταία (σε ειρηνικές περιόδους) δεν έχει καμία εκφοβιστική επίδραση¹³⁵. Αντίθεση στη θανατική ποινή προέρχεται από το ίδιο το Σύνταγμα. Έτσι, στο αρ. 2 § 1 ορίζεται ότι «ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας». Ο σεβασμός που πρέπει να δείχνει, λοιπόν, το κράτος απέναντι στον άνθρωπο είναι ασυμβίβαστος με την επιβολή της θανατικής ποινής. Ο άνθρωπος δε μπορεί να γίνει όργανο του σκοπού της πρόληψης του εγκλήματος. Άλλωστε, πρέπει να θυμηθούμε και την κατηγορική προσταγή του Kant, βάσει της οποίας το ανθρώπινο πρόσωπο πρέπει να χρησιμοποιείται ως σκοπός και ουδέποτε ως μέσον¹³⁶.

¹³² Βλ. και Σταθέα Γ., *Ψυχολογικές αντιδράσεις του θύματος*, Ποινικά Χρονικά ΜΔ/1994 σελ. 1343 επ.

¹³³ «... ακόμη και τότε ο δράστης δεν υπολογίζει το μέγεθος της ποινής, αλλά μόνο το μέγεθος της πιθανότητας να αποκαλυφθεί. Εάν, νομίση ούτος, ότι η εν λόγω πιθανότης είναι μεγάλη, τότε παραιτείται της τελέσεως, θα παραιτείτο δε ταύτης και αν έτι η επαπειλουμένη ποινή ήτο απλώς μετρία χρηματική ταύτη. [...] η θανατική ποινή ασκεί τόσο μικράν, όσο και πάσα άλλη ποινή, εκφοβιστική επίδρασιν, ώστε να μην είναι δυνατόν να θεμελιωθεί η ύπαρξις αυτής επί του εκφοβιστικού της ποινής σκοπού», Αποστολόπουλος Ε., *Το πρόβλημα της θανατικής ποινής*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1979

¹³⁴ το ίδιο υπογραμμίζει ο Θουκυδίδης, στο Γ' βιβλίο των Ιστοριών του, όπου αναφέρει «οσάκις η ανθρωπίνη φύσις ωθείται εις το να πράξη κάτι, το οποίον ζωηρώς επιθυμεί, ούτε η αυστηρότης των νόμων ούτε άλλος κανείς φόβος ημπορεί να την αποτρέψει και είναι πολύ ανόητος εκείνος που πιστεύει το εναντίον», Βενιζέλος Ελ., *μεταφρ., Θουκυδίδη Ιστορίαι*, Ελληνικός Εκδοτικός Οργανισμός, Αθήνα, 1962

¹³⁵ Βλ. Ευαγγέλου Ι., *Το πρόβλημα της θανατικής ποινής*, σελ. 24

¹³⁶ Βλ. Ευαγγέλου Ι., ό.π., σελ. 25

4.4.3 Προσβολή της ανθρώπινης προσωπικότητας

Η προσωπικότητα και η αξιοπρέπεια του εγκληματία θεωρούνται ανύπαρκτες σε σχέση με αυτές των θυμάτων του, που είναι αθώοι και ευυπόληπτοι νομοταγείς πολίτες. Η θανατική ποινή δεν προσβάλλει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια περισσότερο από όσο την προσβάλλει οποιαδήποτε άλλη ποινή και μάλιστα η ισόβια στέρηση της προσωπικής ελευθερίας, του οντολογικού αυτού στοιχείου της ανθρώπινης υπάρξεως¹³⁷. Οι πλέον ρεαλιστές θεωρούν ότι η ηθική συμμόρφωση μέσω των λύσεων που προτείνουν οι εγκληματολόγοι, οι κοινωνιολόγοι και οι ψυχολόγοι, όπως π.χ. της κοινωνιοθεραπείας, δεν επιτυγχάνεται και δεν έχει καμία επίδραση στον ψυχισμό του εγκληματία.

Ωστόσο, πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας είναι η προστασία και ο σεβασμός της προσωπικής αξίας του ατόμου (άρ. 2 § 1 Σ). Σε μια δημοκρατική, λοιπόν, κοινωνία, ο ίδιος ο άνθρωπος αποτελεί την απόλυτη αξία και τον ύψιστο σκοπό του κράτους και δε μπορεί να χρησιμεύσει ως μέσο για οποιοδήποτε σκοπό. Το ζητούμενο για την κοινωνία είναι η αναμόρφωση του εγκληματία και η αντιμετώπιση του εγκλήματος με ρεαλισμό και ανθρωπιά. Σε μια τέτοια κοινωνία η θανατική ποινή δεν έχει καμία θέση. Τέλος, μερίδα της θεωρίας κρίνει ότι η ίδια η κοινωνία δεν είναι άμοιρη ευθυνών. Συνεπώς, ο δράστης δεν ευθύνεται απόλυτα, αλλά μερίδιο της ευθύνης φέρει η κοινωνία, που τον ώθησε στο έγκλημα¹³⁸. Στην περίπτωση, δηλαδή, που η γενική πρόληψη του εγκλήματος δεν έχει λειτουργήσει, ο εγκληματίας δε μπορεί να τιμωρηθεί με την ποινή του θανάτου, αφού η ίδια η κοινωνία ευθύνεται για την πράξη στην οποία προέβη.

4.4.4 Το ανεπανόρθωτο και αμετάκλητο της θανατικής ποινής

Υποστηρίζεται ότι με την επιβολή της ποινής του θανάτου εμπεδώνεται το αίσθημα ασφάλειας της κοινής γνώμης. Ουσιαστικά, εξουδετερώνεται παντοτινά ο εγκληματίας και δεν υπάρχει κίνδυνος να αφεθεί ελεύθερος στην κοινωνία μετά από ορισμένα χρόνια.

¹³⁷ Μανωλεδάκης Ι., σε Ευαγγέλου Ι., *Το πρόβλημα της θανατικής ποινής*, σελ. 50

¹³⁸ Βλ. Ευαγγέλου Ι., *ό.π.*, σελ. 31 – 33.

Όμως, η απώλεια του πρωταρχικού και υψηλότερου αγαθού του ανθρώπου, η ίδια του η ζωή, δε μπορεί να αντιμετωπίσει το ενδεχόμενο μιας δικαστικής πλάνης, πράγμα το οποίο δε συμβαίνει με την ισόβια κάθειρξη, εφόσον μπορεί να ζητηθεί η επανάληψη της δίκης, ή ακόμη και να αποδοθεί χάρις. Τέλος, σύμφωνα με το αρ. 79 § 1 του Π.Κ. η επιμέτρηση της ποινής γίνεται αφού ληφθούν υπόψη η βαρύτητα της πράξης και η προσωπικότητα, δηλαδή ο χαρακτήρας και τα κίνητρα του εγκληματία. Με την επιβολή της ποινής του θανάτου κάτι τέτοιο δεν πραγματοποιείται, αφού η ποινή αυτή είναι ενιαία και αδιαίρετη.

4.4.5 Έχει δικαίωμα το Κράτος να επιβάλει την ποινή του θανάτου;

Διαβιώνοντας μέσα σε μια κοινωνία, ο πολίτης έχει υποταχθεί στην κυριαρχία του Κράτους. Το Κράτος έχει δικαίωμα να διαθέτει τη ζωή του καθενός, προς το συμφέρον της συνέχισης της ομαλής και εύρυθμης κοινωνικής ζωής (αυτοπροστασία του Κράτους¹³⁹). Κατά τον Rousseau¹⁴⁰, ο άνθρωπος που εγκληματεί διασπά το «κοινωνικό συμβόλαιο» και επομένως δε μπορεί να είναι πλέον μέλος του Κράτους¹⁴¹. Επομένως, η θανατική ποινή αποτελεί νόμιμη άμυνα του Κράτους να προστατεύει το δίκαιο των πολιτών.

Από την άλλη πλευρά, υπάρχει η άποψη ότι χωρίς τον πολίτη, το Κράτος δεν θα υπήρχε. Επομένως, η ανθρώπινη ζωή είναι αγαθό απαραβίαστο και η Πολιτεία δεν έχει το δικαίωμα να το αφαιρεί. Μάλιστα, υποστηρίζεται ότι ο φόνος που διαπράττει το άτομο είναι φόνος εν θερμώ, ενώ, αντίθετα, ο φόνος που διαπράττει η Πολιτεία με την επιβολή της θανατικής ποινής γίνεται εν ψυχρώ. Σε μια πολιτισμένη κοινωνία δεν είναι δυνατόν να χωρούν τέτοιου είδους συμπεριφορές απέναντι στους πολίτες της. Η ηθική αναξιοσύνη είναι πολύ μεγαλύτερη και ποσοτικά και ποιοτικά: έρχεται πλέον η Πολιτεία, κατά παραγνώριση της ηθικοπλαστικής της αποστολής και των ενδεχόμενων ευθυνών της στη δημιουργία εγκληματιών, να δολοφονήσει εν ψυχρώ έναν

¹³⁹ Βλ. Μανωλεδάκη Ι, σε Ευαγγέλου Ι., ό.π., σελ. 50

¹⁴⁰ Ευαγγέλου Ι., ό.π., σελ. 34 - 35

¹⁴¹ Κάθε παραβάτης του «κοινωνικού συμβολαίου» ονομάζεται «προδότης» (traître), που κηρύσσει πόλεμο κατά του κράτους και ο οποίος θα πρέπει να θανατωθεί, αφού δεν είναι πλέον πολίτης, αλλά «εχθρός» (ennemi). Κιούπης Δ., *Η επίδραση του Διαφωτισμού στο Ποινικό Δίκαιο*, Ποινικά Χρονικά ΝΑ/2001, σελ. 581

άνθρωπο και να τον χρησιμοποιήσει ως μέσο παραδειγματισμού των άλλων στο όνομα κάποιας θολής ιδέας για την κοινωνική άμυνα και για προστασία αυτών ακριβώς των πολιτών που από την άλλη μεριά πρέπει να παραδειγματισθούν¹⁴².

4.4.6 Εξιλέωση και μετάνοια

Οι υπέρμαχοι της θανατικής ποινής θεωρούν ότι με την επιβολή της αποκαθίσταται η ηθική τάξη και επέρχεται η κάθαρση.

Από την αντίθετη πλευρά, υποστηρίζεται ότι η λύτρωση της συνείδησης του εγκληματία επέρχεται μόνο μετά από τη μετάνοιά του. Πώς μπορεί, όμως, να ελεγχθεί η μεταμέλεια του δράστη, αφού η εκτέλεσή του προηγείται; Πρόκειται, επομένως, για μια ποινή η οποία δε μπορεί σε καμία περίπτωση να λειτουργήσει παιδαγωγικά για το δράστη. Ο σωφρονισμός στην περίπτωση αυτή δεν έχει καμία απολύτως λειτουργία.

4.4.7 Ευγονική σκοπιμότητα

Ήδη στον αρχαίο κόσμο είχε τονισθεί η ευγονική σκοπιμότητα της θανατικής ποινής. Ο Πλάτων υποστήριζε ότι η κοινωνική ασφάλεια προάγεται μέσω της ευγονίας, εφόσον ο φονιάς θεωρείται «ανιάτως έχων», καθόσον, παρά την αγωγή και την παιδεία, «ουκ απέσχετο των μεγίστων κακών». Επομένως, ο θάνατος αποτελεί μέσο εξυγίανσης της κοινωνίας. Την ίδια άποψη ακολουθούν μετέπειτα ο Lombroso και ο Garofalo, της Ιταλικής θετικής σχολής¹⁴³.

Ωστόσο, σήμερα ευρέως γίνεται δεκτό ότι η κοινωνία μπορεί να προστατευθεί με άλλους τρόπους, όπως η απομόνωση του δράστη, η εξορία του ενόχου κ.ά. Στις σύγχρονες κοινωνίες, οι οποίες έχουν καταργήσει την ποινή του θανάτου, επιβάλλεται η ισόβια κάθειρξη ως μέσο προστασίας του κοινωνικού συνόλου από τους επικίνδυνους εγκληματίες.

¹⁴² Ευαγγέλου Ι., σελ. 36 - 37

¹⁴³ βλ. Βιολογικές θεωρίες των ανωτέρω σε: Φαρσεδάκη Ι., *Η εγκληματολογική σκέψη απ' την αρχαιότητα ως τις μέρες μας*, Τεύχος Α', Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 209 επ.

4.4.8 Οικονομική σκοπιμότητα

Οι υπέρμαχοι της θανατικής ποινής υποστηρίζουν ότι με την επιβολή της μειώνονται οι δαπάνες από τη λειτουργία των φυλακών και εξυγιαίνεται το σωφρονιστικό σύστημα με την αποσυμφόρησή τους.

Από την άλλη πλευρά, η λειτουργία των φυλακών θεωρείται αναγκαίο κακό. Ο οικονομικός ωφελιμισμός, ως υλική αξία της ζωής, δε μπορεί να μετράει περισσότερο από την αξία της ίδιας της ανθρώπινης ζωής¹⁴⁴.

4.4.9 Αποφυγή αντεκδίκησης

Η τιμωρία με θάνατο εξισορροπεί την αποτροπή της αυτοδικίας των πολιτών για την απονομή της δικαιοσύνης. Η νομοθεσία μιας πολιτισμένης, όμως, κοινωνίας δε μπορεί να στηρίζεται στο αίμα και στη θανάτωση των μελών της.

¹⁴⁴ Ευαγγέλου Ι., σελ. 41

5. Η αρχή της αναλογικότητας

5.1 Γενικά

Η αρχή της αναλογικότητας αποτελεί θεμελιώδη αρχή, «η οποία διατρέχει ολόκληρο το Ποινικό Δίκαιο, τόσο στο γράμμα της, όσο και στο πνεύμα της», χωρίς την οποία «το Ποινικό Δίκαιο δεν θα ήταν τίποτε άλλο παρά ένας οδοστρωτήρας ανθρώπων»¹⁴⁵. Πρόκειται για αρχή η οποία μέσω της Συνταγματικής κατοχύρωσής της (άρ. 25 Σ), ενισχύει την αρχή του κράτους δικαίου, ρυθμίζοντας τη σχέση μεταξύ του ίδιου του κράτους και του ατόμου, δύο πόλων που έρχονται σε σύγκρουση κατά την ποινική δίκη. Πρόκειται για τη σύγκρουση ανάμεσα στο συμφέρον προστασίας της κοινωνίας από το έγκλημα και στο συμφέρον προστασίας του ατόμου και των δικαιωμάτων του¹⁴⁶.

Βάσει της αρχής της αναλογικότητας, οι περιορισμοί που επιβάλλονται από το νομοθέτη και τη διοίκηση στην άσκηση των ατομικών δικαιωμάτων πρέπει να είναι μόνο οι αναγκαίοι και να συνάπτονται με τον επιδιωκόμενο από το νόμο σκοπό¹⁴⁷. Με άλλα λόγια, η αρχή αυτή συνιστά όριο του περιορισμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων και κατά τούτο γνώμονα της ουσιαστικής νομιμότητας των κρατικών επεμβάσεων, καθώς επιτάσσει τον εύλογο και δίκαιο περιορισμό του ατομικού συμφέροντος¹⁴⁸. Όπου προς επιδίωξη ενός νόμιμου (δημόσιου) σκοπού είναι αναγκαία η επέμβαση σε ένα ατομικό δικαίωμα, αυτή δεν πρέπει να είναι επαχθέστερη από το αναγκαίο μέτρο, ήτοι μεταξύ της εντάσεως, εκτάσεως και διάρκειας του συγκεκριμένου περιορισμού και του συγκεκριμένου νόμιμου σκοπού οφείλει να υπάρχει εύλογη σχέση. Επομένως, όταν ο επιδιωκόμενος σκοπός μπορεί να

¹⁴⁵ Θ' Συνέδριο Ελληνικής Εταιρείας Ποινικού Δικαίου (Αθήνα 23- 24 Απριλίου 2005), «Η αρχή της αναλογικότητας στο Ποινικό Δίκαιο», Ποινικά Χρονικά ΝΕ/2005, σελ. 575.

¹⁴⁶ Δαλακούρας Θ., *Αρχή της αναλογικότητας και μέτρα δικονομικού καταναγκασμού*, Ποινικά Χρονικά ΝΕ/2005, σελ. 961

¹⁴⁷ Παραράς Π., ό.π., σελ. 162

¹⁴⁸ Δαλακούρας Θ., ό.π.,

επιτευχθεί και με άλλο τρόπο και δη λιγότερο επαχθή και δυσμενή για το άτομο, τότε πρέπει να ακολουθείται αυτός ο τρόπος¹⁴⁹.

Ζητούμενο σε κάθε περίπτωση πρέπει συνεπώς να είναι η εύλογη αναλογία μέσου και σκοπού. Η σχέση αυτή υπάρχει όταν το λαμβανόμενο μέτρο είναι κατάλληλο για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού, συνεπάγεται τα λιγότερο δυνατά μειονεκτήματα για το συγκεκριμένο άτομο και, ακόμα, τα συνεπαγόμενα μειονεκτήματα δεν υπερσκελίζουν τα πλεονεκτήματα¹⁵⁰. Σε κάθε περίπτωση, σκοπό αποτελεί η προστασία του κοινωνικού συμφέροντος από το έγκλημα. Το μέσο, ωστόσο, ως προς το οποίο θα πρέπει να υπάρχει αναλογία, αποτελεί είτε η ίδια η ποινή, είτε δικονομικά μέτρα, όπως π.χ. η προσωρινή κράτηση, το ύψος της εγγύησης κ.α.

5.2. Αναλογία ποινής και βαρύτητας του εγκλήματος

Σε όλες τις σύγχρονες κοινωνίες, η ένταση της ποινής εξαρτάται από τη σοβαρότητα του εγκλήματος¹⁵¹. Ακολουθώντας αυτή την παραδοχή ο Π.Κ. ορίζει ότι τα πταίσματα τιμωρούνται με κράτηση, τα πλημμελήματα με φυλάκιση και τα κακουργήματα με κάθειρξη. Η αρχή της αναλογικότητας της ποινής με το άδικο και την ενοχή αποτελεί, ωστόσο, κτήμα του Ποινικού Δικαίου σχετικά σύγχρονο. Χαρακτηριστική είναι η επιβολή βασανιστηρίων και ποινών εξουθενωτικών στο δράστη ακόμα και ελαφρών εγκλημάτων κατά τη μεσαιωνική περίοδο. Η ίδια πρακτική επιβολής βάνουσιων ποινών ακολουθούνταν και σε πρώιμους κοινωνικούς σχηματισμούς.

Η σημαντική αλλαγή επήλθε κατά την περίοδο του Διαφωτισμού, όπου έγινε πλήρως κατανοητό ότι η επιβαλλόμενη στο δράστη ποινή πρέπει να είναι ανάλογη, τόσο του εγκλήματος που έχει διαπράξει, όσο και του επιδιωκόμενου μέσω της ποινής σκοπού. Με άλλα λόγια, αν το έγκλημα αντιστοιχεί σε κοινωνική βλάβη που μπορεί να αποτιμηθεί, τότε και η ποινή,

¹⁴⁹ Κονταξής Αθ., *Κώδικας Ποινικής Δικονομίας, συνδυασμός θεωρίας και πράξης*, Τόμος Α', Τέταρτη έκδοση, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 2006, σελ. 120

¹⁵⁰ Καρράς Α., *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, δεύτερη έκδοση, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1998, σελ. 67

¹⁵¹ Βλ. αναλυτικά Cusson M., *Pourquoi punir?*, Dalloz, 1987, σελ. 157 - 169

ως τιμώρηση – αντίδραση στο έγκλημα «αποτιμάται» αναλόγως¹⁵². Ο Hobbes σημειώνει χαρακτηριστικά ότι «οι βαθμοί του εγκλήματος υπολογίζονται σύμφωνα με διάφορες κλίμακες και μετρώνται με βάση, πρώτον, την κακοήθεια της αιτίας ή του κινήτρου, δεύτερον, τη μεταδοτικότητα του παραδείγματος· τρίτον, τη βλαβερότητα του αποτελέσματος και, τέταρτον, τη συγκυρία των χρόνων, των τόπων και των προσώπων»¹⁵³. Ο Marat ήταν ο πρώτος που τόνισε ότι «είναι προς όφελος της κοινωνίας όταν οι ποινές είναι πάντα ανάλογες με τα εγκλήματα»¹⁵⁴. Η αυστηρή τιμωρία μιας ασήμαντης παράβασης του νόμου σημαίνει φθορά του κύρους της εξουσίας. Η χρήση βασανιστηρίων και άλλων βάνουσων ποινών σε καμία περίπτωση δεν μπορούν να αποτελέσουν μέτρα γενικής πρόληψης του εγκλήματος¹⁵⁵, αλλά ούτε και να βελτιώσουν τον ίδιο το δράστη, αναπτύσσοντας μια παιδαγωγική λειτουργία. Στην ουσία τους αποτελούν απόδειξη αδυναμίας της κοινωνίας.

Με την επιβολή της ποινής πρέπει, επομένως, να ικανοποιείται τόσο το αίσθημα του δικαίου, όσο και να ωφελείται η κοινωνία, με το συνετισμό των ενόχων. Κατά τον Locke, οι παραβάσεις πρέπει να τιμωρούνται σε τέτοιο βαθμό και με τέτοια αυστηρότητα όσο είναι αναγκαίο, ώστε να καταστεί ασύμφορη για το δράστη η τέλεση του εγκλήματος (ill bargain), να του παρέχεται επαρκής λόγος για να μετανοήσει και να αποτρέψει τους άλλους από την τέλεση όμοιων πράξεων¹⁵⁶. Για να επιτευχθεί αυτό θα πρέπει η ποινή που θα επιβληθεί στο δράστη να μην είναι υπερβολική. Κατά τον Beccaria, «κάθε τιμωρία είναι υπερβολική μόλις παύει να είναι απαραίτητη για τη διατήρηση του αποθέματος της δημόσιας ελευθερίας»¹⁵⁷. Οι ποινές θα είναι πιο δίκαιες όταν ο ισχυρός θα διατηρεί στους υφισταμένους του μια μεγαλύτερη ελευθερία και ταυτόχρονα το δίκαιο και η ασφάλεια όλων θα είναι ισχυρά και απαραβίαστα. Ως ισχυρός, σαφώς, λογίζεται το ίδιο το κράτος και η εξουσία του πάνω στους κοινωνούς, οι οποίοι είναι υποχρεωμένοι να υπακούουν στις επιταγές του, προκειμένου να συνυπάρξουν αρμονικά. Οι νόμοι

¹⁵² Κιούπης Δ., *Η επίδραση του Διαφωτισμού στο Ποινικό Δίκαιο*, Ποινικά Χρονικά ΝΑ/2001, σελ. 581

¹⁵³ Κιούπης Δ., ό.π.

¹⁵⁴ Marat Jean – Paul, *Σχέδιο ποινικής νομοθεσίας*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1989, σελ. 44

¹⁵⁵ Βλ. Marat: «είναι λάθος να πιστεύει κανείς ότι μπορεί να συγκρατηθεί ο κακός με τα βασανιστήρια», ό.π., σελ. 45

¹⁵⁶ Κιούπης, Δ., .ο.π.

¹⁵⁷ Delmas – Marty M., *Πρότυπα και τάσεις αντεγκληματικής πολιτικής*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1991, σελ. 45

καθορίζουν τις ποινές κάθε αδικήματος. Δικαίωμα να νομοθετεί έχει μόνο ο νομοθέτης ο οποίος αντιπροσωπεύει ολόκληρη την κοινωνία, ενωμένη με ένα κοινωνικό συμβόλαιο¹⁵⁸. Κριτήριο του Beccaria για τη διάκριση των εγκλημάτων αποτελεί η «κοινωνική βλάβη»¹⁵⁹, που αυτά προκαλούν. Με τον τρόπο αυτό αποφεύγεται η αυθαίρετη τιμώρηση συμπεριφορών που δεν προκαλούν κοινωνική βλάβη και επιβάλλεται η αναλογικότητα της ποινής προς την απαξία της εγκληματικής συμπεριφοράς.

Η αναλογία της ποινής και της βαρύτητας του εγκλήματος, ωστόσο, βρίσκεται σε εξάρτηση και με την πολιτικό – κοινωνική κατάσταση ενός κράτους. Σε δημοκρατικά καθεστώτα, στα οποία πραγματώνεται ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η επιβαλλόμενη ποινή έχει ως σκοπό το συνετισμό του εγκληματία και τη διαπαιδαγώγηση τόσο του ίδιου, όσο και του κοινωνικού συνόλου εν γένει. Η αναλογία μεταξύ ποινής και βαρύτητας του εγκλήματος δημιουργεί αίσθημα ασφάλειας και κοινωνικής συνοχής στους κοινωνούς. Αντίθετα, στα απολυταρχικά καθεστώτα, όπου τα κίνητρα τιμώρησης είναι ωφελιμιστικά και το ατομικό συμφέρον έχει τεθεί πάνω από το κοινωνικό συμφέρον¹⁶⁰, η επιβαλλόμενη ποινή δε βρίσκεται σε αναλογία με τη βαρύτητα της άδικης πράξης. Η πολύ αυστηρή ποινή για ασήμαντες παραβάσεις του νόμου δε συγκρατεί τους μέλλοντες εγκληματίες από την τέλεση αξιόποινων πράξεων¹⁶¹, αλλά πολλαπλασιάζει τα εγκλήματα και τους εξωθεί στα άκρα. Η πίστη αποφυγής της τιμωρίας είναι αυτή που κυριαρχεί στη σκέψη τους. Τελικώς, φθείρεται το ίδιο το κύρος της εξουσίας, αποδεικνύοντας ότι ο κοινωνικός μηχανισμός αδυνατεί να δημιουργήσει συνθήκες πρόληψης των εγκλημάτων και, πάνω απ' όλα, παροχής ασφάλειας δικαίου στους κοινωνούς μιας δικαιοκρατούμενης έννομης τάξης.

Η δυσαναλογία της βαρύτητας της ποινής σε σχέση με την αξιόποινη πράξη έρχεται σαφώς σε αντίθεση με το ίδιο το Σύνταγμα. Το άρθρο 2 Σ. ορίζει ότι «ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας». Η αξία του ανθρώπου προσβάλλεται όταν ο άνθρωπος «υποβιβάζεται σε αντικείμενο, σε απλό μέσο, σε

¹⁵⁸ Delmas – Marty M., ό.π.

¹⁵⁹ danno della società

¹⁶⁰ Βλ. Λαμπροπούλου Ε., *Κοινωνικός έλεγχος του εγκλήματος*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1994

¹⁶¹ Δε λειτουργεί εκφοβιστικά

αντικαταστατό μέγεθος»¹⁶². Αυτό συμβαίνει στην περίπτωση που το ύψος της ποινής δεν είναι αντίστοιχο προς το βαθμό της αντικειμενικής βαρύτητας της πράξης (προσβολή του εννόμου αγαθού) και της υπαιτιότητας του δράστη (δόλος – αμέλεια). Κατά συνέπεια, η επιβολή δυσανάλογης ποινής προς την τελεσθείσα πράξη αποτελεί κατάφωρη παραβίαση της Συνταγματικά κατοχυρωμένης γενικής αρχής του σεβασμού και της προστασίας της ανθρώπινης αξίας, όπως αυτή πηγάζει από το άρ. 2 § 1 Σ.¹⁶³.

Η αρχή της αναλογικότητας αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα τόσο της εθνικής, όσο και της διεθνούς νομολογίας σε θέματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Μάλιστα, τα εθνικά δικαστήρια τονίζουν ότι «η αρχή της αναλογικότητας αναγνωρίζεται ήδη με το άρ. 25 § 1 εδ. β' Σ., κατά το οποίο οι κάθε είδους περιορισμοί που μπορούν, κατά το Σύνταγμα, να επιβληθούν στα δικαιώματα του ανθρώπου ως ατόμου και ως μέλους του κοινωνικού συνόλου, πρέπει να προβλέπονται είτε απευθείας από το Σύνταγμα, είτε από το νόμο, εφόσον υπάρχει επιφύλαξη υπέρ αυτού, και να σέβονται την αρχή της αναλογικότητας. Η παραβίαση της αρχής αυτής πρέπει να ερευνάται σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση ενόψει και του είδους της ποινής που έχει επιβληθεί ή τη μικρή ή μεγάλη απαξία της αξιόποινης πράξης, εφόσον και αυτή αποτελεί ένα από τα κριτήρια των οποίων η συνεκτίμηση διαμορφώνει την κρίση του δικαστηρίου για την υπέρβαση ή μη της ως άνω αναλογικότητας»^{164/165}.

5.3. Αναλογία δικονομικού μέτρου και δημόσιου συμφέροντος

Όπως έχει αναφερθεί ανωτέρω, η αρχή της αναλογικότητας πρέπει να κατανοείται ως απουσία δυσαναλογίας και ως εύλογη σχέση μεταξύ διαπραχθέντος εγκλήματος και βαρύτητας τόσο της επιβαλλόμενης ποινής, όσο και των δικονομικών μέτρων σε βάρος του κατηγορουμένου κατά τη διάρκεια της ποινικής δίκης. Τα δύο συγκρουόμενα μεγέθη είναι αφ' ενός το δημόσιο συμφέρον και αφ' ετέρου το ατομικό συμφέρον. Ωστόσο, έπρεπε να

¹⁶² Αναφορά στον Kant, βλ. Μαργαρίτη Λ., *Θεωρία της ποινής*, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1984, σελ. 234

¹⁶³ Γενικά γίνεται δεκτό ότι από το άρ. 2 § 1 Σ. πηγάζει και η αρχή της αναγκαίας αναλογίας ανάμεσα στο έγκλημα και την ποινή. Αναλυτικά βλ. Μαργαρίτη Λ., *ό.π.*, σελ. 235

¹⁶⁴ ΑΠ 14/2001 (Ολομ.), σε: *Ποινικά Χρονικά* ΝΑ/2001, σελ. 797

¹⁶⁵ ομοίως στις ΑΠ 15/2001 (Ολομ. σε Συμβούλιο), ΑΠ 16/2001 (Ολομ.), ΑΠ 2084/2003

ανευρεθούν τα κριτήρια βάσει των οποίων θα γίνει η «μέτρηση» και η αξιολόγηση των δύο συγκρουόμενων μεγεθών. Ως προς το δημόσιο συμφέρον, σημασία έχει η βαρύτητα της κατηγορίας, η αναμενόμενη ποινική κύρωση, η ένταση των ενδείξεων ενοχής και η αποδοτικότητα του μέτρου. Ως προς το ατομικό συμφέρον, σημασία έχει η ένταση της προσβολής του εκάστοτε θιγόμενου δικαιώματος και πιο συγκεκριμένα το είδος, η έκταση και η διάρκεια της επέμβασης¹⁶⁶. Αυτό, λοιπόν, που έχει κατ' εξοχήν σημασία είναι κάθε μέτρο που λαμβάνεται κατά την ανάκριση των εγκλημάτων με προφανή σκοπό την ανεύρεση των δραστών τους, να τελεί σε εύλογη σχέση με το σκοπό αυτό. Δηλαδή και στην περίπτωση αυτή πρέπει να υπάρχει εύλογη αναλογία μέσου και σκοπού¹⁶⁷.

Σημαντική και στον τομέα των δικονομικών μέτρων είναι η συμβολή του Διαφωτισμού. Η απόρριψη της χρήσης των βασανιστηρίων ως ανακριτικών μεθόδων και η αναγόρευση του κατηγορουμένου σε υποκείμενο της ποινικής δίκης αποτέλεσαν σταθμούς στην εξέλιξη του ποινικού δικονομικού συστήματος, που σημειώθηκαν κυρίως χάρη στις απόψεις των στοχαστών του Διαφωτισμού, όπως ο Thomasius και ο Kant¹⁶⁸.

Η αρχή της αναλογικότητας στο πεδίο των δικονομικών μέτρων νοείται ως εξής: όσο αυξημένη είναι η ένταση προσβολής του ατομικού συμφέροντος, τόσο μεγαλύτερη πρέπει να είναι η απαίτηση προστασίας του συμφέροντος καταπολέμησης του εγκλήματος και ειδικότερα τόσο βαρύτερες η κατηγορία, η αναμενόμενη ποινική κύρωση και οι ενδείξεις ενοχής και τόσο μεγαλύτερη η αποδοτικότητα του μέτρου¹⁶⁹. Η αρχή αυτή συντίθεται από τρία επιμέρους στοιχεία ή βαθμίδες και προσλαμβάνει τη μορφή κλιμακωτού ελέγχου των προϋποθέσεων των περιορισμών ενός συγκεκριμένου ατομικού δικαιώματος: α) να είναι αναγκαίοι, β) να είναι κατάλληλοι για την επιτέλεση του σκοπού για τον οποίο επιβάλλονται και γ) να τελούν σε σχέση με τον επιδιωκόμενο σκοπό^{170/171}. Συνεπώς, η ελευθερία του προσώπου μπορεί να περιορισθεί

¹⁶⁶ Δαλακούρας Θ., *Αρχή της αναλογικότητας και μέτρα δικονομικού καταναγκασμού*, Ποινικά Χρονικά ΝΕ/2005, σελ. 963

¹⁶⁷ Καρράς Α., *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, δεύτερη έκδοση, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1998, σελ. 68

¹⁶⁸ Κιούπης Δ., *Η επίδραση του Διαφωτισμού στο Ποινικό Δίκαιο*, Ποινικά Χρονικά ΝΑ/2001, σελ. 583

¹⁶⁹ Δαλακούρας Θ., ό.π.

¹⁷⁰ Ο έλεγχος αυτός λαμβάνει το σχήμα: μέσο – σκοπός ή δικαίωμα – δημόσιο συμφέρον.

εφ' όσον ο περιορισμός κρίνεται απολύτως αναγκαίος για την προστασία υπέρτερων αγαθών και συμφερόντων του κοινωνικού συνόλου και εφ' όσον δεν προσβάλλει τον πυρήνα του θεμελιώδους δικαιώματος.

Το είδος και η έκταση της δικονομικής προσβολής, αλλά και η διάρκεια αυτής, δεν είναι αυθαίρετες, αλλά τα όριά τους περιγράφονται στο νόμο. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν τα άρθρα 200 (ψυχιατρική πραγματογνωμοσύνη), 200Α (ανάλυση DNA), 253 (προϋποθέσεις για τη διενέργεια έρευνας), 254 (νυχτερινή έρευνα σε κατοικία), 282 (περιοριστικοί όροι – υποχρέωση του κατηγορουμένου να εμφανίζεται στον ανακριτή ή σε άλλη αρχή, απαγόρευση εξόδου από τη χώρα κ.ά.), 287 (διάρκεια της προσωρινής κράτησης), 297 (διαδικασία της εγγυοδοσίας) του Κ.Π.Δ. Σαφώς, ενδείκτης για την επιβολή των εν λόγω περιορισμών αποτελεί η αναμενόμενη ποινική κύρωση, η βαρύτητα του τελεσθέντος εγκλήματος και η αποδοτικότητα του μέτρου. Μάλιστα, όσο βαρύτερη είναι η προσβολή του ατομικού δικαιώματος (ζημία), τόσο αυξημένη πρέπει να είναι και η αποδοτικότητα του μέτρου, δηλαδή η συμβολή του στην προώθηση του σκοπού της ανάκρισης (κέρδος)¹⁷². Ωστόσο, μεγαλύτερη σημασία έχει η αρχή της αναγκαίας αναλογίας και του προσήκοντος βαθμού υπόνοιας ή ισχύος των ενδείξεων, βάσει της οποίας, όσο βαρύτερο είναι το μέτρο δικονομικού καταναγκασμού ή όσο δυσμενέστερη είναι η θέση του κατηγορουμένου, τόσο αυξημένος πρέπει να είναι ο βαθμός αποδεικτικής πιθανολόγησης στον οποίο το εκάστοτε αρμόδιο όργανο θεμελιώνει την απόφασή του¹⁷³.

¹⁷¹ Κονταξής Αθ., *Κώδικας Ποινικής Δικονομίας, συνδυασμός θεωρίας και πράξης*, Τόμος Α', Τέταρτη έκδοση, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 2006, σελ. 120

¹⁷² Δαλακούρας Θ., ό.π., σελ. 965

¹⁷³ Κονταξής Αθ., ό.π., σελ. 153

6. Έκτιση της ποινής

6.1 Γενικά

Ήδη από την εποχή του Διαφωτισμού είχε γίνει κατανοητό ότι σκοπός της ποινής είναι ο σωφρονισμός του εγκληματία. Ο Beccaria, στο έργο του «Περί αδικημάτων και Ποινών» (1764) υποστηρίζει την κατάργηση της ποινής της ισόβιας κάθειρξης. Υπογραμμίζει ότι σκοπός της ποινής δεν πρέπει να είναι η εκδίκηση, αλλά αφ' ενός ο σωφρονισμός του εγκληματία, ώστε να πειστεί για το λάθος του και να μην ξαναεγκληματίσει και, αφ' ετέρου, ο παραδειγματισμός των άλλων που έχουν ροπή προς το έγκλημα και επηρεάζονται από τη συμπεριφορά του πρώην εγκληματία που γίνεται έντιμος¹⁷⁴.

Από τη στιγμή της επιβολής και μετά, η ποινή εξατομικεύεται και υλοποιείται στον εμπειρικό κόσμο με την έκτισή της. Στόχος της έκτισης της ποινής αποτελεί αφ' ενός η βελτίωση και αφ' ετέρου η κοινωνική επανένταξη του κρατουμένου. Πρόκειται για το στάδιο κατά το οποίο πρόκειται να υλοποιηθεί ο παιδαγωγικός χαρακτήρας της ποινής που έχει επιβληθεί στο δράστη του εγκλήματος.

Η οργάνωση του Σωφρονιστικού συστήματος στην Ελλάδα βασίζεται στις γενικές αρχές που τίθενται από το Σύνταγμα, τις διεθνείς συμβάσεις, τους νόμους και τα Π.Δ., καθώς και τις κανονιστικές πράξεις κατ' εξουσιοδότησή τους, με θεμελιώδη νόμο τον ισχύοντα Σωφρονιστικό Κώδικα. Οι γενικές αρχές αφορούν τους κανόνες εκτέλεσης των ποινών και μέτρων ασφαλείας κατά της ελευθερίας, όπως αυτές επιβάλλονται από τα αρμόδια Δικαστήρια και τη μεταχείριση των κρατουμένων στα καταστήματα κράτησης. Η αρχή της νομιμότητας, έχοντας την έννοια ότι οι κανόνες που απαρτίζουν το σωφρονιστικό νόμο είναι σύμφωνοι με το Σύνταγμα, τις διεθνείς συμβάσεις και τα Π.Δ., είναι αυτή που ορίζει ότι κάθε περιορισμός της ελευθερίας του κρατουμένου εντός του σωφρονιστικού καταστήματος πρέπει να προβλέπεται από διάταξη νόμου και να επιβάλλεται από τα αρμόδια πειθαρχικά όργανα. Οποιαδήποτε αυθαίρετη στέρηση της ελευθερίας, επομένως, αποτελεί

¹⁷⁴ Beccaria C., *Περί αδικημάτων και ποινών*, μετάφραση Αδ. Κοραή, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1988

παράβαση του άρ. 325 Π.Κ. (παράνομη κατακράτηση) και ενδεχομένως του άρ. 137Α § 3 περ. β΄ Π.Κ. (βασανιστήρια)¹⁷⁵.

Ο Ν. 2776/1999¹⁷⁶, ο Σωφρονιστικός Κώδικας στοχεύει στη ρύθμιση των συνθηκών διαβίωσης μέσα στα καταστήματα, στην αναβάθμιση των σχέσεων μεταξύ κρατουμένων, αλλά και μεταξύ κρατουμένων και σωφρονιστικού προσωπικού και στην αποτελεσματικότερη εποπτεία των καταστημάτων από τους εισαγγελικούς λειτουργούς¹⁷⁷. Έτσι, ρυθμίζονται επαρκώς – σε θεωρητικό τουλάχιστον επίπεδο – ζητήματα ζωτικής σημασίας. Τα δικαιώματα των κρατουμένων και η εξασφάλισή τους^{178/179} και η μεταχείρισή τους από το σωφρονιστικό προσωπικό¹⁸⁰ αποτελούν τα κυριότερα. Ωστόσο, θεσπίζεται και μια σειρά μέτρων που αφορούν στην εκπαίδευση των κρατουμένων, την κατάρτιση μορφωτικών προγραμμάτων και αξιοποίησης του ελεύθερου χρόνου τους¹⁸¹, την εργασία και την απασχόλησή τους¹⁸², καθώς και την επικοινωνία τους με το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον¹⁸³. Ακόμη, λαμβάνονται μέτρα για εναλλακτικές μορφές έκτισης των ποινών και τον ευεργετικό υπολογισμό ημερών ποινής λόγω εργασίας¹⁸⁴.

Η έκτιση της ποινής συνεπάγεται τη στέρηση της ελευθερίας του ατόμου, τον αναγκαστικό εγκλεισμό του σε έναν αυστηρά επιτηρούμενο χώρο ομαδικής διαβίωσης, τα καταστήματα κράτησης. Τα καταστήματα αυτά διακρίνονται σε γενικά, ειδικά και σε θεραπευτικά. Τα γενικά καταστήματα διακρίνονται σε Α και Β τύπου. Στα Α τύπου κρατούνται οι υπόδικοι, οι κρατούμενοι για χρέη και οι κατάδικοι σε ποινή φυλάκισης. Στα Β τύπου

¹⁷⁵ Μπρακουμάτσος Π., *Περιπτώσεις επιτρεπτής άσκησης βίας από σωφρονιστικούς υπαλλήλους σε κρατούμενους*, Ποινικά Χρονικά Ν/2000, σελ. 582

¹⁷⁶ ΦΕΚ Α΄291/24.12.1999

¹⁷⁷ Αλεξιάδης Στ. – Πανούσης Γ., *Σωφρονιστικοί κανόνες*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 2002, σελ. 101

¹⁷⁸ Άρ. 6 Σωφρονιστικού Κώδικα – έννομη προστασία κρατουμένων

¹⁷⁹ Δικαίωμα προσφυγής στο Συμβούλιο της φυλακής, στο δικαστήριο εκτέλεσης των ποινών και στον αρμόδιο δικαστικό λειτουργό, βλ. Μπρακουμάτσο Π., *ό.π.*, σελ. 585

¹⁸⁰ Άρ. 11 – 17 Σωφρονιστικού Κώδικα (Κεφάλαιο Δεύτερο – Μεταχείριση των κρατουμένων κατά κατηγορίες)

¹⁸¹ Άρ. 34 Σωφρονιστικού Κώδικα (Κεφάλαιο Πέμπτο – Μορφωτικά προγράμματα και ελεύθερος χρόνος κρατουμένων): «όλοι οι κρατούμενοι έχουν δικαίωμα στην εντός του καταστήματος εν γένει μόρφωση, άθληση, πολιτιστικές δραστηριότητες και δημιουργική απασχόληση».

¹⁸² Άρ. 40 – 50 Σωφρονιστικού Κώδικα (Κεφάλαιο Έκτο – Εργασιακή κατάσταση κρατουμένων)

¹⁸³ Άρ. 51 – 58 Σωφρονιστικού Κώδικα (Κεφάλαιο Έβδομο – Επικοινωνία με το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον)

¹⁸⁴ Άρ. 46, 59 – 64 Σωφρονιστικού Κώδικα

κρατούνται όλοι οι υπόλοιποι κρατούμενοι. Ειδικά καταστήματα είναι οι αγροτικές φυλακές, η Κεντρική Αποθήκη Υλικού Φυλακών (Κ.Α.Υ.Φ.), τα καταστήματα νέων και τα κέντρα ημιελεύθερης διαβίωσης καταδικών. Τέλος, τα θεραπευτικά καταστήματα διακρίνονται σε γενικά νοσοκομεία, σε θεραπευτήρια για ψυχασθενείς και σε καταστήματα για τοξικομανείς¹⁸⁵.

Η εκτέλεση της καταδικαστικής απόφασης, η οποία είναι προαπαιτούμενη για την έκτιση της ποινής¹⁸⁶ βάσει του ίδιου του Συντάγματος¹⁸⁷, γίνεται μόλις καταστεί αμετάκλητη. Για την εκτέλεση της απόφασης φροντίζει αυτεπαγγέλτως ο εισαγγελέας ή ο δημόσιος κατήγορος του δικαστηρίου που την έχει εκδώσει¹⁸⁸. Για την παράδοση εκείνου που καταδικάστηκε στη φυλακή, προκειμένου να εκτίσει τη στερητική της ελευθερίας ποινή, συντάσσεται έκθεση, υπογραφόμενη από τον κλητήρα ή από το όργανο της δημόσιας δύναμης που τον παραδίδει και από το διευθυντή της φυλακής που τον παραλαμβάνει¹⁸⁹.

Κύριος στόχος της εντός του σωφρονιστικού καταστήματος κράτησης του καταδικασμένου σε στερητική της ελευθερίας ποινή είναι ο σεβασμός και η προστασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, όπως αυτή κατοχυρώνεται στο άρ. 2 § 1 Σ.¹⁹⁰. Ο στόχος αυτός αποτυπώνεται τόσο στον Ελληνικό Σωφρονιστικό Κώδικα, όσο και στους Ευρωπαϊκούς Σωφρονιστικούς Κανόνες¹⁹¹. Χαρακτηριστικό είναι το άρ. 4 § 1 του Σωφρονιστικού Κώδικα, βάσει του οποίου «κατά την εκτέλεση της ποινής δεν περιορίζεται κανένα άλλο ατομικό

¹⁸⁵ Άρ. 19 Σωφρονιστικού Κώδικα

¹⁸⁶ Αποτελεί τον εκτελεστό τίτλο

¹⁸⁷ άρ. 5 § 3 Σ.: «Η προσωπική ελευθερία είναι απαραβίαστη. Κανένας δεν καταδιώκεται ούτε συλλαμβάνεται, ούτε φυλακίζεται, ούτε με οποιονδήποτε άλλο τρόπο περιορίζεται, παρά μόνο όταν και όπως ορίζει ο νόμος». Μάλιστα, η παράγραφος αυτή του Σ. δεν αναθεωρείται (βλ. άρ. 110 § 1 Σ.).

¹⁸⁸ Άρ. 549 § 1 Κ.Π.Δ.

¹⁸⁹ Άρ. 552 § 1 Κ.Π.Δ.

¹⁹⁰ Ο σεβασμός της αξιοπρέπειας αναφέρεται σε δράση των πολιτειακών οργάνων, τα οποία οφείλουν, κατά την άσκηση της αρμοδιότητάς τους να μην την παραβιάζουν. Προστασία της αξιοπρέπειας σημαίνει ότι το Κράτος πρέπει να λαμβάνει τα κατάλληλα, νομοθετικά και άλλα, μέτρα, ώστε να προφυλάσσει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια από προσβολές τρίτων που πραγματοποιούνται όχι κατά την ενάσκηση κρατικής εξουσίας. Παραράς Π., Σύνταγμα και Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Δεύτερη έκδοση, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 2001, σελ. 16. Έτσι, δηλαδή, απαγορεύεται να στερήσουμε από τους κρατούμενους την άσκηση όλων των δικαιωμάτων που έχουν ως πολίτες εφ' όσον δεν διαταράσσεται η τάξη στο σωφρονιστικό κατάστημα (π.χ. οργάνωση του δικαιώματος ψήφου κ.ά.). Φραντζεσκάκης Ι., *Από τη φυλακή στον ελεύθερο βίο*, Ποινικά Χρονικά ΜΑ/1991, σελ. 117

¹⁹¹ Σύσταση Νο. R (87) 3, που υιοθετήθηκε από την επιτροπή Υπουργών στις 12 Φεβρουαρίου 1987 κατά την 404^η συνάντηση των Εκπροσώπων των Υπουργών

δικαίωμα των κρατουμένων εκτός από το δικαίωμα στην προσωπική ελευθερία», καθώς και το άρ. 1 του πρώτου μέρους των Ευρωπαϊκών Σωφρονιστικών Κανόνων, σύμφωνα με το οποίο «η στέρηση της ελευθερίας πρέπει να συντελείται μέσα σε υλικές και ηθικές συνθήκες που να διασφαλίζουν το σεβασμό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας σε συμφωνία με τους παρόντες κανόνες», αλλά και το άρ. 65 των ίδιων Κανόνων, το οποίο ορίζει ότι «η μη τήρηση των πιο πάνω ελάχιστων ορίων άθικτης προσωπικής ελευθερίας κατά την εκτέλεση της ποινής δε συμβιβάζεται με την αρχή του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας».

6.2 Σωφρονιστικά καταστήματα

Η φυλάκιση είναι ένας τρόπος κολασμού των παρανομούντων και προφύλαξης των πολιτών από αυτούς. Το σωφρονιστικό κατάστημα αποτελεί την κύρια μορφή του ελέγχου του εγκλήματος. Με άλλα λόγια, αποτελεί φορέα κοινωνικού ελέγχου, όπως αυτός έχει αναλυθεί ανωτέρω. Η κράτηση των εγκληματιών σε σωφρονιστικά καταστήματα αποτελεί πρακτική πάγια, ήδη από τα χρόνια που ακολούθησαν την εποχή του Διαφωτισμού και της Αναγέννησης¹⁹². Η αρχή πάνω στην οποία στηρίζεται το σύστημα της φυλακής είναι η βελτίωση του ατόμου, ώστε να διαδραματίσει ένα σωστό και αρμόζοντα ρόλο στην κοινωνία. Επιφέρουν, όμως, αυτό το αποτέλεσμα σε όσους εγκλείονται στις φυλακές για ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα; Οι υπάρχουσες ενδείξεις οδηγούν έντονα προς το αντίθετο συμπέρασμα¹⁹³.

¹⁹² Τα σωφρονιστικά καταστήματα, αρχικά, είχαν το χαρακτήρα μοναστηριού, όπου ο κρατούμενος παρέμενε νυκθημερόν σε ένα κελί, παρωθούμενος σε περισυλλογή ή και εργασία (απομονωτικό ή «πενσυλβανικό» σύστημα). Αργότερα, έλαβαν τη μορφή φυλακής – εργαστηρίου, όπου υπήρχε ένας κοινός χώρος εργασίας για τους κρατούμενους, χωρίς να επιτρέπονται οι μεταξύ τους συνομιλίες (μεικτό ή «ωβούρνειο» σύστημα). Στη συνέχεια, και αφού έγινε κατανοητό ότι εντός του καταστήματος ο κρατούμενος πρέπει να διαπαιδαγωγείται, έλαβε τη μορφή της φυλακής – σχολείου (σύστημα Borstal) ή ψυχοθεραπευτηρίου (σύστημα «μεταχείρισης»). Ωστόσο, στις αρχές του 19^{ου} αι., εν όψει της οικονομικής και βιομηχανικής ανάπτυξης και συνεπώς της αύξησης του εγκλήματος, ως καταστήματα κράτησης χρησιμοποιούνταν ογκώδη κτήρια – φρούρια, τα λεγόμενα «σωφρονιστήρια» (penitentiaries, big houses, megaprisons), με κύρια αρχιτεκτονική και λειτουργική φιλοσοφία τη στέγαση όσο το δυνατόν περισσότερων κρατουμένων με το μικρότερο αριθμό φυλακτικού προσωπικού και με το μικρότερο οικονομικό κόστος (κοινοβιακό σύστημα). Αναλυτικά βλ. Κουράκη Ν., *Φυλακή και βία: βίοι παράλληλοι*, Ποινικά Χρονικά ΜΑ/1991, σελ. 132

¹⁹³ Giddens A., *Κοινωνιολογία*, μετάφραση και επιμ. Δ. Τσαούση, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 2002, σελ. 269

Ωστόσο, έχει ασκηθεί έντονη κριτική κατά του θεσμού της φυλακής. Χαρακτηριστική είναι η άποψη του Γάλλου εγκληματολόγου Jean – Marc Vagrant, σύμφωνα με την οποία «η φυλακή θα εμφανίζεται στον εγκληματολόγο του 21^{ου} αιώνα ως ένας τρόπος εκτέλεσης ποινών εξ ίσου πρωτόγονος όπως τώρα μας φαίνονται οι σωματικές ποινές»¹⁹⁴. Οι περισσότερες επιθέσεις κατά του θεσμού των καταστημάτων κράτησης αφορούν τον αντιανθρωπιστικό, ανορθολογικό και συνακόλουθα αναποτελεσματικό τους χαρακτήρα¹⁹⁵. Εν τούτοις, αν και η φυλακή θεωρείται θεσμός αποτυχημένος, δεν παύει να αποτελεί το ισχυρότερο μέσο ποινικής καταστολής, παρόλο που η φύση της ως θεσμού αυταρχικού περιέχει εγγενείς αδυναμίες που δυσκολεύουν την ομαλή κοινωνική επανένταξη των φυλακισμένων, δηλαδή έναν από τους δύο κύριους στόχους της έκτισης της ποινής¹⁹⁶.

Το φανκσιοναλιστικό μοντέλο (functionalist model) βλέπει τη φυλακή σαν μια λύση λειτουργική για την αντιμετώπιση των προβλημάτων της κοινωνικής αποσάθρωσης και της κατάλυσης των κανόνων που ρυθμίζουν την κοινωνική διαβίωση¹⁹⁷. Αποτελεί τη μόνη ενδεδειγμένη λύση για την προστασία της κοινωνίας.

Εφ' όσον, επομένως, ο θεσμός της φυλακής δεν μπορεί να εκλείψει από την κοινωνία, το ζητούμενο, προκειμένου να επιτελέσει το ρόλο της, είναι να εξανθρωπιστεί. Οι φυλακισμένοι δεν υπόκεινται στη φυσική κακομεταχείριση που υφίσταντο κατά κανόνα στο παρελθόν¹⁹⁸ – αν και τα φαινόμενα βίας δεν είναι με κανένα τρόπο γνωστά. Ωστόσο, οι κρατούμενοι υφίστανται άλλες μορφές στέρησης, όπως το εισόδημα, την οικογένειά τους, τα προσωπικά τους αντικείμενα. Συχνά ζουν σε συνθήκες συνωστισμού και είναι υποχρεωμένοι να δεχτούν αυστηρές πειθαρχικές διαδικασίες και την αυστηρή οργάνωση της καθημερινής τους ζωής.

Η ζωή κάτω από τέτοιες συνθήκες, αντί να προσαρμόζει τη συμπεριφορά των κρατουμένων στους κανόνες της κοινωνίας, τους αποκόπτει από αυτήν. Οι κρατούμενοι είναι αναγκασμένοι να προσαρμοστούν

¹⁹⁴ La prison pour quoi faire, σε: Φραντζεσκάκη Ι., *Από τη φυλακή στον ελεύθερο βίο*, Ποινικά Χρονικά ΜΑ/1991, σελ. 116

¹⁹⁵ Φραντζεσκάκης Ι., ό.π.

¹⁹⁶ Ο έτερος στόχος είναι η βελτίωση του εγκληματία

¹⁹⁷ Hester St. – Eglin P., *A sociology of crime*, Routledge, London, 1996, σελ. 232

¹⁹⁸ Giddens A., ό.π.

σε ένα περιβάλλον εντελώς διαφορετικό από το «έξω» και οι συνήθειες και στάσεις που μαθαίνουν στη φυλακή είναι πολύ συχνά ακριβώς οι αντίθετες από εκείνες που υποτίθεται ότι πρέπει να αποκτήσουν¹⁹⁹. Συνεπώς, ο παραβάτης, τις περισσότερες φορές δεν αποτρέπεται από την τέλεση νέων αδικημάτων. Αντίθετα, εξαγριώνεται και γίνεται εγκληματίας²⁰⁰.

Συμπερασματικά, γίνεται δεκτό ότι οι φυλακές δεν επιτυγχάνουν την αποκατάσταση των κρατουμένων, όμως, ενδέχεται να αποτρέπουν άτομα από την τέλεση εγκλημάτων. Με άλλα λόγια, οι σκληρές συνθήκες που επικρατούν σήμερα εντός των σωφρονιστικών καταστημάτων δε βοηθούν στη βελτίωση και επανένταξη των κρατουμένων, ωστόσο, συμβάλλουν στην αποτροπή των ενδεχόμενων παραβατών από το έγκλημα. Εν τούτοις, ο θεσμός της φυλακής δε μπορεί να καταργηθεί, ούτε να αντικατασταθεί εξ ολοκλήρου με εναλλακτικές μορφές έκτισης των ποινών. Σύμφωνα με τον Michel Foucault «το είδος της τιμωρίας θα το υποδείξουν οι μάζες»²⁰¹. Και οι τελευταίες είναι που σε τελική ανάλυση έχουν επιλέξει τη φυλακή ως τρόπο αντιμετώπισης του εγκλήματος.

6.3 Ειδική πρόληψη των εγκλημάτων

Σε αντίθεση με τη γενική πρόληψη, η οποία αναφέρεται στο κοινωνικό σύνολο, η ειδική πρόληψη επικεντρώνεται στο συγκεκριμένο παραβάτη. Επιδιώκει, μέσω του εκφοβισμού, της βελτίωσης και της αποκατάστασης της βλάβης, τη μελλοντική σύννομη συμπεριφορά του δράστη, ενώ με την αχρήστευσή του αποσκοπεί στην προστασία της κοινωνίας. Φιλοσοφικό θεμέλιο της ειδικής πρόληψης αποτέλεσε η παραδοχή ότι η ανθρώπινη βούληση δεν είναι ελεύθερη, αλλά καθορίζεται από διάφορους ενδογενείς ή εξωγενείς παράγοντες. Το ρόλο ενός τέτοιου παράγοντα πρέπει να διεκδικήσει η ποινή και να επιδράσει με τρόπο που ο δράστης να μην εγκληματήσει ξανά στο μέλλον. Εδώ, η ποινή δεν αποτελεί αυτοσκοπό, αλλά μέσο για την προστασία της κοινωνίας πράγμα που επιτυγχάνεται με την

¹⁹⁹ Giddens A., ό.π., σελ. 270

²⁰⁰ Τσήτσουρα Α., *Αντεγκληματική πολιτική και δικαιώματα του ανθρώπου*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1997, σελ. 132

²⁰¹ Μαλακάσης Δ., *Από τον ελεύθερο βίο στη φυλακή*, Αλληλογραφία, Ποινικά Χρονικά ΜΑ/1991, σελ. 944, βλ. και Foucault M., *Surveillance et punir: naissance de la prison*, Gallimard, Paris, 1975

κατάλληλη μεταχείριση του παραβάτη. Επομένως, βασικό της στοιχείο είναι ο ωφελιμισμός.

Σε σωφρονιστικό επίπεδο, η ειδική πρόληψη στηρίζεται στην προσπάθεια κοινωνικής επανένταξης του παραβάτη. Αυτή συνίσταται, αφ' ενός, στη δημιουργία προϋποθέσεων για την αποδοχή και συμμόρφωσή του σε κοινωνικά επιδοκιμαζόμενους κανόνες συμπεριφοράς, με τη λήψη μέτρων για τη βελτίωσή του και, αφ' ετέρου, στην παροχή ευκαιριών για την κοινωνική του επανένταξη μετά την αποφυλάκιση. Ακόμα, επιδιώκεται ο εκφοβισμός των περιστασιακών δραστών με την επιβολή χρηματικών ποινών και η αχρήστευση των επικίνδυνων (μη βελτιώσιμων)²⁰².

Η έκτιση της ποινής προορίζεται, λοιπόν, να εξυπηρετεί κατ' εξοχήν τον αντεγκληματικό σκοπό της ειδικής πρόληψης. Ωστόσο, με τις συνθήκες που επικρατούν σήμερα, στην πράξη κυριαρχεί ένας τιμωρητικός ανταποδοτικός χαρακτήρας της έκτισης, ενώ η βελτίωση του εγκληματία μένει συνήθως στόχος ουτοπικός²⁰³. Με άλλα λόγια, κατά το στάδιο της εκτέλεσης της ποινής στόχος είναι η αποτροπή της υποτροπής. Η ειδική πρόληψη επιτυγχάνεται μόνο με τη λειτουργική επανένταξη του καταδίκου στο κοινωνικό σύνολο²⁰⁴. Σκοπός της σωφρονιστικής μέριμνας, επομένως, πρέπει να είναι η αποκατάσταση του εγκληματία και η επανόρθωση της προσωπικότητάς του μέσω της ιδέας του «δικαίως πράττειν». Μέσω, δηλαδή, της αγωγής και της βελτίωσής του επιδιώκεται η κοινωνική αναπροσαρμογή του εγκληματία²⁰⁵.

²⁰² Η διάκριση σε περιστασιακούς, βελτιώσιμους και μη βελτιώσιμους παραβάτες έγινε από τον Franz von Liszt (1883). Βλ. Γαρδίκια Κ., *Εγκληματολογία*, Τόμος Γ', Σωφρονιστική, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 2001 (επανέκδοση της τρίτης έκδοσης του 1965 εκδ. οίκου Αδελφών Τζακά), σελ. 95 - 96

²⁰³ Μαργαρίτης Λ., *Θεωρία της ποινής*, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1984, σελ. 40

²⁰⁴ Συλίκος Γ., *Κύριοι και καιριοί άξονες μιας ορθής και πρακτικά λειτουργικής στρατηγικής για την επαγγελματική κατάρτιση των κρατουμένων και την κοινωνική επανένταξη και απασχόληση των αποφυλακισμένων*, Πράξη και Λόγος του Ποινικού Δικαίου, 2004, σελ. 623

²⁰⁵ Πανούσης Γ., *Το Ζητούμενο στην εγκληματολογία*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1988, σελ. 169

6.4 Σωφρονιστικά μέτρα

6.4.1 Γενικά

Τα σωφρονιστικά μέτρα έχουν ως στόχο την αποκατάσταση του εγκληματία, μέσω – ασφαλώς – του σωφρονισμού του, της διαπαιδαγώγησής του και της βελτίωσής του. Τα μέτρα αυτά βρίσκονται σε απόλυτη εξάρτηση από το περιεχόμενο και τους σκοπούς που ορίζει η αντεγκληματική πολιτική προς την έκτιση των ποινών. Αυτό είναι εύλογο, αν αναλογιστούμε ότι ποινή με συγκεκριμένο περιεχόμενο και επιδιώξεις στο στάδιο της απειλής και της επιβολής της, δεν είναι ικανή να πετύχει στόχους και επιδιώξεις διαφορετικές κατά την έκτισή της²⁰⁶. Λ.χ. ποινή που επιβάλλεται ως μέσο ανταπόδοσης, δεν είναι δυνατό να λειτουργήσει κατά την έκτισή της ως μέσο επανένταξης.

Είναι γεγονός ότι η ίδια η φυλακή, ως θεσμικό μόρφωμα, επιτείνει και εντείνει την αποκοινωνικοποίηση ή αντικοινωνικοποίηση του καταδίκου²⁰⁷. Μόνο αν η φυλάκιση αξιοποιηθεί ενεργά, για τη δημιουργία καταστάσεων θετικών για τον κρατούμενο η ποινή μπορεί να θεωρηθεί κοινωνικά χρήσιμη, ώστε να επιτύχει τους ειδικοπροληπτικούς της στόχους. Για το λόγο αυτό, στο ίδιο το κείμενο του νόμου υπάρχει πρόβλεψη για την εκπαίδευση, την επαγγελματική κατάρτιση και την ομαλή επάνοδο των κρατουμένων. Τα μέτρα αυτά εφαρμόζονται εντός των καταστημάτων, αλλά και μετά την απόλυση των κρατουμένων.

Η ειδική μέριμνα για τους κρατούμενους είναι απαραίτητη γιατί κάθε κράτος πρέπει να λαμβάνει μέτρα για τα μέλη του που προέρχονται από λιγότερο προνομιούχες ομάδες και είναι κατά τεκμήριο ανίκανα να αποκτήσουν ένα επαρκές επίπεδο γενικής εκπαίδευσης²⁰⁸. Ακόμα, η επανόρθωση των ανισοτήτων λόγω της κοινωνικής θέσης βοηθά στην αποτροπή της «απομόνωσης» ορισμένων ατόμων ή ομάδων. Επομένως, η επαγγελματική κατάρτιση και η ανεύρεση εργασίας στους αποφυλακιζόμενους αφ' ενός τους παρέχει τη δυνατότητα να ασχοληθούν με παραγωγική και

²⁰⁶ Αλεξιάδης Στ., *Εγκληματολογία*, Τρίτη έκδοση, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1989, σελ. 407

²⁰⁷ Συλίκος Γ., ό.π., σελ. 623

²⁰⁸ Πρέπει να αναλογιστούμε ότι ο κύριος πυρήνας των εγκλημάτων – αν εξαιρέσουμε το οργανωμένο έγκλημα και τα λεγόμενα «εγκλήματα του λευκού περιλαιμίου» - διαπράττονται από άτομα με ελλιπή μόρφωση και πρόσβαση σε κοινωνικές παροχές.

κοινωνικά ωφέλιμη δραστηριότητα, ενώ, αφ' ετέρου μειώνει τις πιθανότητες υποτροπής²⁰⁹.

6.4.2 Εκπαίδευση και επαγγελματική κατάρτιση των κρατουμένων

Στο 5^ο κεφάλαιο του Σωφρονιστικού Κώδικα και συγκεκριμένα στο άρ. 34 αυτού, ορίζεται ότι «όλοι οι κρατούμενοι έχουν δικαίωμα στην εντός του καταστήματος εν γένει μόρφωση, άθληση, πολιτιστικές δραστηριότητες και δημιουργική απασχόληση». Για το σχεδιασμό, την οργάνωση και την πραγματοποίηση των παραπάνω δραστηριοτήτων διορίζεται ένας Σύμβουλος Εκπαίδευσης σε κάθε σωφρονιστικό κατάστημα, έργο του οποίου είναι ο σχεδιασμός και ο συντονισμός των παραπάνω προγραμμάτων.

Η εκπαίδευση των κρατουμένων, βάσει των αρχών που θέτει ο Σωφρονιστικός Κώδικας²¹⁰, αποβλέπει στην απόκτηση ή συμπλήρωση της εκπαίδευσης όλων των βαθμίδων, καθώς και στην επαγγελματική κατάρτισή τους. Για το σκοπό αυτό λειτουργεί μέσα στο κατάστημα κράτησης, όπου αυτό είναι δυνατό, μονοθέσιο δημοτικό σχολείο, υπαγόμενο στο Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων. Το Συμβούλιο Φυλακής οργανώνει, με τη συνεργασία αρμόδιων φορέων, προγράμματα επαγγελματικής εκπαίδευσης, μαθητείας ή εξειδίκευσης. Το Συμβούλιο αυτό απαρτίζεται από το διευθυντή της φυλακής ως πρόεδρο, τον αρχαιότερο ψυχολόγο και τον αρχαιότερο ειδικό επιστήμονα (νομικό, κοινωνιολόγο ή εκπαιδευτικό) ως μέλη και αποφασίζει για όλα τα θέματα που αφορούν την αγωγή των κρατουμένων και την επικοινωνία τους με το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον²¹¹.

Οι παρεχόμενοι τίτλοι σπουδών είναι ισότιμοι με τους αντίστοιχους των σχολών της ίδιας βαθμίδας εκπαίδευσης, χωρίς να προκύπτει από το κείμενό τους ότι αποκτήθηκαν εντός του καταστήματος κράτησης. Η πρωτοβάθμια εκπαίδευση είναι υποχρεωτική για τους νεαρούς κρατούμενους. Οι αναλφάβητοι ενήλικες ενθαρρύνονται να παρακολουθούν μαθήματα

²⁰⁹ Πανούσης Γ., *Το ζητούμενο στην Εγκληματολογία*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1988, σελ. 169

²¹⁰ Βλ. άρ. 35 Σωφρονιστικού Κώδικα

²¹¹ Βενέτης Β., *Τομές στα προβλήματα δικαιοσύνης και όχι μόνο...*, εκδ. Δικηγορικού Συλλόγου Πειραιώς, 1997, σελ. 156

πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης ή προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης ή επιμόρφωσης. Όσοι έχουν συμπληρώσει την πρωτοβάθμια εκπαίδευση μπορούν να συνεχίσουν τις σπουδές στη δευτεροβάθμια ή τριτοβάθμια εκπαίδευση, με εκπαιδευτικές άδειες²¹². Ειδικά μέτρα λαμβάνονται για την εκπαίδευση των αλλοδαπών κρατούμενων, εφ' όσον αυτό είναι δυνατό.

Σε περίπτωση επιτυχούς αποπεράτωσης ολοκληρωμένου κύκλου σπουδών τρίμηνης τουλάχιστον διάρκειας, ο κρατούμενος δικαιούται να τύχει ευεργετικού υπολογισμού ημερών ποινής²¹³. Η εκπαίδευση των κρατούμενων δεν αναστέλλεται σε περίπτωση μεταγωγής ή επιβολής πειθαρχικής ποινής.

Η επαγγελματική εκπαίδευση των κρατούμενων αποτελεί τον κατ' εξοχήν στόχο, προκειμένου να επιτευχθεί η ομαλή επανένταξή τους στο κοινωνικό σύνολο. Έτσι, έχουν κατά καιρούς διατυπωθεί πολλές προτάσεις για την όσο το δυνατόν καλύτερη κατάρτιση των κρατούμενων, τόσο εντός του καταστήματος, όσο και μετά την έξοδό τους από αυτό.

Προτείνεται, λοιπόν, η δημιουργία δυνατοτήτων εργασίας εντός του καταστήματος, δεδομένου ότι η πρακτική εργασιακή διαδικασία αποτελεί ταυτόχρονα την καλύτερη και πληρέστερη επαγγελματική κατάρτιση. Λειτουργική στρατηγική για την επαγγελματική εκπαίδευση, κατάρτιση και επιμόρφωση των κρατούμενων μπορεί, επίσης, να αποτελέσει τόσο η εκπαίδευση εξ αποστάσεως, όσο και η «άδεια για ημιελεύθερη διαβίωση» (έξοδος από τη φυλακή για επαγγελματική εκπαίδευση ή / και εργασία και επάνοδος στο κατάστημα)²¹⁴.

6.4.3 Εργασία και απασχόληση των κρατούμενων

Η εργασία των κρατούμενων είναι παραγωγική, Συντελεί στην επαγγελματική εκπαίδευση και δεν έχει καταπιεστικό χαρακτήρα. Η εργασία αυτή οργανώνεται στο πλαίσιο του κατάλληλου επαγγελματικού προσανατολισμού, λαμβανομένων υπόψη των αναγκών και δυνατοτήτων του

²¹² Βλ. άρ. 58 Σωφρονιστικού Κώδικα: Η εκπαιδευτική άδεια χορηγείται για τη φοίτηση κρατούμενων σε σχολές όλων των βαθμίδων της εκπαίδευσης, εφόσον στην περιοχή φοίτησης λειτουργεί αντίστοιχο προς την κατηγορία στην οποία ανήκουν οι ενδιαφερόμενοι κατάστημα κράτησης. Κατά το χρόνο της εκπαιδευτικής άδειας ο κρατούμενος διαμένει στο ίδιο το κατάστημα, ή σε κατάστημα ή τμήμα ημιελεύθερης διαβίωσης.

²¹³ Βλ. άρ. 46 Σωφρονιστικού Κώδικα

²¹⁴ Σουλίκος Γ., ό.π., σελ. 625

καταστήματος, καθώς και των κανόνων πειθαρχίας. Οι όροι εργασίας (αμοιβές, ευθύνη κρατουμένων που εργάζονται, ασφάλιση κ.ά.) ρυθμίζονται εκτενώς στα άρ. 41 – 50 του Σωφρονιστικού Κώδικα.

Ωστόσο, η εργασία εντός του σωφρονιστικού καταστήματος δεν στοιχειοθετεί, βάσει της νομολογίας του Αρείου Πάγου, ελαφρυντικό της «καλής διαγωγής μετά την πράξη», καθόσον η καλή διαγωγή «επιδεικνύεται στο εξαναγκαστικό περιβάλλον της φυλακής»²¹⁵. Όμως, μια τέτοια αντιμετώπιση δεν αποτελεί κίνητρο ώστε οι κρατούμενοι να εργασθούν εντός του καταστήματος και να ασχοληθούν με την επαγγελματική κατάρτιση και επιμόρφωσή τους.

6.4.4 Ομαλή επάνοδος των κρατουμένων

Μεγάλη έμφαση δίνεται στη μετασωφρονιστική μέριμνα. Κύριος στόχος του σωφρονιστικού συστήματος είναι η ομαλή επαναφορά του κρατουμένου στον ελεύθερο κοινωνικό βίο, εξουδετερώνοντας τις δυσμενείς επιπτώσεις από τον εγκλεισμό του ατόμου αυτού στη φυλακή, η οποία φυλακή πέραν από τα στέρξη του πολύτιμου για τον άνθρωπο αγαθού της ελευθερίας και το κοινωνικό στίγμα που συνοδεύει τον εγκλεισμό του, αναπόφευκτα επιφέρει τη σωματική και ηθική πτώση και φθορά εκείνου που, παρά το στίγμα του εγκληματία, μετά την αποφυλάκισή του θελήσει πλέον να λησμονήσει το άσχημο παρελθόν και επιζητήσει να επανενταχθεί στην κοινωνία από την οποία προήλθε²¹⁶.

Σήμερα, στο πλαίσιο κατάστροφησης μιας σύγχρονης σωφρονιστικής πολιτικής, βασικός και θεμελιώδης στόχος αποτελεί η κοινωνική επανένταξη του καταδικασθέντος εγκληματία. Μάλιστα, σε πολλές χώρες ο σκοπός αυτός έχει κατοχυρωθεί και συνταγματικά. Χαρακτηριστικά αναφέρεται το άρ. 27 του Ιταλικού Συντάγματος, το οποίο καταργεί τη θανατική ποινή και ορίζει ότι «οι ποινές δεν πρέπει να εκτελούνται παρά μέσα σε πνεύμα ανθρωπιάς και οφείλουν να έχουν ως σκοπό τη διαπαιδαγώγηση του καταδίκου»²¹⁷.

²¹⁵ Συλίκος Γ., ό.π.

²¹⁶ Φραντζεσκάκης Ι., *Από τη φυλακή στον ελεύθερο βίο*, Ποινικά Χρονικά ΜΑ/1991, σελ. 116

²¹⁷ Φραντζεσκάκης Ι., ό.π.

Στο κείμενο του Σωφρονιστικού Κώδικα αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι «η Πολιτεία οφείλει να μεριμνά έγκαιρα για την ομαλή επάνοδο και προσαρμογή του κρατουμένου, που πρόκειται να απολυθεί οριστικά, στο κοινωνικό, επαγγελματικό και οικογενειακό περιβάλλον»²¹⁸. Μάλιστα, με το Π.Δ. 300/2003 (ΦΕΚ Α 256/5.11.2003) έχει συσταθεί το νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου «ΕΠΑΝΟΔΟΣ», με έδρα την Αθήνα, το οποίο εποπτεύεται από το Υπουργείο Δικαιοσύνης. Σκοπός του είναι η επαγγελματική κατάρτιση των φυλακισμένων και αποφυλακιζόμενων, η αποκατάσταση, η οικονομική συμπαράσταση και η προετοιμασία και προώθηση της εν γένει κοινωνικής επανένταξής τους. Επίσης, σε κάθε νομό έχει συσταθεί «Επιτροπή Κοινωνικής Υποστήριξης», η οποία έχει σαν αποστολή την ενημέρωση του κρατουμένου ή απολυθέντος σχετικά με θέματα που αφορούν τη νομική και κοινωνική του κατάσταση, καθώς και την υποβοήθησή του για προσαρμογή στην κοινωνική ζωή.

Αναφορικά με την επαγγελματική αποκατάσταση των απολυθέντων, πρέπει να σημειωθεί ότι με τη συνδρομή του Ο.Α.Ε.Δ. και των Ο.Τ.Α., καθίσταται δυνατή τόσο η ενημέρωση πάνω σε θέματα εξεύρεσης εργασίας και προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης και προσανατολισμού, όσο και η επιδότηση θέσεων εργασίας για την πρόσληψη αποφυλακισμένων. Ωστόσο, σημαντική προϋπόθεση της κοινωνικής επανένταξης και απασχόλησης των αποφυλακισμένων αποτελεί η αυστηρότατη τήρηση του απορρήτου του Ποινικού Μητρώου, ώστε να μη στιγματίζεται νομικά και κοινωνικά ο αποφυλακισμένος²¹⁹.

6.5 Το ψυχολογικό μοντέλο

Σύμφωνα με τις κρατούσες στην ψυχολογία απόψεις, η ποινή αποτελεί αναγκαίο μέσο αναμορφώσεως και βελτιώσεως του δράστη. Ωστόσο, μόνη της δεν επαρκεί· αποτελεί μεν ηθική αποδοκιμασία του δράστη, όμως, κατευθύνει μόνο «αρνητικά» τις αντικοινωνικές τάσεις της συμπεριφοράς του,

²¹⁸ Άρ. 81 Σωφρονιστικού Κώδικα (Κεφάλαιο Δωδέκατο – Μετασωφρονιστική μέριμνα), όπως αυτό έχει αντικατασταθεί με το άρ. 12 του Ν. 2943/2001 (ΦΕΚ Α 203/12.9.2001)

²¹⁹ Συλίκος Γ., ό.π., σελ. 625 - 626

χωρίς να προσφέρει θετική ώθηση για την αναδιαμόρφωση της ψυχικής στάσης και συμπεριφοράς του.

Βάσει, λοιπόν, της δικαστικής ψυχολογίας, πέραν της ποινής πρέπει να τροποποιηθεί η συμπεριφορά του δράστη και ταυτόχρονα να αλλάξει η ψυχική στάση του μέσω της *κοινωνιοθεραπείας*²²⁰. Η κοινωνιοθεραπεία, δηλαδή, αποτελεί απαραίτητο συμπλήρωμα της ποινής για την ολοκλήρωση του παιδευτικού και βελτιωτικού σκοπού της τελευταίας.

Τα κοινωνιοθεραπευτικά καταστήματα είναι ιδρύματα στα οποία εφαρμόζονται μέτρα και μέθοδοι τροποποιήσεως της συμπεριφοράς και κοινωνικής αναπροσαρμογής εγκληματισάντων ατόμων, είτε αποκλειστικά είτε σε συνδυασμό με άλλα ιδρύματα και υπηρεσίες (κέντρα παρατηρήσεως, επιλογής, παρακολουθήσεως από το κοινωνιοθεραπευτικό κατάστημα), που συμπληρώνουν το έργο τους. Η κοινωνιοθεραπεία περιλαμβάνει το σύνολο των μέτρων και μεθόδων που εφαρμόζονται στα κοινωνιοθεραπευτικά καταστήματα για την επίτευξη του παραπάνω σκοπού, όπως επίσης όλα τα χρησιμοποιούμενα μέσα για τη συμπλήρωση του ανωτέρω έργου μετά το πέρας της αγωγής μέσα στο ίδρυμα²²¹.

Η κοινωνιοθεραπεία διακρίνεται σε τρία στάδια. Το πρώτο στάδιο αρχίζει με την ποινική διαδικασία. Στο στάδιο αυτό θα πρέπει να κερδηθεί η συνεργασία του δράστη. Το δεύτερο στάδιο αποτελεί το κύριο στάδιο της κοινωνιοθεραπείας. Στο στάδιο αυτό πραγματοποιούνται η αναδόμηση της προσωπικότητας του κρατουμένου και η ισχυροποίηση του Εγώ του²²², μέσω της εργασιοθεραπείας, της επαγγελματικής εκπαίδευσης, της εκμάθησης κοινωνικά προσαρμοσμένων τάσεων και τρόπων συμπεριφοράς. Το τρίτο και τελικό στάδιο περιλαμβάνει την προετοιμασία της εξόδου του τροφίμου από το κατάστημα και την κοινωνικοποίησή του. Επιδιώκεται, δηλαδή, μέσω των υπηρεσιών του ιδρύματος η εύρεση εργασίας και η επιδίωξη κοινωνικών επαφών έξω από το κατάστημα.

Η κοινωνιοθεραπεία, αν και έχει προταθεί από τους ψυχολόγους εδώ και τριάντα και πλέον χρόνια, βρίσκεται ακόμα σε στάδιο εξέλιξης και

²²⁰ Φωτάκης Ν., *Ποινή, τροποποίηση της συμπεριφοράς και κοινωνική αναπροσαρμογή*, Ποινικά, Νο 5, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1980, σελ. 177

²²¹ Φωτάκης Ν., *ό.π.*, σελ. 137 - 139

²²² Αναλυτικά βλ. Freud S., *Το εγώ και το εκείνο*, μετάφραση Κ. Μεραναίου, εκδ. Γκοβόστη, Αθήνα, 1979

πειραματισμών. Φυσικό είναι στο στάδιο αυτό να υπάρχουν επιφυλάξεις ή ακόμα και αντίθετες γνώμες ως προς την αποτελεσματικότητά της. Ωστόσο, στη χώρα μας το πρόβλημα είναι εντονότερο, εξαιτίας της έλλειψης οικονομικών πόρων, αλλά και ατόμων με ειδικές γνώσεις πάνω στο θέμα, ώστε να μπορέσει να σταθεροποιηθεί και να λειτουργήσει αποτελεσματικά το σύστημα αυτό.

Με βάση τα παραπάνω, συμπεραίνουμε ότι η σύγχρονη ψυχολογία προτείνει την τροποποίηση της στάσης του δράστη μέσω ειδικής αγωγής, η οποία θα του παρασχεθεί είτε σε ειδικά καταστήματα, είτε και μέσα στα σωφρονιστικά καταστήματα, όπου εκτίει την ποινή του.

Ωστόσο, το πρόβλημα της θεραπευτικής – παιδαγωγικής αγωγής (η λεγόμενη «μεταχείριση» του εγκληματία) παραμένει αμφιλεγόμενο. Πολλά σύγχρονα σωφρονιστικά συστήματα αναζητούν και δοκιμάζουν διάφορες λύσεις. Ορισμένα από αυτά τα συστήματα (π.χ. το γαλλικό) δίνουν βάρος στον παιδαγωγικό – θεραπευτικό χαρακτήρα, ενώ άλλα (π.χ. το ολλανδικό, το δανικό) στον προνοιακό χαρακτήρα των εφαρμοζόμενων προγραμμάτων. Ιδιαίτερα, πρέπει να αναφερθεί το παράδειγμα των Σκανδιναβικών χωρών, στις οποίες καταργήθηκαν τα ειδικά για τους νέους καταστήματα κράτησης και αναπτύχθηκε μια νέα αντιμετώπισή τους με παραπέρα ενίσχυση του παιδαγωγικού χαρακτήρα τους²²³. Η προοπτική της κοινωνικής επανένταξης του εγκληματία επιβάλλει τη διεξοδική από ειδικούς επιστήμονες και σε κατάλληλα κέντρα έρευνα της προσωπικότητάς τους, για να επιτευχθεί η εξατομίκευση της μεταχείρισής τους, πράγμα που θα έχει ευνοϊκά αποτελέσματα στην αποκατάσταση, επανόρθωση και επανακοινωνικοποίησή τους²²⁴.

6.6 Απεγκληματοποίηση και αποποινικοποίηση

²²³ Φραντζεσκάκης Ι., *Από τη φυλακή στον ελεύθερο βίο*, Ποινικά Χρονικά ΜΑ/1991, σελ. 117

²²⁴ Φραντζεσκάκης Ι., ό.π.

Τόσο η απεγκληματοποίηση²²⁵, όσο και η αποποινικοποίηση²²⁶ αποτελούν λειτουργίες προληπτικές του εγκλήματος. Πράγματι, σε πολλές χώρες όπου έχουν απεγκληματοποιηθεί / αποποινικοποιηθεί αρκετές πράξεις, κάθε άλλο παρά αύξηση της εγκληματικότητας παρουσιάστηκε. Αντίθετα, υποστηρίζεται ότι σηματοδοτούν την πλήρη ή περιορισμένη αναδίπλωση της ποινικής εξουσίας από τη διαχείριση ορισμένων κοινωνικών καταστάσεων, οι οποίες αφορούν κυρίως ζητήματα προσωπικής ηθικής ή τρόπου ζωής (π.χ. απεγκληματοποίηση της μοιχείας, περιορισμένη απελευθέρωση των αμβλώσεων, μερική αποποινικοποίηση της χρήσης ορισμένων ουσιών κ.ά.)²²⁷.

Η απεγκληματοποίηση οδηγεί μια κοινωνική κατάσταση εκτός της δικαιοδοσίας του ποινικού συστήματος και η αντιμετώπισή της παραπέμπεται σε εξωποινικά πεδία, που μπορεί να βρίσκονται είτε μέσα στο δικαιοσύνη (π.χ. αστική ή διοικητική δικαιοσύνη), είτε έξω από αυτό, στο πεδίο του άτυπου κοινωνικού ελέγχου^{228/229}. Η αποποινικοποίηση δεν αποκόπτει τη δικαιοδοσία του ποινικού συστήματος. Η πράξη συνεχίζει να χαρακτηρίζεται ως έγκλημα, ωστόσο, για την αντιμετώπισή της δεν επιβάλλονται ποινές, αλλά τα ίδια τα όργανα του συστήματος απονομής ποινικής δικαιοσύνης²³⁰ την παραπέμπουν σε εξωποινικούς φορείς διευθέτησης – θεραπευτικού τύπου μεταχείριση, όπως είναι η εξωιδρυματική συμμετοχή του δράστη σε κάποιο πρόγραμμα παροχής υπηρεσιών στην κοινότητα²³¹.

Ωστόσο, η απεγκληματοποίηση και η αποποινικοποίηση θα πρέπει να διακρίνονται σαφώς από την καταργητική τάση (abolitionismus) την οποία προτείνει η σχολή της κοινωνικής άμυνας²³². Τα μέτρα αυτά λαμβάνονται στο

²²⁵ Νοούμενη ως κατάργηση συγκεκριμένης ποινικής πρόβλεψης, ώστε συμπεριφορά η οποία χαρακτηριζόταν ως τώρα ως έγκλημα και τιμωρούνταν με ποινή, στο εξής είναι αδιάφορη για το ποινικό δίκαιο. Βλ. Αλεξιάδη Στ., *Εγκληματολογία*, Τρίτη έκδοση, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1989, σελ. 455

²²⁶ Νοούμενη ως διατήρηση του εγκληματικού χαρακτήρα της πράξης, χωρίς, ωστόσο, να επιβάλλεται ποινή. Βλ. Αλεξιάδη Στ., ό.π.

²²⁷ Νικολόπουλος Γ., *Κράτος, ποινική εξουσίας και ευρωπαϊκή ολοκλήρωση – μια εγκληματολογική προσέγγιση*, εκδ. Κριτική, 2002, σελ. 66

²²⁸ Νικολόπουλος Γ., ό.π., σελ. 66 - 67

²²⁹ Βλ. και Λαμπροπούλου Ε., *Κοινωνιολογία του ποινικού δικαίου και των θεσμών της ποινικής δικαιοσύνης*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, 1999, σελ. 308 - 309

²³⁰ Εισαγγελία και δικαστήρια

²³¹ Νικολόπουλος Γ., ό.π., σελ. 67

²³² Κατά την τάση που υποστηρίζει την κατάργηση του ποινικού συστήματος στο σύνολό του, το βασικό κοινωνικό πρόβλημα δεν είναι το έγκλημα, αλλά το σύστημα της ποινικής καταστολής καθαυτό. Αλεξιάδης Στ., *Εγκληματολογία*, ό.π., σελ. 469

πλαίσιο μιας δικαιοκρατούμενης κοινωνίας, πρωτίστως για την πρόληψη του εγκλήματος, ενώ δευτερευόντως έρχονται να ρυθμίσουν επιμέρους θέματα, όπως είναι η συμφόρηση των δικαστηρίων με σωρεία υποθέσεων και των σωφρονιστικών καταστημάτων με υπεράριθμους τροφίμους.

6.7 Μετατροπή της ποινής και εναλλακτικές μορφές έκτισης της

Ο σκοπός της «αναμόρφωσης» και της «κοινωνικής αποκατάστασης» που επιδιώκει το σωφρονιστικό σύστημα εκφράζει τη θεωρητική θέση ότι ο άνθρωπος έχει από τη φύση του τη «διαμόρφωση» ενός αγαθού, κοινωνικά προσαρμοσμένου, νομοταγούς ατόμου και ότι ορισμένοι παράγοντες είναι αυτοί που προκαλούν την «παραμόρφωση» σε εγκληματία – άνθρωπο. Το κράτος, επομένως, επεμβαίνει μέσω του σωφρονιστικού συστήματος που διαθέτει, απομακρύνοντας τους παράγοντες που «παραμόρφωσαν» τον άνθρωπο σε εγκληματία, επιτυγχάνοντας, έτσι, την «κοινωνική αποκατάστασή» του^{233/234}.

Στο οπλοστάσιο, λοιπόν, που έχει στη διάθεσή του τόσο ο νομοθέτης, όσο και ο δικαστής, δεν περιλαμβάνονται μόνο ποινές στερητικές της ελευθερίας. Εφ' όσον ο σκοπός είναι η κοινωνική αναπροσαρμογή και επανένταξη του εγκληματία, κρίνεται αναγκαίο η ποινή που θα του επιβληθεί να είναι προσανατολισμένη στο σκοπό αυτό.

Έτσι, υπό την επίδραση των ανθρωπιστικών αντιλήψεων που επικράτησαν μετά την εποχή του μεσοπολέμου και μετά από πολλές τροποποιήσεις, πολλές έννομες τάξεις οδηγήθηκαν στην επέκταση και στη χρηματική ποινή, πέραν της καθιερωμένης στερητικής της ελευθερίας ποινής, αλλά και στην πρόβλεψη ποικίλων μορφών εναλλακτικής έκτισης της στερητικής της ελευθερίας ποινής που δεν ξεπερνά κάποιο όριο²³⁵. Ο ελληνικός Π.Κ. με το άρ. 82 ρυθμίζει τόσο τη μετατροπή, όσο και την εναλλακτική έκτιση της ποινής, τηρουμένων, βεβαίως, κάποιων προϋποθέσεων.

²³³ Επανάταξη, αναπροσαρμογή, επαναφορά κ.ά. – rehabilitation, resocialization, reintegration, readaptation, resettlement κ.ά.

²³⁴ Αλεξιάδης Στ., *Ανθρώπινα δικαιώματα – ποινική καταστολή*, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1990, σελ. 177

²³⁵ Δομάζος Ι., *Η μετατροπή της ποινής: ιστορική εξέλιξη και νομοθετική ρύθμιση*, από το δικτυακό τόπο: www.lawnet.gr/pages/eofn/2/metatroph_poinhs.asp

Η μετατροπή της ποινής σε χρηματική γίνεται υποχρεωτικά για ποινές που δεν υπερβαίνουν το ένα έτος. Για τις ποινές που υπερβαίνουν το ένα έτος, όχι όμως τα δύο έτη, η μετατροπή είναι δυνητική. Έτσι, επαφίεται στο δικαστήριο τόσο το ενδεχόμενο της μετατροπής, όσο και το ποσό. Ειδικά για το τελευταίο, απαιτείται ειδικά αιτιολογημένη απόφαση, αφού προηγουμένως ληφθεί υπόψη η οικονομική κατάσταση του κατηγορουμένου²³⁶. Πρόκειται για ρύθμιση ακανθώδη, εφ' όσον οι οικονομικά εύρωστοι καθίστανται προνομιούχοι έναντι των οικονομικά ασθενέστερων· εγκληματούν «νομίμως», αρκεί να μπορεί το βάρος της πράξης τους να αποτιμηθεί σε χρήμα²³⁷.

Η εναλλακτική έκτιση της ποινής αναφέρεται στην παροχή κοινωφελούς εργασίας. Ο θεσμός αυτός αποτελεί γέννημα του αγγλοσαξονικού δικαίου. Ωστόσο, δε μπορεί να επιβληθεί υποχρεωτικά, λόγω της Συνταγματικής απαγόρευσης της αναγκαστικής εργασίας²³⁸. Η κοινωφελής εργασία παρέχεται χωρίς αμοιβή σε υπηρεσίες του κράτους, των Ο.Τ.Α., των Ν.Π.Δ.Δ., ή σε μη κερδοσκοπικά κοινωφελή Ν.Π.Ι.Δ. κ.ά.²³⁹

Η μετατροπή της ποινής και η παροχή κοινωφελούς εργασίας αποτελούν τάσεις των σύγχρονων έννομων τάξεων, οι οποίες έχουν κατανοήσει πλήρως τις επιβλαβείς συνέπειες της φυλάκισης και της αποτυχίας της φυλακής ως προς τους ειδικοπροληπτικούς στόχους της. Ωστόσο, πέραν της κοινωνικής αναμόρφωσης, που είναι ο κατ' εξοχήν στόχος της εισαγωγής των θεσμών αυτών στο ποινικό δίκαιο, εξυπηρετούνται ταυτόχρονα και άλλα συμφέροντα. Χαρακτηριστικά, αναφέρονται τα έσοδα του δημοσίου από τη μετατροπή των ποινών σε χρήμα και η αποσυμφόρηση των σωφρονιστικών καταστημάτων από εγκληματίες που τους έχει επιβληθεί μια σχετικά βραχύχρονη ποινή.

²³⁶ Άρ. 82 § 3 Π.Κ.

²³⁷ Βλ. Δομάζο Ι., ό.π.

²³⁸ Άρ. 22 § 4 Σ.: Οποιαδήποτε μορφή αναγκαστικής εργασίας απαγορεύεται

²³⁹ Άρ. 82 § 8 Π.Κ.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Εκκινώντας από την παραδοχή του Durkheim ότι «το έγκλημα εν πάσει περιπτώσει είναι κάτι φυσιολογικό γιατί είναι συνδεδεμένο με τις θεμελιώδεις προϋποθέσεις κάθε κοινωνικής διαβίωσης»²⁴⁰, γίνεται πλήρως κατανοητό ότι το έγκλημα δεν πρέπει να καταπολεμάται, αλλά να αντιμετωπίζεται. Δε θεωρείται, επομένως, «κοινωνική παθολογία», αλλά κοινωνικώς αναμενόμενο φαινόμενο, που αποτελεί σταθερά σε όλους τους χρόνους, σε όλες τις εποχές.

Από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας, το εγκληματικό φαινόμενο έχει αντιμετωπισθεί με διάφορους τρόπους· βαρύτατες κυρώσεις, βασανισμοί και εξορία αποτελούν τους βασικότερους. Με την επίδραση του ουμανισμού κατά την περίοδο του Διαφωτισμού, άλλαξε η εικόνα για τον άνθρωπο ως μέλους του κοινωνικού συστήματος και εξανθρωπίστηκε η ποινική μεταχείρισή του. Το αξίωμα ηρσι αρχίζει να πραγματώνεται, διαγράφοντας τις βασικές αρχές στις οποίες στηρίζεται το σημερινό Ποινικό Δίκαιο.

Υπό την επίδραση των αρχών του Ποινικού Δικαίου, όπως αυτό ισχύει σήμερα, έγινε κατανοητό ότι η παρεκκλίνουσα από τον κανόνα συμπεριφορά, δηλαδή το έγκλημα, οφείλει να αντιμετωπίζεται από την Πολιτεία όχι με κοινωνικό αποκλεισμό και εξόντωση των εγκληματιών, αλλά με κυρώσεις, οι οποίες θα αναπτύσσουν μια λειτουργία παιδαγωγική, σωφρονίζοντας και οδηγώντας στην κοινωνική επανένταξη των παρεκκλινόντων.

Η πρόληψη του εγκλήματος οφείλει να αποτελεί κύριο μέλημα της Πολιτείας. Θεσμοί όπως η Αστυνομία, αλλά και δευτερεύοντες, όπως το σχολείο, η οικογένεια κ.ά. πραγματώνουν αυτό που αποκαλείται «κοινωνικός έλεγχος» του εγκλήματος, συγκρατώντας τα άτομα από την τέλεση αδικημάτων και διαπαιδαγωγώντας τα ως προς την τήρηση των κανόνων του δικαίου. Οι κυρώσεις, συνεπώς, τυγχάνουν εφαρμογής *ex ante*, δηλαδή αφού όλοι οι ανασταλτικοί του εγκλήματος παράγοντες έχουν αποτύχει στο έργο τους.

Υπό αυτά τα δεδομένα, οι ποινικές κυρώσεις σήμερα διέρχονται τρεις φάσεις: αυτήν της απειλής, αυτήν της επιμέτρησης και αυτήν της επιβολής τους. τόσο ο σωφρονισμός, όσο και η διαπαιδαγώγηση των εγκληματιών

²⁴⁰ Durkheim E., «Έγκλημα και κοινωνική υγεία», σε: *Δύο Νόμοι για την Ποινική Εξέλιξη*, μεταφρ. Η. Σαγκουνίδου – Δασκαλάκη, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2005, σελ. 71

πραγματώνονται όταν μεταξύ τελικά επιβαλλόμενης ποινής και τελεσθέντος εγκλήματος υφίσταται μια σχέση αναλογίας. Με άλλα λόγια, η Πολιτεία καλείται να αντιμετωπίζει τους εγκληματίες με ορθολογικότητα ως προς τον επιδιωκόμενο σκοπό της²⁴¹. Για το λόγο αυτό έχει γίνει αντιληπτό ότι η ποινή του θανάτου δε μπορεί να έχει θέση στο ποινικό σύστημα μιας δημοκρατικής Πολιτείας.

Τέλος, μεγάλη σημασία έχει και η αντιμετώπιση των εγκληματιών εντός του σωφρονιστικού καταστήματος, ώστε να πραγματωθούν οι στόχοι της ίδιας της κράτησης, αφ' ενός η βελτίωση και αφ' ετέρου η κοινωνική επανένταξη των κρατουμένων. Οι στόχοι αυτοί, ωστόσο, μπορούν να υλοποιηθούν και μέσω άλλων λειτουργιών του ποινικού συστήματος, όπως η απεγκληματοποίηση και η αποποινικοποίηση πολλών ελαφρών εγκλημάτων, αλλά και μέσω της μετατροπής των ποινών ή της εναλλακτικής έκτισής τους.

Συνοψίζοντας τα παραπάνω, παρατηρούμε ότι όλοι οι μηχανισμοί που έχει στήσει ο σύγχρονος νομοθέτης συντείνουν στη διαπαιδαγώγηση του ατόμου. Η (ειδική) πρόληψη, η ποινή και ο σωφρονισμός είναι οι χαρακτηριστικότεροι. Είναι γνωστό ότι τα μέτρα αυτά στοχεύουν στον παραδειγματισμό. Όλα αυτά τα μέτρα, όμως, έρχονται να τεθούν σε εφαρμογή μετά την τέλεση του εγκλήματος, δηλαδή *ex post*. Ωστόσο, έχουν εφαρμογή στους υπόλοιπους κοινωνούς *ex post*, δηλαδή προ της εμφάνισης της εγκληματικής συμπεριφοράς, πραγματοποιώντας, επομένως, τον παιδαγωγικό ρόλο τους και συντελώντας σε μεγάλο βαθμό στην πρόληψη μελλοντικών παραβάσεων του νόμου (γενική πρόληψη του εγκλήματος).

²⁴¹ Βλ. θεωρία του Max Weber

SUMMARY

Setting out with the avowal of Durkheim that “crime at all events is something normal, because it is associated with the fundamental presuppositions of social living”, it is totally understood that crime should not be combated but confronted. It is not considered to be a form of “social pathology”, but a socially expected phenomenon, that is a constant through all the times, through all the ages.

From the ancient times up to this day, the criminal phenomenon has been confronted with various ways; heavy penalties, tortures and exile are the most characteristic ones. With the influence of humanism, through the Enlightenment period, the conception of man’s position in the social system has reformed and his penal treatment has changed. The tenet *npsl* is attained, giving off the basic principles of the modern Criminal Justice.

With the influence of the principles of Criminal Justice, as it is in force nowadays, it has been totally understood that deviance, and therefore crime, should not be confronted by the State with the criminal’s social exclusion and annihilation, but with correction and social return.

Crime prevention should be the State’s dominant concern. Primal statutes, as is the Police, and second rated ones, as are the school, the family etc, accomplice the so-called “social control” of crime, by preventing people from committing crime and by educating them towards complying with the laws. As a consequence, penalties are implemented *ex post*, that is after all the crime suspending factors have failed to fulfill their act.

Under these facts, nowadays penalties pass through three stages: the threat, the measurement and the imposition. Rehabilitation, as well as criminals’ education, is achieved when between the finally imposed penalty and the crime committed exists an analogical link. In other words, the State should confront the criminals with rationalism as far as its intended aims are concerned. Therefore, the death penalty can not claim a position throughout the penal system of a democratic state.

Finally, a factor of great significance that should be taken into consideration by the State, is the criminal’s treatment inside the prison, in

order to fulfill the imprisonment's goals: the criminal's improvement and his social return. However, these goals can be materialized through other functions that the penal system develops, such as de-crimination and de-penalization and also punishment commutation and alternative forms of serving punishments.

Summarizing all the above, it is remarkable that all the mechanics that the contemporary legislator has set up, contribute to the education of the individual. Crime prevention (specific), penalties and correction are the most characteristic ones. It is widely known that all these intend to be an example. Though, these measures are applied after the crime is committed, that is *ex post*. However, they are still an example to the people *ex ante*, that is before other criminal propensity has appeared, achieving thus their educating goal and contributing to a large extent to crime prevention (general crime prevention).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

- Αλεξιάδης Στ., *Εγκληματολογία*, Τρίτη έκδοση, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1989
- Αλεξιάδης Στ., *Ανθρώπινα δικαιώματα – ποινική καταστολή*, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1990
- Αλεξιάδης Στ. – Πανούσης Γ., *Σωφρονιστικοί κανόνες*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 2002
- Ανδρέου Φ., *Ποινικός Κώδικας: κατ' άρθρο ερμηνεία – νομολογία – βιβλιογραφία*, Τέταρτη έκδοση, 2005
- Ανδρουλάκης Ν., *Ποινικό δίκαιο, γενικό μέρος, θεωρία για το έγκλημα*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα, 2000
- Αποστολόπουλος Ε., *Το πρόβλημα της θανατικής ποινής*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1979
- Βενέτης Β., *Τομές στα προβλήματα δικαιοσύνης και όχι μόνο...*, εκδ. Δικηγορικού Συλλόγου Πειραιώς, 1997
- Βενιζέλος Ελ., *μεταφρ., Θουκυδίδη Ιστορίες*, Ελληνικός Εκδοτικός Οργανισμός, Αθήνα, 1962
- Γαρδίκας Κ., *Εγκληματολογία, Τόμος Γ' - Σωφρονιστική*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 2001 (επανέκδοση της τρίτης έκδοσης του 1965 εκδ. οίκου Αδελφών Τζακά)
- Δαλακούρας Θ., *Αρχή της αναλογικότητας και μέτρα δικονομικού καταναγκασμού*, Ποινικά Χρονικά ΝΕ/2005
- Δημόπουλος Χ., *Η Αστυνομία και ο Αστυνομικός*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 2000
- Ευαγγέλου Ι., *Το πρόβλημα της θανατικής ποινής*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1999
- Κιούπης Δ., *Η επίδραση του Διαφωτισμού στο Ποινικό Δίκαιο*, Ποινικά Χρονικά ΝΑ/2001
- Κονταξής Αθ., *Κώδικας Ποινικής Δικονομίας, συνδυασμός θεωρίας και πράξης*, Τόμος Α', Τέταρτη έκδοση, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 2006

- Καρράς Α., *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, Δεύτερη έκδοση, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1998
- Κοτσαλής Λ., *Εισαγωγή στη δικαστική ψυχιατρική: βασικά στοιχεία*, Δεύτερη έκδοση, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1996
- Κοτσαλής Λ., *Κλασική και νεοκλασική δόμηση του εγκλήματος*, Ποινικά Χρονικά ΝΑ/2001
- Κουράκης Ν., *Φυλακή και βία: βίοι παράλληλοι*, Ποινικά Χρονικά ΜΑ/1991
- Κουράκης Ν., *Επιμέτρηση της ποινής και αντεγκληματική πολιτική*, Ποινικά Χρονικά ΝΖ/2007
- Κριαράς Εμ., *Νέο Ελληνικό Λεξικό, Λεξικό της νέας Ελληνικής δημοτικής γλώσσας*, εκδ. Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1995
- Κωστάρας Αλ., *Έννοιες και θεσμοί του ποινικού δικαίου*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 2001
- Λαμπροπούλου Έ., *Κοινωνικός έλεγχος του εγκλήματος*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1994
- Λαμπροπούλου Ε., *Κοινωνιολογία του ποινικού δικαίου και των θεσμών της ποινικής δικαιοσύνης*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, 1999
- Λαμπροπούλου Ε., *Εσωτερική ασφάλεια και κοινωνία του ελέγχου*, εκδ. Κριτική, Αθήνα, 2001
- Λύτρας Σ., *Έννοια και βασική διάκριση των κυρώσεων στο ελληνικό θετικό δίκαιο*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα, 1984
- Μαλακάσης Δ., *Από τον ελεύθερο βίο στη φυλακή*, Αλληλογραφία, Ποινικά Χρονικά ΜΑ/1991
- Μαραβέλιας Χ., *Περί ποινής γλωσσολογικά*, Ποινικά Χρονικά Ν/2000
- Μαργαρίτης Λ., *Θεωρία της ποινής*, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1984
- Μαργαρίτης Λ. – Παρασκευόπουλος Ν., *Ποινολογία*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 1999
- Μπαμπινιώτης Γ., *Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας, Β΄ έκδοση*, Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα, 2002
- Μπρακουμάτσος Π., *Περιπτώσεις επιτρεπτής άσκησης βίας από σωφρονιστικούς υπαλλήλους σε κρατούμενους*, Ποινικά Χρονικά Ν/2000
- Νικολόπουλος Γ., *Κράτος, ποινική εξουσία και ευρωπαϊκή ολοκλήρωση – μια εγκληματολογική προσέγγιση*, εκδ. Κριτική, 2002

- Παπαδαμάκης Α., *Ποινικό Δίκαιο και κράτος δικαίου – επίκαιροι προβληματισμοί*, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1998
- Παπαχαραλάμπους Χ., *Φυσιοκρατία και κανονιστικό πρόταγμα: αιτιότητα και αντικειμενικός καταλογισμός ως θεμέλια της γενικής θεωρίας του αδικήματος*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα, 2003
- Παραράς Π., *Σύνταγμα και Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, Δεύτερη έκδοση, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 2001
- Πανούσης Γ., *Το Ζητούμενο στην εγκληματολογία*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1988
- Σπινέλλη Κ., *Η γενική πρόληψη των εγκλημάτων*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1982
- Σταθείας Γ., *Ψυχολογικές αντιδράσεις του θύματος*, Ποινικά Χρονικά ΜΔ/1994
- Στράγγας Ι. επιμ., *Είδη κυρώσεων και δικαιοί κλάδοι*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1991
- Στράγγας Ι., *Φιλοσοφία του δικαίου*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1999
- Συλίκος Γ., *Κύριοι και καίριοι άξονες μιας ορθής και πρακτικά λειτουργικής στρατηγικής για την επαγγελματική κατάρτιση των κρατουμένων και την κοινωνική επανένταξη και απασχόληση των αποφυλακισμένων*, Πράξη και Λόγος του Ποινικού Δικαίου, 2004
- Τρωιανός Σπ., *Κεφάλαια Βυζαντινού Ποινικού Δικαίου*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1996
- Τσαούσης Δ., *Η κοινωνία μας*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 2000
- Τσήτσουρα Α., *Αντεγκληματική πολιτική και δικαιώματα του ανθρώπου*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1997
- Τσίρος Ν., *Η ανάδυση του πολιτικού στο έργο του Max Weber*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 2001
- Φαρσεδάκης Ι., *Η εγκληματολογική σκέψη από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας*, Τεύχος Α΄, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1990
- Φαρσεδάκης Ι., *Εγκληματολογία*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2005
- Φραντζεσκάκης Ι., *Από τη φυλακή στον ελεύθερο βίο*, Ποινικά Χρονικά ΜΑ/1991

- Φωτάκης Ν., *Ποινή, τροποποίηση της συμπεριφοράς και κοινωνική αναπροσαρμογή*, σειρά Ποινικά Νο 5, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1980
- Χαραλαμπάκης Α., *Διάγραμμα Ποινικού Δικαίου*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1999
- Χωραφάς Ν., *Ποινικόν Δίκαιον*, Α΄ τομ., εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα, 1978
- Liddell H. – Scott R. – Κωνσταντινίδης Α., *Μέγα Λεξικό της Ελληνικής Γλώσσης*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1940

ΜΕΤΑΦΡΑΣΜΕΝΗ

- Beccaria C., *Περί αδικημάτων και ποινών*, μετάφραση Αδ. Κοραή, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1988
- Delmas – Marty M., *Πρότυπα και τάσεις αντεγκληματικής πολιτικής*, μετάφραση Χ. Ζαφρωνίτου, εισαγ. Σημείωμα Α. Μαγγανά, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1991
- Durkheim E., *Δύο Νόμοι για την Ποινική Εξέλιξη*, μετάφραση Η. Σαγκουνίδου – Δασκαλάκη, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2005
- Freud S., *Το εγώ και το εκείνο*, μετάφραση Κ. Μεραναίου, εκδ. Γκοβόστη, Αθήνα, 1979
- Giddens A., *Κοινωνιολογία*, μετάφραση και επιμ. Δ. Τσαούση, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 2002
- Marat Jean – Paul, *Σχέδιο ποινικής νομοθεσίας*, μετάφραση Α. Σινιοσόγλου, εισαγ. Σημείωμα Ν. Κουράκη, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 1989

ΣΥΝΕΔΡΙΑ

- Θ΄ Συνέδριο Ελληνικής Εταιρείας Ποινικού Δικαίου (Αθήνα 23- 24 Απριλίου 2005), «*Η αρχή της αναλογικότητας στο Ποινικό Δίκαιο*», Ποινικά Χρονικά ΝΕ/2005

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΗ

- Δομάζος Ι., *Η μετατροπή της ποινής: ιστορική εξέλιξη και νομοθετική ρύθμιση*, από το διαδικτυακό τόπο:
http://www.lawnet.gr/pages/eofn/2/metatroph_poinhs.asp

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

A. Αγγλική

- Bentham J., *An introduction to the principles of morals and legislation*, Methuen, London, 1982
- Hester St. – Eglin P., *A sociology of crime*, Routledge, London, 1996
- Hood R., *The death penalty: a world – wide perspective, third edition*, Oxford, Clarendon Press
- Hughes G., *Understanding crime prevention: social control, risk and late modernity*, Open University Press, Buckingham, 1998
- Spurgeon Hall R., *The ethical foundations of criminal justice*, CRC Press, 2000
- Hudson B., *Understanding justice: an introduction to ideas, perspectives and controversies in modern penal theory*, Open University Press, Buckingham, 1996
- Livingston J., *Crime and criminology*, second edition, Montclair State University, 1996

B. Γαλλική

- Cusson M., *Pourquoi punir?*, Dalloz, 1987
- Foucault M., *Surveiller et punir: naissance de la prison*, Gallimard, Paris, 1975

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

- ΑΠ 14/2001 (Ολομ.), Ποινικά Χρονικά ΝΑ/2001
- ΑΠ 15/2001 (Ολομ. σε Συμβούλιο), Ποινικά Χρονικά ΝΑ/2001
- ΑΠ 16/2001 (Ολομ.), Ποινικά Χρονικά ΝΑ/2001
- ΑΠ 2084/2003, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών “ΝΟΜΟΣ”